

PROVINCIALE

BIBLIOTECA

Ente

D'Errico

3784

MATERA

ST. SEGLIANI

12233
2560

A R N O L D I
V I N N I I J C.
IN QUATUOR LIBROS
INSTITUTIONUM
IMPERIALIUM
COMMENTARIUS
ACADEMICUS ET FORENSIS
JO: GOTTL. HEINECCIUS J.C.

Recensuit, & Praefationem Notulasque adjecit.

ACCEDUNT IN HAC NOVISSIMA EDITIONE

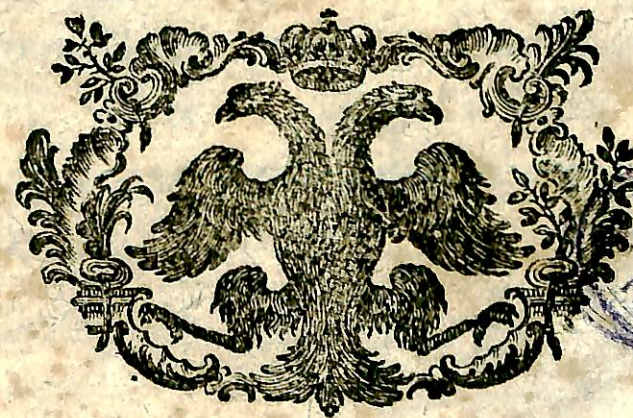
JUXTA EXEMPLAR LUGDUNENSE ADORNATA EJUSDEM VINNI

QUÆSTIONES JURIS SELECTÆ,

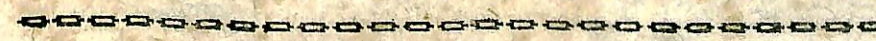
Et præmittitur ex Editione Veneta JACOBI GOTHOFREDI
Historia & Bibliotheca Juris Civilis Romani.

Adjectis Indicibus locupletissimis.

TOMUS PRIMUS.

VENETIIS,
EX TYPOGRAPHIA BALLEONIANA.

MDCCIV.
SUPERIORUM PERMISSU AC PRIVILEGIIS.

LECTORI MONITUM

DE HAC NOVISSIMA EDITIONE.

QUÆ præ cæteris omnibus Commentariis habeant hi commoda, etiam si in Præfatione subsequenti ad unguem enumerata sint, uberius tamen universum Opus volventi patefient. Nos itaque intra officii nostri limites contenti, hoc unum advertendum hic proponimus; nihil scilicet intactum reliquisse, ut omni dotum suppellectili instructa prodiret novissima hæc Editio. Quod ut assequeremur, & votis tuis, AMICE LECTOR (pro solito more) annueremus, SELECTAS *Illustrissimi Arnoldi Vinnii* QUÆSTIONES JURIS una cum Commentario Typis mandari curavimus. Etenim similis erat nimium duplicis hujus Operis materies, affinitas nimia, aut, si dicere liceat, identitas, ut separatim diutius existerent, cum præsertim permultæ sint unius ad aliud remissiones, Commentariis ad Quæstionum elucidationem, & vicissim Quæstionem ad Commentariorum illustrationem facientibus, veluti passim in utriusque lectione videre est. Singulis igitur pari cum fructu potire, BENEVOLE LECTOR, optimeque de studio nostro, consule, & Vale.

LECTORI

S. P. D.

JO: GOTTL. HEINECCIUS.

UM multa a viris etiam doctissimis reprehendi soleant in operosa illa, ac praelara Justiniani legislatione; tum sapenumero quibusdam mirari contingit, atque etiam stomachari, quod Imperator, illa perfecta, Jureconsultis leges interpretandi illustrandique facultate, tamquam aqua & igni, interdixerit, eosque ad conficienda admonitoria, παρατίλλα atque indices improvise consilio damnarit (a). Legum enim interpretationem tam credunt plerique necessariam, ut ea civitatem non facilius, quam ipsas legibus, carituram, officiumque Jurisconsultorum sine illa praelara facultate inane atque infructuosum reipublicae futurum, arbitrentur. Qua fronte, inquit Jurisconsulti sustinebit nomen, qui leges nescit? Leges autem quo pacto scire se dixerit, qui verba earum tener, non vim ac potestatem? (b) Vim denique, ac potestatem legum an quisquam, quantumque sit ingenii perspicacia, adsequatur, si non modo interpretationes nullae exstant, verum etiam iis, qui hanc reipublicae operam navare cupiunt, grave ex lege Cornelia iudicium imminet? (c) Accedit, quod cum nulla lex, nullumque Senatusconsultum, teste Juliano, (d) ita scribi possit, ut omnes, qui quandoque inciderint, casus comprehendant, imperfectam admodum, ac veluti macilentam esse oportet jurisprudentiam, nisi illi succus ac sanguis ex interpretatione prudentiam accederet. Denique & experientiam, rerum omnium magistrum, Romanos docuisse existimant, hac Jurisconsultorum opera reipublicam carere non posse. Sane enim quid artificiosius unquam scriptum fuisse dicamus, quam duodecim Tabularum libellum, cujus νόμος ἢ ἀπειρος ἀρχαίων & posteti, teste Diodoro Siculo (e) unice sunt admirati; quem Crassus apud Ciceronem (f) omnibus omnium Philosophorum bibliothecis anteposuit, quem denique Livius (g) fontem universi publici privatique juris; & Tacitus, (h) scriptor πολιτικῶτατος, finem aequi juris vocare non dubitavit? Et tamen his legibus latis, statim coeperit necessaria videri interpretatio prudentum disputatione fori, (i) eique unice acceptum, ferimus, quod jurisprudentia Romana in tam augustam atque admirabilem disciplinam effluerit. Quod si autem ea Jurisconsultorum diligentia carere non potuit civitas, quin exiguum illud legum Decemviralium corpus; tam eleganter atque absoluta brevitate verborum compositum: (k) in foro regnaret, qui fieri, quæso, posset, ut opus Justinianæ diffusissimum, atque ex innumeris variorum auctorum fragmentis confutum sine interpretum commentariis ab ullo mortalium intelligatur? Quam multa enim in eo sunt subtilia? quam multa abstrusa? Quantum ubique vtrius philosophiae, quantum antiquitatis, quantum juris publici latet? Quam saepe etiam contingit, ut leges quædam five vere, five in speciem pignantes crucem figant viris doctissimis? Si autem & ii, qui haud mediocri doctrinæ, ac litterarum præsidio instructi ad sacra illa accedunt, aliquando hæsitant, ac in tanta interpretationum copia Delio sibi natatore opus esse fatentur; quid illis contingeret, qui omni interpretationis lumine destituti veluti illuni nocte per vastam legum sylvam ire, ibique investigare jubentur artem æqui & boni, non minus occultam ac reperiendi difficilem, quam fatalent illam virgum fuisse fingunt, de qua Sybilla apud Virgilium: (l)

Latet arbore opacæ.

*Aureus & foliis & lento vimine ramur,
Junoni infernæ dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbrae.*

Ita illam Justiniani providentiam nonnulli exagitant, nihilque rectius factum esse arbitrantur, quam quod iniquissimam istam sanctionem, quam Accursius (m) absorta interpretatione emollire cupiebat, tacitis suffragiis abrogavit æquior rerum æstimatrix posteritas.

Enimvero quamvis hæc sint dicta speciosa, tamen consideranti rem paulo accuratius, non adeo absurdum videtur Justiniani consilium, quod illi quam maxime vituperandum existimant. Fuit sane illa non modo Justiniani, sed sapientissimorum quorumvis legislatorum sententia, non expedire reipublicæ subtilem de legibus disputationem: hæc potius memoriæ mandatas, factisque exprimeudas, quam explicandas esse commentariis. Nulli olim Spartæ erant Jurisconsulti, nulli Labeones, Sabini, Juliani, qui Lycurgi leges interpretarentur: & nullus tamen populus Spartanos iustitia ac disciplinæ severitate superabat: quum contra Romæ, atque apud ipsos Hebræos, ubi viri doctissimi in interpretandis legibus omnem operam industriamque collocabant, eo minus jus diceretur secundum leges, quo magis ferveret jurisprudentiæ atque eloquentiæ forensis studium. Nimi-

(a) Const. Deo auctore, §. 12. de conc. Dig. (b) L. 17. ff. de leg. (c) Const. Tanta, §. 21. de cons. Dig. (d) L. 10. l. 11. l. 12. ff. de legib. (e) Diod. Sicul. lib. XII. cap. 26. (f) Cic. de Oratore lib. 1. cap. 44. (g) Liv. l. III. c. 34. (h) Tacit. Ann. l. III. c. 27. (i) L. 2. §. 5. ff. de orig. iur. (k) Gell. Noct. Att. l. 20. c. 1. (l) Virg. Æneid. lib. VI. v. 136. seq. (m) Gloss. ad l. 1. §. 12. C. de vet. iur. enucl. Commentarios illi adplicare, scilicet faciendo & addendo novas leges, nam non prohibet exponi istas. Sed verius est, quod reprobat, ut statim patet.

P R Æ F A T I O.

Nimirum ita comparata est legum ratio, ut quo simplices sunt ac pauciores, eo certius plerumque ac promptius ex iis jus dicatur, (a) quantoque magis cives videas τὰς τοῖς ἐκείνων γραμμάτων, porticus implere literis, tanto facilius eveniat, quemadmodum vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam caussidicis ferat. (b) Et hoc ipsum profecto veritus Justinianus conticescere iussit Jurisconsultorum oracula, calamisque scripturientium commentarios ferias indixit, ne, quod in antiquioribus factum est, per contrarias interpretantium sententias totum jus conturbaretur, (c) vel ut alibi (d) consilii rationem reddidit, ne verbositas Interpretantium aliquod legibus adferret ex confusione dedecus, quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum, qui opus moderate confectum hac atque illuc in diversas sententias perducentes in infinitum distraxerunt, ut pens omnis Romana sanctio fuerit confusa. Itaque experientia docuerat Justinianum, quantum detrimenti jus Romanum passum sit non modo a fori tintinnabulis, verum etiam ab antecessoribus, qui se gryphorum jurisprudentiæ interpretes profitebantur. Quæ enim fuerit horum hominum ante Justinianum conditio, non sine sale docet scriptor ejus ætatis gravissimus, Ammianus Marcellinus, (e) qui postquam eorum temporum caussidicos & jurisperitos in certas classes descripsit, de secunda ita judicat: Secundum est genus eorum, qui juris professi scientiam, quam repugnantiam sibi legem abolere dissidia, velut vinculis ori impositis reticentes, jugi silentio umbrarum sunt similes propriarum. Hi velut fata natalitia præmonstrantes, aut Sybille oraculorum interpretes, vultus gravitate ad habitum composita tristiores, ipsam quoque venditant, quod oscitantur. Hi ut altius videntur jura callere, Trebatium loquuntur, & Castellum, & Alfenum. & Auruncorum Sicanorumque jamdiu leges ignotas, cum Evandri matre ab hinc sæculis obrutas multis. Et si voluntate matrem tuam finxeris occidisse, multas tibi suffragari absolutionem lectiones reconditas pollicentur, si te senserint esse nummatum. Quum itaque animadvertisset Imperator, ista interpretationum multitudo ac varietate ita jus omne turbatum esse, ut omnia vera falsa, iusta iniusta, æqua iniqua æque facile in foro defenderentur: an frenos iterum laxaret forensi isti atque academicæ licentiæ? an pateretur juri, a se in ordinem qualemcumque redacto, novis argutiis novas offundi tenebras? Nonne consultius erat, omnes Jureconsultorum commentarios ad Garamantas relegare, quam eidem, quo paulo ante defuncta erat, periculo de novo exponere reipublicam?

Quamvis autem ita consilii ratio consisteret Justiniano, nolim tamen ego, quemquam existimare, omnem, quæ nostris temporibus in interpretando illustrandoque jure collocatur, operam, atque industriam inanem, atque infructuosam mihi videri. Neque ego profecto ita censeo, neque illis Justiniani sanctionibus viris jurisprudentiæ gnaris calamos hodie e manibus extorqueri arbitror. Hanc modo summam jam facio cogitationum mearum, cum periculo haud levi conjunctam esse promiscuam illam jura interpretandi licentiam, adeoque neque æquitati, nec prudentiæ refragari gravissimas illas Justiniani sanctiones. Sane quod cum periculo aliquo conjunctum esse arbitramur, id non statim proscribendum aut ab usu removendum dicimus: & quo facilius caruerunt Justiniani tempora, quibus, uti ait Cujacius, (f) Jus omne clarius & in usu quotidiano erat positum, eo & nos non illico æque facile carebimus hac ætate, qua jus peregrinum, variis locis corruptum & diuturna desertudine obscuratum in Fora & Academiis penetravit. Ad quam caute ea interpretandi facultate utendum sit, quamque facile jus in tanta interpretum multitudo in summam ambiguitatem prolatur, ipsi, qui jam inde ab Irnerii temporibus prodierunt, commentarii, mille plausitorum onus, unumquemque docebunt. Sane quo plures evolveris, quantoque elegeris majores, tanto magis adparebit, id, quod generatim dixit Callimachus, (g) μόνα βιβλία σοὶ εἶναι τῷ μάλα κτλ., de plerisque istis commentariis esse verissimum. Habebis Sardos venales, alios alios nequiores: sed ut quisque erit amplior ac diffusior, ita pejor videbitur indoctiorque reliquis, ut fatendum sit omnino, beatam futuram fuisse jurisprudentiam, si nunquam in manus tam illotas incidisset, gratumque vel istis tantum temporibus fuisset edictum Justiniani, quod legis Corneliæ poenam irrogari jubet tam ineptis commentariorum consarcinatoribus. Quod ne cui gravius ac liberius dictum videatur, qualem esse oporteat bonum interpretem, & quales sint plerique, quos illi indocti doctorum turba debemus, commentarii, paucis ostendere juvabit. Multis profecto partibus pulcherrimum illud atque utilissimum interpretum officium absolvitur. Primum enim iis in id elaborandum est, ut ipsi iis instructi sint præsidis, quibus lacem obscuris scenerare possint: deinde ut genuinam cujusque orationis sententiam eruant, ac demonstrent, tum porro, ut nec falsa doceant, nec ab arte sua aliena: postremo, ut ne rem minus obscuram confusa tractandi ratione, & horrido, incompto, agrestique dicendi genere reddant obscuriorem. Has vero dotes in bono interprete admirantur omnes, sine his interpretem nec proficere quidquam, nec operæ pretium facere censent. At interpretes ipsos, in quibus illæ praelaræ virtutes enituerint, non dicam illo Bartholistarum ævo, sed & post felicem illam temporum reparationem, reperies paucissimos, &

vix totidem, quot

Thebarum portas, vel divitis ostia Nili.

Primo enim, quod ad litterarum præsidia attinet, a quibus instructum esse oportere diximus interpretem, quis quæso, tam est stolidus, ut ad intelligendum jus Romanum multum adjumenti nobis attulisse existimet eos, qui nec Græcas nec Latinas docti literas, ubi in Græcum vocabulum incidunt, quasi oblata quædam

(a) Strabo Georg. lib. VI. pag. 179. (b) Tacit. Annal. lib. XI. cap. 6. (c) Const. Deo auctore §. 24. (d) Const. Tanta diff. §. 24. (e) Ammian. Marcell. lib. xxx. cap. 4. (f) Cujac. præfat. paratit. Digest. (g) Callimach. apud Athen. Dipnos. lib. III. p. 72. Vinnius in Institut.

dam gemma magica exclamant: *Græcum est, non potest legi*, qui iudicio an *iurisdicio* dicendum sit, addubitant: quibus denique *vis & potestas* est potestas violenta, violenta autem potestas, quæ invito etiam tutori defertur? Quid deinde lucis speres ab illis tenebrionibus, qui rudes historiarum ac antiquitatum, credere nos jubent, Augustum voluisse adoptare Germanicum, eoque refragante callide persuasisse eundem Tiberio, ut ipse Germanicum adoptaret, seque ipsum sibi daret arrogandum: qui serio nobis narrat, ad bestias datos olim homines, ut bestias deducerent, vel cum iis comederent, vel alia bestialia facerent: Patres conscriptos dictos, quod nomina eorum scripta fuerint in aliquo loco, vel in corona capitis eorum: ædituos fuisse præfectos vigillum, quique cum iis noctu urbem circumierint: stadia urbium esse octavam partem milliarii, quam Hercules eucurrerit uno anhelitu: testamenta in procinctu facta dici, quod succincte fierent: libripendam esse æstimatorem, & libram aneam rem æstimatam, vel hereditatem, quia hæc tamquam libra dividatur in duodecim uncias: actionem Servianam esse a servando dictam, & innumera hujus generis alia, quæ ipso

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes.

Ne autem talia ex barbaro illo ævo & ex Accursii tantum ingenio profecta existimes, etiam post litterarum *perquisitionem* haud pauca non multo meliora reperies in scriptis eorum, qui incredibilem sibi famam jurisprudentiæ studio pepererunt. Vix itaque est, quod Accursio succenseamus, quum & in melioris ævi commentariis, quorum auctorum nominibus nunc parco, legamus, Justinianum parte superioris Germaniæ subacta, Alemannici nomen adoptasse: leges Romanorum dividendas esse in consulares & decemvirales; *Ædiles* quosdam vocatos *curules*, quod *curam* sacrarum ædium gesserint: legem Fufiam Caniniam perlatam esse a quodam Fufio Caninio: filiofamilias dici in sacris paternis esse, quia iis sancta esse debeat patris persona: *Deportare* esse, quasi extra portam civitatis dare; Claudium Imperatorem sanxisse, ut *Coff.* pupillis tutores extra ordinem, id est, non servato agnatorum proximorum ordine, darent: Imperatores dictos esse *Pios*, quod clericis admodum faverint: a consulibus nomina consequutas esse leges Hortensiam & Atiliam: Augustum triplicem libertinorum conditionem introduxisse: & quæ sunt hujus generis alia. Sexcenta enim his similia in commentariis Jurisconsultorum non proletariorum vel capite censorum, sed classicorum quoque animadverteres, si te eorum lectioni dederis. Hos vero an satis introductos ad hoc interpretandi munus accessisse credibile est? An non jure potius illis occlames:

*Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget.*

Quot deinde ad genuinam orationis sententiam attinet, eam non modo ex ipsis verbis, eorumque significatione, verum etiam ex conjunctis loco & tempore eruendam esse, ii omnes censent, qui sunt artis illius *peritiores*. Eo consilio olim Antistius Labeo, Jurisconsultorum suæ ætatis facile princeps, teste Gellio (a) in *Grammaticam* sese & *dialecticam*, litterasque antiquas altioresque penetraverat, & *Latinarum* vocum origines percallens ea præcipue scientia ad enodandos plerisque juris laqueos utebatur. Quum hodie libri nostri ex variis variorum fragmentis tamquam centones confuti sint, recte suspicati sunt viri quidam doctissimi, genuinam legum singularum speciem adsequi posse neminem, nisi qui comparatis inter se conjunctisque fragmentis, quæ ex eodem libro supersunt, omnibus, de quo juris capite ibi actum sit, in numero habeat. Sane hujus mysterii indicium jam pridem fecerunt viri quidam doctissimi, ejusque usum post Anton. Augustinum, Jac. Cujacium, P. Fabrum singulari diatriba Jac. Labittus, exemplis autem illustrissimis Joann. Gœddeus & Jac. Gothofredus ostenderunt, viri sane in arte nostra summi,

*Quos aget penna, metuente solvi,
Fama superstes.*

Sed quotusquisque vel olim, vel hodie in tanta litterarum luce non infra JCI dignitatem esse putat, litteras illas attingere, quibus se plane immergit Labeo? Quotusquisque se tantis exemplis excitari passus est, ad illud fragmenta inter se comparandi artificium? Tantum sane abest, ut istud adhibuerint interpretes, ut plerique illud hodiernum alto supercilio despiciant, & per contemptum adnumerent revelationibus. (b) Permultum porro ad libros nostros intelligendos utilitatis adferre Græcos Interpretes, res ipsa docet, & præclare demonstrat Car. Hannib. Fabrotius. (c) Equidem, inquit Vir doctissimus, non inficior, novos esse quosdam & *παρρησια* in Græcorum commentariis, sed hæc fere leviuscula sunt præ iis, quæ verissime & diligentissime Græci nobis explanata reliquerunt. Et ut de ceteris taceam, quis nobis titulum de fideicommissariis hereditatibus fidelius & doctius explicavit, quam Theophilus noster? quis titulum de litterarum obligatione & titulum XII. Institutionis tertie feliciter enarravit, quam idem auctor gravissimus, ut appellat Cujacius, Interpretum facile præcipuus? Quis Latinorum, queso te, Lector, Institutiones, hoc est, libellum aureum accuratius interpretatus est? Et paucis interjectis: Quantum profecerit Jac. Cujac. oculus jurisprudentiæ, legendis & enucleandis Græcorum commentariis, ignorare non potest, nisi qui peregrinus est in ejus scriptis. Quam multa præclara, neque in scholis juris decantata, neque in doctorum commentariis protrita, hinc hausit, sciunt æqui & periti harum judices, iniqui vero & Græcæ linguæ nescii dissimulant, aut quod verius est, non vident; oculique eorum ad hunc solem suffunduntur. Sed quotusquisque JCI horum hodiernum Græca hæc attingit? Quotusquisque ejusmodi libris vel locum in bibliotheca concedit, vel quidquam inde in usus suos deponit? Exitat commentarius in institutiones, satistrictus doctorum manibus, in quo ubi *βασιλικὴν* incidit mentio, auctor de iis non aliter loquitur, ac de opere sibi ignoto, ac jam-

(a) Gell. Noct. Attic. lib. XII. cap. 10. (b) Jan. Gothofred. Præfat. Comm. ad Regul. jur.
(c) Fabrott. Apoll. pro Græcis, edita cum Exercitationibus XII. Paris. 1639.

jampridem deperdito, & de quo nihil habeat, quod pro certo adfirmet, quam quod Basilica vocati sint libri, qui continent leges ab Imperatoribus promulgatas & compositas. Alii, qui nihil ignorare videri volunt; Othonis Taboris exemplum sequuntur, & Græculos illos nugivendulos nihil ad nos pertinere, fabulisque meris indulgere clamant. Quam multa itaque fugisse oportet plerosque interpretes, qui hoc insigne præsidium nullo loco habuerunt, famæque suæ meruerunt, si tam magnum ac memorabile facinus ausi, ad illa Græcorum oracula proficiscerentur? Quid porro de veritatis dicam studio, quo nihil prius, nihilque antiquius esse debebat Interpreti? An tu illam feliciter repertam fuisse dicas veteribus, qui illam veritatem investigandi ratiocinandique artem sciebant cum igitur illis? An a novis plus speres, qui Petri Rami dialecticæ innutriti, unum didicerant *ὁ ἀρχαῖος*, id est, artem egregiam, quinque digitos in duos ordines distinguendi? An tu porro veritatem quæres in eorum commentariis, qui id sibi negotii datum credebant, ut omnia superiorum placita labefactarent ac subverterent, & quasi clavum, sic opinionem opinionem trahentes eo demum rem perducerent, ut jam non difficile videatur sententias, etiam absurdissimas mille JCI testimonio stabilire? Observavit Franciscus Hotomannus, (a) celeberrimum illum Andreæ Tiraquellum sæpe in libris suis, quos citationibus auctorum instructissimos edidit, postquam consentientia centum aut plurimum doctorum suffragia accumularit, hanc aut similes orationem subjungere: *Ut videas, amice Lector, nihil esse in jure nostro non ambiguum, & disputationibus ac controversiis involutum, volo tibi totidem, aut plures recensere, qui sunt in opinione prorsus contraria, & sub hæc ingentem aliorum doctorum indicem pertexere, qui in alia omnia eant. Quid vero veritatis studioso utilitatis adferat illa discrepantium opinionum farrago, nisi ut perfecta illa idem sibi contingere videat, quod tribus consultis advocatis contigisse sibi queritur Demipho apud Terentium: (b)*

Fecisti probe:

Incertior sum multo, quam dudum,

Accedit, quod quum inter omnes constet, veritatem non auctoritate doctorum, sed legum rationumque fundamentis niti; plerisque interpretantibus cura potior semper fuerit glossæ, quam recta ratio legum & auctoritas. Hinc ubique in libellis hujusmodi doctorum turmæ in aciem educuntur, manatque hoc exemplum in fora, in quibus certam præsumunt victoriam, seque jactant magnifice, qui pro se Sandium, Christinum, VVesembecium, Schneidvium, Carpozovium, Mevium, vades dederunt. Quasi vero verissimum sit, quod plurimis videtur, & non aequè facile sit, alium glossatorum exercitum conscribere, qui priori opponatur. Jam quod proximum inter virtutes interpretis posui, ut ne in rebus ab arte sua alienissimis occupetur, quanti momenti sit, nemini dubium esse potest. Quis enim philosophum ferret, qui de virtute disputaturus, quædam de primis mundi elementis præmitteret, deinde accurate explicaret, quid sit glacies, hinc porro, quot sint conjugationes, quotque partes orationis, subtiliter disquireret, ac demum in rem præsentem veniens, an sit virtus, quid sit, & quotuplex, brevissimis verbis attingeret potius, quam explicaret? Mirarer sane, si qui hunc philosophum audiant, non, ut olim Abderitani, Hippocratem quendam arcesserent, qui homini nimis inepte stulto, primum crebram ambulationem, ad hoc betæ malvæque esum, postremo vomitum præscribat, & ita perpuratum mittat Anticyras. At ita tamen disputare solent quidam non infimi subbellii juris interpretes, qui explicaturi titulos Justiniani, primum quærant an instrumentis notariorum præmittenda sit invocatio nominis divini? num & Imperatoris nomen & titulus universus? an eligi possit Imperator, nisi origine Germanus? talisne fuerit Carolus Magnus? an & Episcopus e gremio Ecclesiæ eligi oporteat? Hinc ad rem ipsam se accingentes disputant, fueritne Justinianus orthodoxus? an litteras norit? an & Latinam linguam percalluerit? unde triumphus nomen acceperit? an Imperator sit mundi dominus, provinciamque Romani Imperii alienare possit? Valetne ac rata sit donatio Constantini Magni? En egregiarum quæstionum farraginem, quibus enodatis, tunc demum intelligi a nobis existimant horribile istorum verborum secretum: *Imperator, Cæsar, Flavius Justinianus, Alemannicus, Gothicus, Franciscus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, inolytus, victor ac triumphator semper augustus, cupidus legum juventuti.* Si iidem explicanda iustitiæ definitione occupati, anxie quærant, unde juris nomen descendat? cur titulus inscribatur de iustitia & jure, ac non potius de jure ac iustitia? quæ a Justiniano definiatur? divina, an humana? universalis, an particularis? commutativa, an distributiva? quare JCI sint sacerdotes iustitiæ? an detur casus pro amico? cur rectius dicatur voluntas suam cuique tribuendi, quam suum cuique tribuens? an JCI auctoritati cedere debeat auctoritas philosophorum? Tum egregia scilicet doctrinæ ubertas later in definitione illa Justinianæ, tantæque molis est, explicare decem illa verba: *Iustitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* Ludere quibusdam videbor, & quæstiunculas nihil ad rem pertinentes fingere, quæ nemini interpretum in mentem venerit. Sed venisse illas in mentem non illi Bartholi & Baldi soboli, sed JCI, qui parum nostræque memoria floruerunt, celeberrimis, ex ipsorum commentariis demonstrare in prociivi esset, nisi vel suspicione aliis insultandi carere mallet. Ita vero leges interpretantibus, non difficile erit conjicere, quam nulla iis cura fuerit ordinis, quem semper sapientissimus quisque plurimum fecit. In tali enim quæstiuncularum sibi admodum dissimilium farragine non magis ordini locus est, quam in rudi indigestaque mole, ex qua hoc universum efformavit Deus. Unde vir elegantis ingenii, M. Antonius Muretus (c) de Glossatoribus differens: *Qualem, inquit, nobis illi cujusque generis præceptorum farraginem reliquerunt: ut si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina, in unum acervum conferat, non illius acervum horum commentariis existimem perturbatiorem fore. Mihi quidem quum in eos inspicio, sapissime Ovidiana illa de Chao in mentem veniant.*

Quaque erat & tellus, illic & pontus & aer.

(a) Hotom. Antitribonian. Cap. XIV.

(b) Terent. Phorm. Act. II. Scen. 4. vers. 18.

(c) Muret. lib. II. Orat. 17.

Non aliter enim apud hos, ubi verbi causa de auctoritate magistratum agitur, dicitur etiam aliquid de testamentis: ubi de emptione & venditione differitur, aliquid de panis, aut de auctoritate tutorum inseritur. Nihil est denique, quod certam sedem ac domicilium habeat, nihil quod non alienissimo æque ac suo loco pertractatum reperitur. Inde illæ crebræ ex uno in alium locum refectiones, quum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, numquam, nisi admonitus, divinare potuisses. Prorsus, ut si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum recensetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quilibet in quolibet inesse dicebant, idque exprimebant hemistichio quodam, ut opinor Empedoclis: πᾶσι ἐν παντί μὲν ἔστιν. Hoc an in Physicis vere dicatur, viderint, qui illa tractant: de talium certe Interpretum commentariis verissime dici potest. Hæc de glossatorum libris Muretus, quæ & in melioris ævi commentarios juridicos plerisque cadere re ipsa deprehendunt, qui istos inspexerint. Denique ultimam interpretis virtutem in sermonis puritate, ac perspicuitate positam esse diximus. At nescio an & hanc extra Cujacii scholam adeo multi Interpretes sint adsequuti. Quamvis enim depulsa vetere illa barbarie, purius scribere cœpissent viri docti; Jctorum tamen libros adeo infecit illud Accursii absinthium, ut si Papi-nianus in vitam rediret, nova ei addiscenda esset lingua, illos commentarios legere cupienti. Jctorum enim laudem se sustinere posse plerique dubitant, nisi lingua Jureconsultorum, id est, barbara utantur. Hinc ubique summant, ampliant, subampliant, limitant, causant; ubique resolutiones legum & clausulam illam utilissimam rebus sic stantibus & sexcenta hujus generis alia tamquam mellitos verborum globulos spargunt, quibus condimentis si aliquid salis adspergas, elegantissima nimirum illa Brocardica quæ vocant, veluti: casus voluntatis comprehendit sub se casum impotentia: ab actionibus ab interesse libera nos, Domine; solus cum sola non præsumitur orare Pater noster; & similia: tunc sane habebis verum venenum aqua Stygia dilutum, cujus halitus ipse bonæ mentes exanimantur. Tales sunt plerique, qui tabernas rumpunt, jurisconsultorum commentarii. Iis itaque an magna utilitas per tot sæcula allata sit reipublicæ, & an non melius eorum auctores operam in conficiendis indicibus Justiniani consilio collocassent, illi viderint, quorum non amant similes labra lactucas.

Quæ quum ita sint, singulari profecto ac præcipua laude digni videntur pauci illi, sed boni, quibus meliorem mentem indidit Deus, ut quæ in jure nostro sunt obscura, atque ambigua, feliciter illustrare, ac distinguere conarentur. Quo in numero (quod ad Institutionum Interpretationem attinet,) præter Cujacium, Giphanium, Janum a Costa & quosdam alios, & ARNOLDUM VINNIUM Jureconsultum eximium, haud potestremo loco ponendum arbitror. Sane ex quo me jurisprudentiæ dare cœpi, mihi ejus commentarius præ aliis placuit, & ad solidiorem doctrinam connitenti maximo fuit adjumento, ut postquam aliis jura interpretari iussus eram, nullum fere librum auctoribus meis obnixius commendandum judicarem, quam commentarium Vinnii, ex quo ipse fructum cœperam uberissimum. Vix enim ulla est boni Interpretis virtus, quæ non in Vinnio nostro eluxerit. Attulerat ad Jurisprudentiam ea præsidia, quæ paulo rariora sunt in nostri ordinis hominibus, puta, haud vulgarem Latinarum, Græcarumque litterarum facultatem, diffusam omnis ævi scriptorum lectionem, notitiam antiquitatum haud mediocrem, tantum denique ingenii, ac judicii acumen, ut nec vulgaribus pragmaticorum sententiis, ipsique Triboniano esset addictus, nec Cujacium, Ant. Fabrum, Reiner. Bachovium, aliosque, ubi novi quid inferunt in artem, cæco impetu sequeretur, sed legum, rationumque pondera ubique cura expenderet, nulliusque auctoritate se pateretur in transversum agi. Deinde id quod habet Vinnius noster, ut genuinam Justiniani sententiam ubique cum cura investiget, neque eum pudeat ex Philologiæ latifundis petere, quibus Jurisprudentiam locupletaret. Et quamvis mysterium illud, atque artificium leges ex eodem libro depromas comparandi conjungendique facilius in Pandectis & Codice, quam in Institutionibus, usum suum exserat: nihil tamen reliqui fecit, ut, ex quibus auctoribus vel fragmentis singuli paragraphi descripti sint, & quomodo illi a suis auctoritatibus discrepent, quantum fieri potest, ostenderet, non ut haberet, ob quod insultaret Triboniano, (in quo mustaceo multi hodie querunt laureolam,) sed ut rationem ejus mutationis redderet candide. Laudanda quoque est Vinni nostri opera, quam in conferenda Theophili paraphrasi posuit, sane quam utilissima. Quamvis enim plerisque vapulet hic Theophilus, & aliquando ab iis quoque, qui eum numquam evolverunt, exagitetur; permultum tamen lucis eum fœnerare Institutionibus, Cat. Hannibal Fabrottus, cujus verba quædam supra dedimus, pridem evicit. Et sane non hic nobis res est cum Theophilis quodam quem aliqui verbis quibusdam Cujacii (a) decepti Accursio faciunt juniorem, sed cum Theophize, viro illustri, & Antecessore, cujus opera ipse Justinianus in conficiendis Institutionibus usus est. Hunc ipsum enim esse illum paraphrasten, multis argumentis constat. Primo Theophilum Triboniani συγγραφέα, Antecessoris munere Constantinopoli functum novimus (b). Antecessorem autem etiam paraphrasten fuisse, inde adparet, quod in codicibus vetustis singulis libris illa subnectuntur: ἐπὶ τῇ ἀρχῇ ἢ ἐν τῇ μέσῃ τῇ τελευτῇ τοῦ Θεοφίλου ὁμοῦ μετὰ τὸν ἑαυτοῦ. Eundem deinde Constantinopoli vixisse, inde patet, quod ubicumque ejus facit mentionem, eam vocat αὐτὸς τὴν πόλιν, vel αὐτὸς τὴν βασιλεύσαν πόλιν, hanc regiam urbem, vel hanc regiam urbem (c) uti solent, qui urbis, in qua vivunt, meminerunt: Deinde, cum Theophilus Antecessor Justiniani temporibus floruerit, ejusdem ætatis esse paraphrasten nostrum, res ipsa docet. Quemadmodum enim omnes, qui Justinianum antecesserunt, Imperatores Christianos ita describit, ut eos inter homines non amplius fuisse, statim adpareat, veluti ubi meminit Ζωάρος ἢ Σέας κηδεῖας (d), itemque τῆς νέας κηδεῖας Ἰωάννη (e), ita Justinianus ipsi semper est

(a) Cujac. Recit. ad tit. Inst. de action. de satisf. (b) Const. Tanta §. 9. de cons. Digest.
(c) Theoph. §. 7. Inst. (d) Theoph. §. 34. Inst. de act. de don. §. 7. quib. al. licet §. 7. proam.
(e) Theoph. §. §. 3. de donat.

est Θεότατος, ἡμῶν διατάκτης, αὐτῶν βασιλεὺς, ἀποφασίζων ἀπὸν βασιλεὺς, ὁ μάλιστα ἡμῶν βασιλεὺς, sacratissimus Dominus noster, Imperator noster, Imperator noster piissimus, clementissimus noster Imperator (a) quemadmodum & Theodorum τὴν ἀντιβασίλειαν διατάττω, piissimam dominam nostram (b), & constitutionem Justinianeam διατάττω ἢ εὐαγγέλιον ἐξερῶνται, constitutionem nuper promulgatam (c) adpellat. Quæ sane omnia non sunt verba dei principis dudum satis functo differentis. Accedit, quod Theophilus sæpe paraphrasi suæ intexit formulas antiquas & ritus veteris jurisprudentiæ proprios, quos quum judice Fabrotto (d) non aliunde, quam ex Caji, Ulpiani, aliisque veterum Jurisconsultorum libris, depromere potuerit, satis profecto manifestum est, eum ante commune istud illorum librorum naufragium vixisse, versatissimumque fuisse in istorum operum lectione. Quod de nunc non in Theophilicem quemdam Græcum novum, sed in celeberrimum illud Scholæ Constantinopolitanæ Antecessorem, Theophilum cadit. Denique, quod palmarium esse, vir eruditissimus, & collega olim conjunctissimus, Nicolaus Hieronymus Gundlingius (e) observavit, Theophili nostri paraphrasin jam Thalæus laudavit, & ille quidem quem cura Triboniano, Theophilo aliisque Pandectas composuisse, easque postea κατὰ τὴν ἀντιβασίλειαν vertisse novimus. Quod cum & Fabrottus (f) viderit, mirum sane est, visum ipsum doctissimum Theophilum Justinianum non quidem multo juniorem, a Theophilo tamen Pandectarum & Institutionum architecto diversum credidisse, quasi ipse paraphrastes ætatem suam non multis iisque luculentissimis prodiderit indicibus. Quod si itaque Theophilus noster fuit Justiniano σύγγραφεας, seu hæc mihi videor demonstrasse; gratissimum procul dubio cupidæ legum juventuti fecit Vinnius, quod eum diligenter consuluerit, & inde textum Institutionum vel stabiliverit, vel explicarit. Nec minus laudandum videtur singulare veritatis studium, quod idem ubique præ se tulit, dum manum ad scribendum adpulit. Rationibus enim solidis legumque auctoritate munivit omnia quæ docuit, nec in ullius juravit verba magistri. Tantum etiam abest, ut more glossatorum quævis convellere ac in dubium vocare studuerit vir doctissimus, ut plerasque istas lites erudite finiverit, & plerumque optimam maximeque legibus consentaneam elegerit opinionem, eamque ita firmavit, ut aliquando & invicos in sententiam suam pertrahere videatur. Ordo porro, quo utitur, ipsi rei quam maxime convenit. Textum explicat accurate, scrupulos, quos injici lectori posse prævidet, cum cura eximit: ipsam doctrinam, quæ quovis loco proponitur, egregie illustrat, nec dissimulat, quæ vel novis Justiniani constitutionibus vel defuetudine & moribus patriis mutata aliter in foro observantur. Nullos hic videbis excessus, ad rem nihil pertinentes, nullas quæstiones otiosas & intemptivas deprehendes: nec hic observabit a Vinnio, tamquam a coquo Plautino, diversa jura confundi. Nam ubique jus Romanum a moribus patriis accurate sejungit, & nihil facit reliqui, ut utriusque principia a lectore suo intelligantur. Denique & oratione utitur, non quidem calamistris intorta, sed pura tamen, & satis plerumque Latina, ut saltem non adfessæ videatur illam barbariem, qua plerisque Jurisconsultos commentarios suos inquinasse diximus. Quo gratior mihi fuit opera, quam a me vir integerrimus, novam hanc editionem meditatus, flagitavit. Quum enim intelligeret, me quædam margini exemplaris mei, ut fieri solet, adnotasse; non dubitavit a me petere, darem operam, ut Vinnii commentarius & nitidior & emendatior prodiret. Et sane nihil, quod mearum erat partium, prætermissem, si paulo plus temporis ad eam rem fuisset concessum. Quantum tamen a me præstitum putem, paucis accipe. Primo totum commentarium & relegi & recensui, & quidem ita, ut non modo aliquot millena sphalmata quæ in priorum editionem irreperant, sustulerim, sed & interpunctiones, antea viciosissimas, vel plane omittas, restituerim diligenter. Deinde Auctores, quos laudat Vinnius, plerisque evolvi, & ubi ipse solum librum expresserat, ego capita etiam & aliquando paginas adjeci, ne Lectori loca illa evoluturo istud querendi tedium esset devorandum. Præterea notulas quasdam seu additiones, quas a Vinnianis primis nominis mei litteris, HEIN. distinxim, passim insertas animadvertes. Eas quum jam olim exemplaris mei margini allegissem, ideo edi passus sum, quia quarundam me ne nunc quidem pœnitet. Sunt ex non unius generis. Quædam illa, quæ a Vinnio non adeo plene traduntur, supplevit: aliæ non satis accurate posita emendant; sunt etiam, quæ quasdam conjecturas de legibus a Vinnio vel emandatis vel explicatis proponunt, Lectorisque judicio submitunt. Non existimo futurum, ut mihi id auso quisquam succenseat. Quæ enim injuria est, alieno libro adspargere notulas? Et quid facilius erit Lectori, cui mea haud placebunt, quam breves illas stricturas prætermittere, maxime quum & paucae sint, nec adeo multis paginis librum reddant auctiorem? Si qua in re stylus lapsus sit, id in meliorem partem interpretabuntur, quibus aliquis candor inest, quum festinantibus operis pagellæ inter alias occupationes & in medio luctu domestico, descriptæ & sæpe vix relectæ Lugduum transmittendæ fuerint. Emendationi præfuit ipse, qui sumptus fecit, vir integerrimus. Quumque is & ob solertiam & ob linguæ intelligentiam par omnino sit huic operi, & jam plura ejus dexteritatis dederit documenta, res ipsa jam quoque ostendet, verissimum esse, quod scripsit poeta: (g)

Dominum videre plurimum in rebus suis.

Tu, Lector, frue editione, omnibus anterioribus, si quid video, meliore, mihi quæ, Tua causa omnia volenti, fave, & ex voto. Vale. Francquæ Frisiorum x. Kal. Mart. c10 ccxxvi.

Ille

(a) Theoph. §. 1. de usucap. §. 3. de don. §. 7. quib. al. licet §. 7. proam.
(b) Theoph. §. ult. Inst. de usuc. (c) Theoph. §. ult. Inst. de usuc.
(d) Fabrott. Præfat. ad Theoph. Inst. (e) Gundlingian. Part. II. Observ. II.
(f) Fabrott. ibid. (g) Phædr. lib. II. fab. 7. v. 29.

Illustrissimis ac Potentissimis

HOLLANDIÆ ET VVEST-FRISLÆ ORDINIBUS,
PATRIÆ PATRIBUS,

ARNOLDUS VINNIUS L. M.

Dedicat. Consecratque.

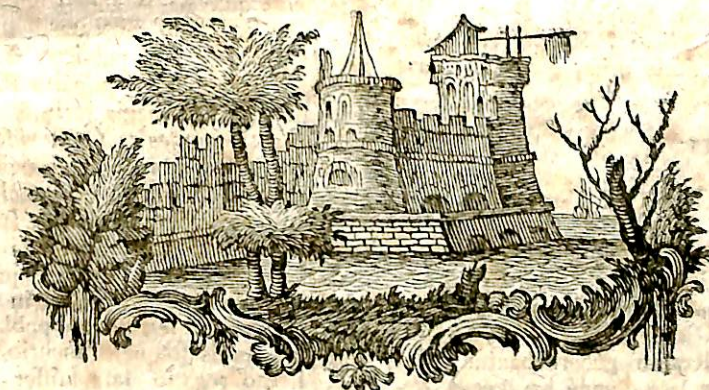

Q UO primum tempore Jus civile publice profiteri, atque in celeberrima Academia vestra, Illustrissimi & Potentissimi Domini, libros Institutionum a Sacratissimo Principe Flavio Justiniano compositos interpretari cœpi, simul commentario aliquo eosdem libros illustrare institui, non opulento, aut accurato, sed qualiquali; utpote quem privato potissimum usui destinabam; & inhærebar tum animo meo hæc opinio, libros istos non usque adeo obscuros esse, ut operosæ aliujus explicationis lucem desiderarent. Verum ubi rem aggressus sum, & me accingi, statim sensi, majus quiddam esse, quod conceptabam, quam opinatus eram, neque tralatitia commentatione me posse defungi. Deceperat me auctoritas Jacobi Cujacii, clarissimi superioris ævi Jurisconsulti, qui in Observationibus suis de libris Juris nostri differens, illos Institutionum tam planos & faciles sibi videri pronunciat, ut vix ullo Interprete, aut utique nulla longiore Interpretatione indigeant: in tantum, ut non vereatur dampnare, tamquam ignobile otium, quicquid laboris in iis paulo prolixius explicandis ab hominibus nostri ordinis impensum est. Cæterum experimento didici, longe aliter se rem habere, fallacemque interdum esse etiam præstantissimorum virorum auctoritatem. Existimo autem, Cujacium (ut de summi viri judicio nihil amplius in præsentia dicam) ex sua potius facultate, quam ex vero rem æstimavisse. Nam profecto, si ex veritate eam æstimare volumus, nulla potest esse juris Justinianici pars, quæ Interpretem magis desideret, quam ea, in qua omnia prope undè tradita sunt, & delibata duntaxat, non exposita. Quantum enim est, quod illic reperias, de quo non dubites, aut quod cognoscere cupienti non ad quærendum & cognoscendum relinquatur? Equidem scio, non eo magis nostram hanc operam a vellicatione tutam fore. Rem toties nunc actam ago, & quidem post tot Roscios, id est, post tot doctos Interpretes, a quibus omnia, quæ ad hujus partis illustrationem afferri queant, jam pridem occupata, exhausta & consumpta esse dicuntur: & jam nunc audire mihi videor hanc multorum vocem. *Cui non dictus Hylas puer?* &c. Sed ego virilitigatorum istiusmodi vanos morsus susque deque habeo; & quidni liceat his reponere illud præstantissimi Medicorum, *Πάντα ἰπποκράτης δυνάσται ἀέρει δύνανται τῆς ἀνθρώπου φύσεως ὁρίσθαι*? Plane enim quod ad Interpretes attinet, etiam-prolixiores eorum, quos dampnaret Cujacius, multa passim aut non tangunt omnino, aut cursim transmittunt, quorum tamen iusta explicatio ad rei, de qua agitur, naturam intelligendam prorsus necessaria est. Ad hæc mihi curiose in omnia inquirenti non paucæ obortæ sunt difficultates, ab aliis, quos quidem videre mihi contigit, non animadversæ, aut minus feliciter expeditæ, aut consulto præteritæ, quas omnes & removendas pufavi, & pro meo captu remove copatus sum: dumque singula ad vivum rescio (sunt autem sexcenta hujusmodi) in majorem etiam, quam ipsemet cogitaveram, molem hoc Opus excrevit; & eo quidem majorem; quo diligentius pleniusque & planius, quam quisquam antehac, cuncta tandem bona fide evolvi, excussi, & pertractavi. Accidit enim idem mihi, quod olim Eleusinam visentibus: nam ut illa semper aliquid servare solebat, quod revisentibus ostenderet; ita quotiescumque ad horum librorum mysteria perscrutanda accessi, semper aliquid observavi, quod nec ab aliis, nec a me ipso visum aut perceptum prius fuerat. Jam rumor nonnullus de hoc commentario nostro perreperat, & hortari cœperant amici, atque insistere, ut publici eum juris lucisque facerem, rati, fructum hujus laboris ad alios quoque pertinere, & in primis studiosam Legum Juventutem. Itaque ut primum Pandectarum Interpretatio mihi mandata fuit, de vulgando eo cogitare cœpi, & quo comitator exiret, adjunxi etiam Patriæ nostræ jura propria, aliarumque regionum peculiaria instituta, & cætera quæ nunc passim usu judiciorum certo recepta sunt, ab illo scripto Romanorum jure longe discrepantia: qua quidem ex re non parum præsidii, constantiæque & judicii statim capere poterunt, qui mox in foro atque inter causarum discrimina versabuntur. Ita dum urceum instituo, currente rota exiit amphora, id est, pro exili & qualicumque commentario, accuratus & bene saginatus, pro simplici geminus, Academicus & Practicus sive Forensis: quorum in altero cæteros omnes elegantia & doctrinæ varietate superare studui, in altero ubertate utilitatis. In eo autem totus pene fui, ut excitata in legentibus veneratione antiquitatis, simul animis eorum instillarem desiderium atque amorem sapientiæ, justæque & solidæ cujusdam eruditionis, quod vel unum si assecutus fuero, operæ curæque pretium ponam. Cæterum cum primum hunc ingenii nostri partem in lucem emittere constituissem, simul futurum speravi, ut vos, Illustrissimi & Potentissimi Domini, cum in vestra Amplitudinis tutelam suscipere non gravaremini: atque idem nunc etiam futurum spero, vobis & cogitatione præsumo. In Academia vestra satus, satus, atque editus est, nec est adeo informis. Qui primi vultum ejus cominus contemplati sunt, etiam nescio quid de lepore ac venustate ejus submurmurant; & quantum ex indole conjiciunt, commodis Juventutis natum ajunt, præsertim

D E D I C A T I O.

xi

hoc sæculo, quo queruntur, sensim nobis obrepere barbariem, postquam prima & rudis adhuc ætas, nescio quo præpostero impulsu, statim atque a trivialis scientiæ magistris dimissa est, in Juris civilis studia cogitationes suas protudere cœpit, nulloque aut rerum aut literarum instructa præsidio Jurisprudentiam, quæ scientiarum omnium maxima est, tamquam sordidum aliquod artificium addisceret. Ita dum vetus disciplina turbatur, & calentibus turbatorum artibus primum esse incidit, quod est maximum, una nunc vertigine Quiritiem fieri, momentoque turbinis tot Damas exire Marcos. Sed hæc querimonia, quamvis justa, non est loci. Sane foetus hic noster multis, iisque magnis & non vulgari eruditione præditis Viris usus est non indignus, quem pateremini sub auspiciatissimo vestri Nominis splendore in publicum prodire, atque in manus pervenire doctorum & doctrinam experientium hominum: quo etiam voto nunc eum summa cum animi submissione vobis offero dedicoque. Scribit Uldacricus Zasius, primum togæ & sæculi decus, eos, qui Jus civile excolunt & scriptis illustrent, lucubrationes suas recte riteque, & quasi quodam præcipue titulo, dedicare Principi: propterea quod ab eo, tamquam a fonte, leges omnes & jura emanant. Qua ratione etiam mihi fas esse existimavi, nostras hæc ejusdem generis vigilias & meditationes iis consecrare, qui vicem Principis in Republica sustinent. Neque vero id novo magis more, quam veterum instituto facimus, qui ea, quæ de jure civili compulerant, Populo, penes quem summa rei erat, tradiderunt: sicut Sextum Ælium, clarissimum atque amplissimum virum, fecisse legimus, & ante eum Cneum Flavium, Scribam Appii Claudii, unius e Decemviris, & cujus maximum consilium in Duodecim Tabulis scribendis fuit, atque hæc munera Populo gratissima fuisse. Nec dubito, quin Sextus Papyrius leges, quas sine ordine a Regibus latas in unum composuit, Tarquinio Regi obtulerit, apud quem summo in honore eum fuisse Pomponius indicat in historia de Origine Juris. Quibus ego argumentis in spem magnam adducor, fore, ut & vos, Illustrissimi & Potentissimi Domini, ea, quæ hic vobis offero, benigne accepturi sitis, auctorumque ea profecturi benevolentia, qua & Principes hæc studia complecti, & populus fovere solent. Valere, Viri Bataviæ principes, & si quid votis possum, diu quam felicissime Rempublicam gerite, Ex museo nostro pridie Kalendas Martias clodexte.

JACO.

JACOBI GOTHOFREDI JCTI HISTORIA ET BIBLIOTHECA JURIS CIVILIS ROMANI.

HISTORIA, SEU PROCESSUS JURIS CIVILIS ROMANI.

JURISPRUDENTIÆ Romanæ (quæ sese apud omnes pene gentes, quæ Europa porrigitur, seu fontem boni & æqui, jam dudum commendavit) operaturo, ante omnia ejus initia, & processum, id est a quibusnam carceribus ad quos metas, per quos paulatim gradus & tramites decurrerit, servata temporum lege, nosse oportet; quod Pomponius in leg. 2. ff. de orig. jur. attigit magis, quam exposuit. Duplici fine: ut ita nempe juris studiosus noverit, ex quibus juris partibus, & ex quorum scriptis coaluerit, seu coagmentatum sit corpus illud *Juris Civilis*, quod Justinianum habet auctorem, quodque Jurisprudentiæ fundus hodie est; tum etiam, ut hac historiæ & Chronologiæ sæcula accensa eo certius & felicius in plebisque pedem de cætero figere liceat. ¶ Igitur, ut cæteroquin in Reipublicæ statum comparata est omnis Nomothesia, & vero triplicem Reipublicæ Romanæ statum, seu tres ætates spectare licet; ita per eas nobis & singulas ducenda hæc inquisitio erit, quantum juris tyroni sufficit, neque ultra.

CAPUT I.

De Jurisprudentia REGIORUM Temporum.

Prima ætas, seu primus Reipubl. Roman. Status, Regius fuit, cujus initium confurgit a 750. ferme ante Christum annis; per septem Reges ducta serie, spatio ducentorum 44. annorum. Igitur, ut initio Civitatis omnia manu Regum gubernabantur, ita ab his paulatim leges variæ latæ, unde hæc Leges Regiæ dictæ. Ita tamen, ut Reges harum legum apud populum auctores essent: populus ipse in triginta partes seu Curias, mox & in Centurias divisus, eas probaret; sanciret; Unde *Curiatis* & *Centuriatis* legibus nomen. Eas leges omnes illis jam temporibus unum in corpus compegerat Sextus Papyrius, a quo Collectio illa *Jus Civile Papyrianum* audit. Exinde postea leges aliquot in duodecim tabulas transfusæ: quinimmo aliquam adhuc etiam ex his memorat Marcellus in leg. 2. ff. de mortuo infr. De quibus dicam aliquid adhuc in Bibliotheca juris Romani.

CAPUT II.

De Jurisprudentia Romana sub LIBERA REPUBLICA.

Secunda ætas, seu secundus Reipubl. Roman. Status popularis fuit, liberæ Reipubl. ducta serie per 500. circiter annos, ad August. Imperatorem. Hujus vero ætatis, quod Jurisprudentiam attinet, tres Epochas, tria momenta constituo: puta *Antiquas*, *Intermedias*, & *Novas*.

Prima, inquam, Epochæ liberæ Reipubl. Roman. intra spatium sexaginta annorum est *vetus*, seu incerti juris. Post Reges quippe exactos, simul & cum his legibus eorum abolis, ne qua videlicet Regiæ potestatis umbra superesset, exceptis legg. Servii de Constitutionibus, quæ paulo ante a Tarquinio Superbo abolitæ, nunc in usum revocatæ, a Coss. & Tribunis leges de statu quidem publico, & Reipubl. ad populum perlata. Etenim ipse populus Roman. in privatis controversiis incerto magis juris & consuetudine, quam per latam legem egit. Coss. videlicet Patriciis, & potentioribus pro arbitrio suo, nullo satis legum præscripto, jura reddentibus, & paucissimis tantum legibus in Pontificum libros relatis: unde seditionum & discordiarum sæpe materies enata.

Secunda ita mox Status Popularis Epochæ secuta: *transitoria* scilicet & *transitoria* in æqualibus Juris constituti, & fundatæ legibus Reipubl. Nempe, cum aliquot jam ante annis frequens mentio a Tribubus plebis mota, immo rogatio lata fuisset, de legibus scribendis, tandem A. U. C. 300. agente Romilio, vicit ea sententia, & quidem vitandæ invidiæ, ut leges *ἐπιτακται* (id est adventitiæ vel extraneæ) æquabiles a Græcis peterentur: & sexennium ferme integrum ea de re absumptum. Missi quippe tres legati ad Græcos, qui triennio post reversi: At anno proximo creati Decemviri, legibus scribendis, in his Appius Claudius & Romilius fuere, & præscriptæ primum ab his decem Tabulæ, accitis & derivatis in eas quæ uspiam egregia apud Græcos erant, idque opera Hermodoti cujusdam Græci Interpretis. Sed & anno proximo C. U. 302. tabulæ superioribus 10. (assumptis nonnullis veluti furtulis ex Regiis legibus, tandem & traductis quibusdam ex veteri jure & moribus suis *ἐκ τῶν παλαιῶν ἀδελφῶν*) additæ supplementi vice. Sic tandem (anno U. C. 303. post Reges exactos annis 60. ante Christum natum annis 440.) duodecim Tabulæ in æs incisæ publi-

SUB IMPERATORIBUS.

bilceque prepositæ fuerunt. Hic fundus jam & fundamentum & penu totius Juris Rom. deinceps fuit, finis Juris æqui, fontisque oranis publici privatiq. Juris. Quare ob legum istarum fontes & capita, non veritus Cicer. hunc duodecim Tab. libellum omnium Philosophorum Bibliothecis, auctoritatis pondere, & virilitatis ubertate, præferre: Tandem & evaserunt in carmen solemne, sic ut foro olim destinati a pueris, hoc velut carmen addiscerent. Atque hæc sunt duodecim illæ Tabulæ, quarum ut frequentissima in jure mentio sit, ita varia subinde jura inde derivata ad *Æquitas*.

Tertium igitur, seu postremum exinde status popularis momentum sequitur, *Æquitas* videlicet post leges duodecim Tabularum semel latas, per annos ferme 440. Id est, posteaquam fundata semel Reipubl. Rom. legibus fuit, validum juris augmentum & incrementum accepit. Cujus causas fontisque sex in universum reperio.

I. *Prima* est *disputatio fori*, id est Prudentum interpretatio ad legem duodecim Tabul. nam quia non omnia propalam his legibus comprehensa fuerant, neque comprehendi poterant, interpretatione Prudentum aliud subinde ex alio consequens exinde elicitum, quod videlicet ad eandem utilitatem tenderet: & ad similia procedendo, tritura quadam & exercitatione forensi, sine scripto ullo in morem & usum transeuntibus. Unde jus illud *moribus* introductum dicitur, vel etiam proprio vocabulo *Jus Civile*. Sic species hæc juris ex duodecim Tabul. fluxit.

II. *Secunda* species & occasio fuerunt *Legis actiones*, quæ ex lege duodecim Tabul. proficiscebantur. Nempe de iis, quæ a lege comprehensa erant, certæ & statæ quædam formulæ a Prudentibus compositi fuerunt, quibus inter se homines disceptarent, eaque in usum forensem deductæ: unde *legis actiones* dictæ, quæ hodie *Æquitas* appellatione merentur: easque a collegio Pontificum peti tum oportebat. Verum 100. ferme post annis ab Appio Claudio Centumano in formam & librum redactas legis actiones, scriba ejus Cneus Flavius *evulgavit*, & toti foro exposuit: ac gratissimum id munus populo visum, magnoque pensatum. Inde pars hæc juris, *Jus civile Flavianum* dictum est. Sed enim adactum mox a Sexto Ælio, qui Tripartita ideo scripsit: ibi quippe ipsa lege duodecim Tabul. proposita, interpretationem primum, mox & legis actionem subtexuit, æque inde *Jus Ælianum* dictum.

III. *Tertium* incrementum sunt *Leges singulares*, subindeque novæ a populo pro Reipubl. necessitate latæ; quarum ut frequentissima tum in jure, tum alibi mentio: ita collectæ hodie in unum Clarorum Virorum opera, de quo in Bibliotheca juris.

IV. *Plebiscita* quoque a plebe sola quamplurima lata, sed quæ pro legibus habita, sic ut omnes cives ea tenerent, ex lege Hortensia; immo & in legum nomen transiere. Exemplo potest esse lex Aquilia.

V. Per *Prætores* quoque, 80. & quod excurrit, post duodecim Tabularum, annis, institutos, penes quos summum in jure dicendo inter privatos imperium esset, quinque Juris Civilis custodias essent, evocatis jam belli causa COSS. non minimum Jurisprudentia profecit. Nam etsi ab initio annua tantum essent eorum Edicta (prout etiam annis eorum erat Magistratus), quæ scilicet initio Magistratus sui in albo publice proponebant, ut ita sciret populus quæ de re quomodo in anno suo jus dicturi essent: Attramen, cum ea edicta ab æquitate commendarentur quamplurima: vice versa,

cum momentaneis & arbitrariis hujusmodi edictis ambicioforum Prætorum gratiæ multum liceret, Lex Cornelia 300. post annis, A. U. C. 686. a Tribuno plebis rogata, ut Prætores ex edictis suis perpetuis jus dicerent: Inde Servius JC. (15. annis ferme post, ante Christum natum 50.) duos libros ad *Ædictionem* sub. scriptos brevissime reliquit. Eum excepit discipulus Ofilius, qui primus edictum Prætoris diligenter composuit, circa Julii, vel Augusti tempora. Quare Cæ. jam illis temporibus scribebat, ut olim a duodecim Tab. ita nunc a Prætoris edicto juri operam daturus iniciandos fuisse.

VI. *Jurisconsultorum* etiam scientia quamplurimum jurisprudentia profecit: non modo publica professione, qualem primus inchoasse memoratur circa A. U. C. 500. Tiberius Coruncanus: verum ac potissimum scriptis eorum, seu rescriptis & responsis: scriptis, inquam, quia tum regulis & actionibus forensibus conquisitis, collectis, Jus civile fundare & constituere nisi sunt: quinimmo formulas subinde novas inducere, superiorumque scripta notis suis in melius perducere: rescriptis, seu responsis, ad consultationes videli et Judicum & aliorum: Quæ tanti visa, ut ab his vix iudices recederent; & licet vim legis ipso jure non obtinerent, ipsa tamen æquitate & necessitate commendabilia passim ostentarentur.

In tantum denique per hos gradus profecit hac ætate Jurisprudentia, ut mole sua laborare videretur. Ende jam tum consilium Craffo, Pom. Tullio, Cæsari, de *Jure civili in artem & ad certum modum redigendo*, & in paucissimos libros ex immensa diffusaque legum copia conferendo.

CAPUT III.

De Jurisprudentia sub IMPERATORIBUS.

Postrema ætas Reipubl. Rom. successit Monarchiæ Rom. Hoc sane tempestate, etsi Imperatorum constitutionibus potissimum profecerit Jurisprudentia, attramen & aliis rationibus ex eorundem Principum auctoritate maximum incrementum ea cepit.

Nam ut maxime posteaquam post Principis Imperium res jusque populi omne venit, atque adeo & juris constituendi potestas ad Principes transit: ultro tamen nonnullas alias juris constituendi vias Principes probarunt, & juris vim iidem tribuerunt.

Primum enim inter initia principatus *Leges* adhuc complures a populo, veteri ritu, Augusto auctore tantum, non Julio latas, deprehendere licet, (unde *Julii* legibus tot nomen), Comitibus de Campo Martio ad Patres nondum translatis, quod a Tiberio demum factum. Ita veteris liberratis instar, umbræque & simulacrum quoddam ab Augusto relictum, a Tiberio ademptum, ne alioquin vis principatus (ut ejus verba erant) resolveretur: *Cujus ea censitio est, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur*.

Secundo, *Senatus* quoque postea auctoritatis umbra seu simulacrum aliquod hac parte in jure privato constituendo relictum. Nam quæ Principes de jure privato constituturi essent, Orationibus in Senatu prius proplectebantur, de his censendi arbitrio Senatus relictum; eas

eas deinde Orationes Senatufconsultum fequebatur. Quare, quod uno loco Orationes introductum dicitur, id alibi Senatufconsulto tribuitur. Ideoque Principes ipsi horum auctores dicti. Atque hæc sunt illa *Senatufconsulta*, quorum tam multa mentio in iure. Quæ sane observare est, ibi incipere, ubi *Leges* desinunt, idest a Tiberii principatu: desinere vero, seu procurare ad Marcum Imper. usque. Ultra quem nulla amplius Senatufconsultorum de jure privato conditorum, mentio occurrit.

Tertio & *Jurifconsultorum* scientiæ sua stetit & quædam auctoritas: In tantum, ut & Jurifconsulti ex Principis jam inde ab Augusto auctoritate, non ut antea privata, publice responderent, & rursus scripto, non verbo: atque ita major juris hujus auctoritas facta fuerit. Addatur his magna Jurifconsultorum frequentia circumfusus Principes, ex quorum ipsi consilio jura dicebant, condebant, ut non plures, aut potiores Prudentes alia ætas tulerit, quam hujus ætatis prima Epochæ. In tantum, ut quorundam tandem scriptis, vim *lectionis* (ut loquebantur), id est auctoritatem allegationis in judiciis, vimque legis Principes tribuerint.

Veniat quarto loco, & in hunc censum *Edictum perpetuum*: nam cum edicta Prætorum ante incerta forent, ad ultimum, centum & quod excurrit post Ofilium annis, 15. Hadriani Imper. anno, ejusque jussu circa A. D. 102. Edictum perpetuum à Juliano JC. ordinatum fuit: non modo Prætorum edictis, compilatis, & in ordinem ac titulos coactis: verum & de suo aliquam multis additis, aliis detractis, immutatis. Et opus hoc adeo probatum fuit, ut antiquata jam lege duodecim Tabul. in quam plurimis, hæc major & potior jurisprudent. pars existeret; Hicque jam fundus ejus habitus; eoque velut æquissimo jure Imperatores, uti voluerint: atque exinde jam dimidia, ferme pars sententiarum in Pandectas relatarum, constat.

Extra hæc quatuor, quæ dixi (puta *Leges* nonnullas, Senatufconsulta, Jurifconsultorum Scripta, & Responsa, & Edictum Perpetuum), potissimam Jurisprudentiæ partem sub hoc statu monarchico Principum Constitutiones, facere: si e ipsi inter partes cognoscerent, decernerent, unde *Decreta* & *cognitiones* Imperatoris: si ad libellos privatorum & consultationes Magistratum rescriberent, unde *Rescripta* Principum; si generale Jus publice constituerent & edicerent, unde *Constitutiones* propriæ & *Edicta* Principum: si Jurifconsultorum dissensiones deciderent unde *Decisiones*: Ejusmodi sunt 50. Justiniani.

C A P U T I V.

De Prima EPOCHÆ Imperatorum.

Res porro Epochas status, hujusce monarchici constituto. Prima est *Gentiliūm* Imperatorum, per ærecentes 50. circiter annos, ab Augusto Imp. ad Constantini Magni initia, seu A.D. 306. usque: quibus post Augustum imperarunt Tiberius, Cæsar, Claudius, Nero, Vespasianus, Titus, Domitianus, Nerva, Trajanus, Adrianus, Antoninus Pius, D. Fratres. (idest M. Antoninus Philosophus & Verus), Marcus salus, Marcus cum Antonino (idest Commodus filio suo), Commodus, Pertinax, Severus, & Antoninus, E. Antoninus, Caracalla, scilicet Antoninus Heliogabalus, Alexander

Severus, Maximinus, Gordianus; Philippi Inpp. Decius, Gallus, & Volusianus, Valerianus Galienus, & Valerianus, Cæsar, Gallienus, & Valerianus Claudius, Aurelianus, Probus, Carus, & Carinus, & Numerianus: Dioclerianus, & Maximianus: Constantinus, Maximianus Augustus, & Severus ac Maximianus Cæsares. Ab his omnibus, ut variæ constitutiones processerunt, quarum mentio passim fit tum apud Historicos, tum in scriptis Jurifconsultorum, & in Principum posteriorum constitutionibus, ita sequentium nominationem, jam inde ab Hadriano, Principum constitutiones in duos Codices Gregorianum, & Hermogenianum (quorum fragmenta quædam hodie extant) per titulos conjectæ fuerunt: privatane an publica auctoritate conditi fuerint, in incerto est: At proculdubio de Compilatorum nomine ita dicti. Neque de illo satis hætenus constat, cur ab Hadriano (cujus etiam unica tantum constitutio in Codice refertur, puta *lex 1. Cod. de testamentis*), neque ultra, assurrexerint aut Codices illi, aut postea Justinianus. Mihi mens ea, id ideo factum, quia nova quædam Jurisprudentiæ ratio ab Hadriano cœperit, tum Edicto perpetuo constituto, tum quia sectæ JCtorum, de quibus postea, tum pene refrixerint: denique, quia publice respondendi cuique pro arbitrio suo jus factum: Ut proinde novi Juris, ac novæ Jurisprudentiæ auctor Hadrianus Codicibus illis initium dederit: pariter ut secundæ Epochæ novitas, novo Codice Theodosiano, de quo mox.

C A P U T V.

De Secunda EPOCHÆ Imperatorum.

Secundam Epocham Imperatoriarum constitutionum, faciunt Principes Christiani, a Constantino Magno, qui primus Imperatorum Christianus fuit, ad Theodosium Juniorem usque seu ad A. D. 438. spatio circiter anno 130. hoc ordine: Constantinus Magnus: Constantinus, Constantius, Constans: Constantius & Constans, Constantius solus: Constantius Augustus, & Constantinus Cæsar (idest: Gallus) Constantius Augustus, & Julianus Cæsar. Julianus Augustus, Jovinianus, Valentinianus & Valens: Valentinianus, Valens & Gratianus; & Valens, Gratianus & Valentinianus Jun. Gratianus: Valentinianus Jun. & Theodosius: Valentinianus Jun. Theodosius & Arcadius: Theodosius: & Arcadius: Theodosius, Arcadius: Honorius, Arcadius: Honorius, Arcadius Honorius: Theodosius Jun. Honorius, Theodosius Jun. & Constantinus Cæsar: Honorius Theodosius, Theodosius, & Valentinianus III. Horum Principum Christianorum igitur, suasque ad id tempus de rebus tum secularibus, tum Ecclesiasticis constitutiones, octo viris ad id delectis, Theodosius Jun. unum in Codice seu corpus colligendas commisit. Et vero in sexdecim libros relatæ, eo codice, qui ideo *Codex Theodosianus* dicitur. Quique ideo a nonnullis veterum: *Novas leges legitimorum Principum* continere dicitur, eo quod ex Christianorum Principum constitutionibus constaret.

C A P U T VI.

De Tertia EPOCHÆ Imperatorum.

Postrema Epochæ est eorum Imperatorum, qui deinceps secuti ad Justinianum Imperatorem: eaque centum circiter annorum, ab A. D. 338. ad annum 534. hoc ordine. Præter Theodosium & Valentinianum III. Valentinianus & Marcianus: Marcianus solus: Leo & Majoranus: Leo & Severus: Leo solus: Leo & Anthemius. Leo Junior & Zeno: Zeno solus, Anastasius: Justinus & Justinianus: Justinianus solus. Atque horum Principum constitutiones suas & peculiæres collectiones meruere: & quidem sub *Novellarum* nomine, eo quod novissime post Codicem Theodosianum editæ essent: usque quo ad Justinianum deventum est, de cujus instituto paulo post.

C A P U T VII.

De JURISCONSULTIS, eorum successione, sectis, scriptis.

Prius enim de JCis omnibus, eorum sectis, & variis scriptorum generibus, tam sub libera Rep. quam sub statu Monarchico, sigillatim moneri oportet Vario & multiplici usu, non tamen ne ad Juris Civilis libros accedentibus, veterum Auctorum nomina incognita esse possint, quod suo jam sæculo Ammianus Marcellinus caustidicis nonnullis exprobrabat. Verum, ac potissimum, ut ad temporum ordinem dispositis JC. quis, item cujus sectæ fuerit, quæ eorum scripta sint, in quibus luserunt, Julque adauxerunt, probe intelletis, & juris ipsius processum, & vim plerarumque legum, denique conciliandarum legum rationes tenere possimus.

Successio Jurifconsultorum 315. hæc ferme tenenda est ante Ciceronem. SUB LIBERA REP. hi hoc ordine fuerunt.

Pub. vel Sext. Papyrius.
Appius Claudius, cæsus & Decemviris circa A.U.C. 330.
Appius Claudius Centimanus Cæcus A.V.C. 440.
Appius Claudius 3.
Sempronius coætaneus.
Q. Mucius Augur.
Tiberius Coruncanus circa A. V. C. 470.
Sext. A. V. C. 555.
P. Aelius A. V. C. 558.
Scipio Nafica.
P. Atilius.
M. Porcio Cuto.
M. Manilius A. V. C. 600.
P. Mucius A. V. C. 620.
Lælius Brutus.
M. Junius Gracchanus circa A. V. C. 630.

CICERONIS ævo ante Julium C.

P. Atilius Rufus, Cos. A.V.C. 648. ante Christum 102.
P. Virginius.
Q. Tubero.
Sextus Pompejus.
Cæli. Antipater.
Lucius Crassus Mucianus.
Q. Mucius Scævola circa A.V.C. 660. ante Christum 90.

Gallus Aquilius, Muccii auditor.
Balbus Lucius.
Sext. Papyrius.
G. Juventius.
Cornelius Maximus.
Servius Sulpitius circa A.V.C. 700. ante Christum 50.
Antæus.
Sext. Aelius Drusus.
Granius Flaccus.
Pacinius.
Puteolanus.

Sub CICERONE, JULIO CÆSARE & AUGUSTO.

A. Cascellius.
C. Trebatius Testa.
Antistius Labeo, Servii discipulus.
C. Aul. Ofilius, Servii discipulus.

Post CICERONEM sub Augusto, post natum Christum.

Alfenus Varus, Servii discipulus.
Fenestella.
Aufidius Tucca, Servii discipulus.
G. Atejus Pacuvius, Servii discipulus.
Priscus, Servii discipulus.
Cinna, Servii discipulus.
Blasus.
C. Aelius Tubero.
T. Cælius, Servii discipulus, post Trebatium.
Publ. Gellius, Servii discipulus.
Aufidius Namusa, Servii discipulus.
Atejo Capito.
Labeo Antistius, Trebatii discipulus.
Vitellius.

Sub TIBERIO, CAJO, CLAUDIO, NERONE.

Aelius Gallus.
Massurius Sabinus.
Nerva pater.
Favius Mela.
G. Gassius Longius circa Ann. Dom. 30.
Arrianus.
Cæcilius.
Proculus.
Sex. Prædus, sub Cajo & Claudio.

Sub VESPASIANIS.

Atticinus.
Urseus Ferox.
Priscus Fulcinus.
Vivianus.
Plautius.
Pegasus.
Nerva filius.
Cælius Sabinus.

Sub TRAJANO, & HADRIANO.

Minicius Natalis.
Juventius Celsus P.

Priscus Javolenus Magister Juliani; l. 5. ff. de munim. vind.
Celsus F.
Aristo.
Octavianus.
Neratus Priscus.
Fufidius.

¶ Sub ANTONINO PIO.

Severus Valerius.
Salvianus Julianus.
Papyrius Fronto.
Terentius Clemens.
Jun. Mauricianus circa A. D. 167.
Publicius.
Pactumejus Clemens.
Campanus.
Valens.
Vindius Verus.
Sex. Cæcilius Africanus.

¶ Sub DIVIS FRATRIBUS, & MARCO SOLO.

Papyrius Justus.
Cajus, post A. D. 167.
Vernulejus Saturninus.

¶ Sub MARCO & COMMODO.

Pomponius.
Volusius Macianus. v. l. 90. de pactis, l. 17. de jur. patr.
Marcellus post Ann. Dom. 168. v. l. 6. in fin. ff. mandati.

¶ Sub COMMODO.

Q. Cervidius Scævola.
Florentinus.
Tarutenus Paternus.

¶ Sub SEVERO.

Arius Severus.
Tertullianus.

¶ Sub SEVERO & ANTONINO CARACALLA
post A. D. 202.

Arius Menander.
Papinianus.
Callistratus.
Furius Anthianus.

¶ Sub ANTONINO CARACALLA.

Marcianus Messius.
Tryphonius.
Paulus.
Ulpianus.
Licinius Rufinus.

¶ Sub ALEXANDRO SEVERO.

Æm. Macer.

¶ Sub GORDIANO.

Modestinus, circa Ann. D. 240.
Atque hic Jctorum finis est, hic oracula Jctorum

obmutuere, sic ut ultimum Jctorum Modestinum dicere vere liceat, cessim & retro collapsa jam Jurisprudencia. Itaque qui deinceps successerunt Jcti cujusmodi aliquam multos observare licet, (& quidem inter alios INNOCENTIUM, quem multis prædicat Eunapius; ejusdemque mentio apud Ammianum Marcellinum) item ANATOLIUM nudam docendi, & præstendi publice Provinciam Romæ, Constantinopoli, Beryti, susceperunt: Jus autem neutiquam adauxerunt: sive quia prioribus pares esse non poterant: sive occupata jam & exhausta ab aliis materia, sic ut ad summum Jurisprudencia pervenisset, sive denique barbarie paulatim invalescente, atque incuria solidæ eruditionis; quo alioquin perinet querela Ammiani Marcellini, lib. 30. querela Theodosii Junioris, in novella de auctoritate Cod. Theod. & Consilium auctoris, qui eodem Theodosii Jun. fuit subditum Notitiæ Imperii.

Hinc denique factum, ut non aliud infecuti Jcti præstiterint, quam ut vetera excolerent, colligerent, improbarent, quod Bibliotheca juris ostendit: quorum numero tres reperio.

Sub CONSTANTINO M. & ejus Filiis.

Hermogenianum, Aurelium, Arcadium, Chatisium, & Julium Aquilam.

Et hæc de Prudentum successione: sequitur de eorumdem Seceffione, seu sectis. In varias scilicet sectas a Jctis recessum, jam inde Augusti temporibus, & verso in principatum Reipub. statum, a paucissimis licet initio principiis, quibus discordarent, latissime tamen postea diffundente divortio: Hinc igitur stare Cassiani, itemque Sabiniani, istinc Proculejani, seu Pegasiani. Hujus dissidii Auctores primi Attejus Capito, & Antibijs Labeo, quorum ille tenax in traditis, sibi Sabinos & Cassios habuit sectatores: hic vero ingenii fiducia multa innovare instituit, sectatoribus Proculo & Pegaso. Sic aucta dissensio a discipulis, quorum hæc series; & cui similem depinxit Contius 1. Success. 12. SABINIANI PROCULEJANI. CASSIANI. PEGASIANI.

Sub AUGUSTO.

Attejus Capito Antistijs Labeo
Osilijs discipulus. Trebatij discipulus.

Sub TIBERIO.

Massurijs Sabinus. Nerva Pater.

Sub CAJO CLAUDIO NERONE.

C. Cassius Longinus. Proculus, unde
a quo Cassiani. Proculejani.

Sub VESPASIANIS.

Coelius Sabinus, Nervæ
Filius, a quo SABINIANI. Pegasius, a quo
PEGASIANI.

Sub TRAJANO, HADRIANO.
ANTONINO PIO.

Priscus Javolenus. Celsus P.
Aburnus Valens. Celsus F. Friscus.
Juscia-

Juscianus.

Sal. Julianus.

Atque hæcenus, neque ultra Hadrianum, vel Antoninum Pium, sectarum istarum sequaces reperiuntur. Quinimmo restrinxisse hæc dissidia vero est, saltem in apertum dissidium res non erupit. Exinde quippe certatim orti eriscundi medij JC. neque in cujusquam jurare verba Magistris parati. Etsi statisse controversias aliquas nihilominus verum est, quæ decisionibus Principum postea, & in his Justiniani tandem sopitæ. Et hærent quoque etiamnum, quicquid tandem egerit Tribonianus, hujus dissensionis reliquiæ, quæ tot ideo inæptiis nobis producant, quibus componendis multum interest scire quis cui sectæ fuerit addictus.

Scripta veterum Jurisconsultorum, quorum indicem præferunt Pandectæ Florentinæ, præferunt legum, ex quibus Pandectæ concinnatæ sunt, inscriptiones; ad hæc summa genera refero. Vel enim in pragmaticis, seu practicis versati sunt (quo pertinent libri Quæstionum, Responsorum, Epistolarum, Decretorum, Constitutionum, Digestorum): vel versati sunt in πλῆθος, seu παραγρηματι; id est in officiis Magistratum describendis; (hinc tot Jctorum libri de hujus, vel illius Magistratus officio). Vel denique in Theoreticis versati, vel enim exceptis & variis lectionibus concinnandis insisterunt, (hinc libri variarum lectionum); vel notas conscripserunt ad leges populi Roman. ad Jcta, Edicta, Orationes, Principum constitutiones, Jctos alios veteres: vel Tractatus singulares ediderunt; tandem jus in artem redigere satagerunt; hinc Enchiridia, Pandectæ, Regulæ, Sententiæ, Definitiones, Brevia, & Institutionum libri.

C A P U T VIII.

De JUSTINIANI OPERIBUS, seu CORPORE
Juris Civilis.

HIS ita ab Justiniani tempora perductis, Justinianus ipse cum immensam illam constitutionum; & Jurisconsultorum molem & sylvam videret, impetum cepit, secundo statim Imperii sui, A. D. 528. hanc ingentem sylvam cædendi, utiliorum delectu habito, & superfluis refecatis. Quæ in re septennium integrum absumptum: & triplici quidem instituto, sequenti ordine, qui ad enantiaphanon quoque conciliationem observandus est. Primum, ad constitutiones Imperatorias converso studio, & decem viris ad id delectis, & in his Tribonianus, ex tribus illis, quas dixi, Imperatoriis epochis, & ex tribus illis, quos dixi Codicibus, ac secutis deinceps Imperatorum, suisque ad id tempus Constitutionibus, Codicem concinnari voluit, A. D. 528. Et vero secuto anno editus Codex A. D. 529. Inde ad Veterum Jctorum libros, qui ad duo millia ascendebant, & versuum (id est sententiarum) trecenties decem millia, animum adjecit, quare Pandectas sive Digesta exinde componi jussit, anno 4. Imperii sui, seu A. D. 530. & quadriennium eo uno opere absumptum: editum quippe A. D. 533. apertissima nominis ratione, quia opus hoc universa veteris prudentiæ monumenta in unam consonantiam redacta, digesta contineret. Eodem anno, & Tyronibus juris studiosis prima juris elementa, seu fundameuta, & incunabula, quatuor institutionum libris proponi voluit: Exemplo potissimum Caji JC. & vero in publicum edidit, uno Vinnius in Institut. Tom. I.

Neratus.

mente ante Digesta. Sequentem demum anno 534. cum Codici aliquid deesse videret, repetita prælectione & editione eundem tractari voluit: & hic est Codex ille novus repetita prælectionis, quo hodie utimur. priore abolito.

A. D. 528. Justiniano. A. 2. Coss.

529. Decio V. C. Coss.

530. Lampadio & Oreste Coss.

CODICEM fieri mandavit Justin. Idib. Eab.

Codex editus Idib. April.

DECISIONUM 50. initium ab hoc anno,

DIGESTA componi mandat Decemb. mense.

331. Post cons. Lamp. & Or. 1.

532. Post cons. Lamp. & Or. 2.

533. Justiniano 3. cons.

INSTITUTIONES eduntur mense Novembr.

DIGESTA eduntur mense Decembr. 334 Justiniano 4.

& Paulino Coss.

CODEX repetita prælectionis editur mense Novembris abrogato priori.

Atque hac triplici ratione plenissime juris studio consumulatum putavit Justinianus.

Nihilo secius & ipse deinceps post Codicem suum Novellas quasdam constitutiones pro rei contingentia, & negotiorum varietate edidit, quæ postea in unum corpus collectæ; & quia harum epitomen Julianus antecessor conscripserat, Authentica dici meruerunt. His coherent & Edicta 15. ejusdem Justiniani, quæ non ad certum aliquem hominem, aut populum scripta sunt, sed in genere provulgata. Atque in his quinque partibus absolvitur Corpus Juris Civilis.

C A P U T XI.

De FATO JUSTINIANÆ Jurisprudentiæ.

SECUTA sunt Justinianum ea tempora, immo partim excepere, quibus neque Occidentem Justinianæ libri penetraverunt. Jamdudum enim eum Gothi Franci, Saxones, Vandali petraferant: pervaserunt & postea Longobardi. Quare illorum legibus locus jam factus, Salicis, Burgundionum, Visigothicis, Longobardicis, quas exhibet Corpus legum antiquarum: nisi sibi sue & Romanæ leges infelicitibus Romanorum reliquis servatæ fuerunt: & hæ ipsæ tamen leges Romanæ non e libris Justinianæ desumptæ, verum ut antea ex Codice Theodosiano ipso, statim ut conditus (teste Sidonio Apollinari), ita postea ex Epitome quadam Codici Theodosiani sub textis nonnullis e Gregoriano, Hermogeniano, Pauli Sententiis, Ulpiani Regulis, Caji institutionibus. In Orientis Imperio miro miseroque fato, & eodem quo cæteræ disciplinæ, Justinianæ libri sensum obsolevere, recedente paulatim linguæ Latine usu, & barbarie in dies magis ac magis accedente: quin & Novellis subinde, pro novo Republ. statu insecutorum Principum Constitutionibus, alicubi etiam per invidiam & amulationem tam illustri operi incumbibus. Quare ut de Leonis Novellis nil dicam, in novas subinde formas opus Justinianæ recoctum. Nil jam dico de Institutionum paraphrasi, quæ Theophilum habet auctorem, utilissima; hoc ipsum sane ostendit Basilii Macedonis Epitome Juris Codicis, seu Digestorum, seu προχειρον, trecentis circiter post Justiniani opera annis editum. Testatur Basilicorum 60 libri a Leone ejus & Leonis filio Constantino Porphyrogeneta repetita prælectione concinnati, in unam vid.

consonantiam omnibus Justiniani operibus confusis; testatur eorumdem Basilicorum synopsis, seu ecioga: Eadem faciunt tot barbara & ignota Jctorum nomina; notas jam in Basilica, tamquam fundum Jurisprudentiæ conscribentium: Testis est Photii Episcopi Constantinopolitani Nomocanon, quo is leges civiles cum canonibus miscuit; quique postea Theodorum Balsamonem interpretem nactus est. Hinc etiam Synopsis altera Attaliæ adhuc brevior, & velut synopsis synopsos, jussu Michaelis Ducæ Imp. A. D. 1077. His accedat & Constantini Hermenopoli Procheirum, seu promptuarium ex Basilicis constatum, circa Emmanuelis Comneni ætatem. A. D. 1145. His accedant omnibus Paratiorum Græcorum libri, quorum tres Leuclavius edidit. Quorum omnium ut usus aliquis sæpenumero esse potest, ita maxima pars assinarum plena; usquequo Orientis Imperio perpotiti jam Turcæ, capta Constantinopoli ann. 1455. Quos tamen ipsos & reverentia quædam Juris Justinianæ vel curiositas saltem retigit: & si verum est quod Leuclavius prodidit, Codicem Justinianæ neque Turcis in lingua sua deesse.

Sed commodum accidit, ut circa ipsa tempora, quibus jam nator Jurisprudentiæ Justinianæ ferme decoxerat, salutari quodam sydere, & divina virgula, 600. ferme annos post, medio quasi sæculo duodecimo A. D. 1136. Opus Justinianæ in Occidente efferrî cœperit. Exactis quippe a Lothario Imper. II. Saxone ex Italia Normannis, & ab eodem ductu Innocentii II. Pontificis Melphi seu Amalphi Civitate Apuliæ (quæ pars Italiæ diu post alias in potestate Græcorum Imper. steterat) expugnata, repertum antiquissimum illud exemplar, & Jurisprudentiæ Ancyle Pandectarum, quod Pisani ab Innocentio II. Pontifice Maximo, & Lothario Cæsare item II., quia classæ eos adversus Normannum Rogerium juvissent, seu egregie navatæ operæ monumentum & præmium, retulerunt, ejusque donationis per Lotharium collatæ instrumentum habuisse se Florius Cryphius Pisanus historicus affirmat: Et habuerunt id diu penes se Pisani; unde & in Glossis Pisanæ Pandectæ vocantur; Donec per Gignum Caponium Flo-

rentini A. D. 1496. Pisani in potestatem redactis, subjectionis symbolum transfulerunt: Unde *Pandectis Florentinis* nomen: Inde idem Lotharius Innerii (quem alii Vernerium vocant) qui *Authenticas* Codici subtraxit: consilio, Jus Justinianæ & in foro observari, & in Gymnasiis doceri jussit, ac nominatim precibus Mathildæ Comitissæ Tusciæ Pisani doceri, quod Abbas Urspergensis retulit. Itaque Innerius & Jas Justinianæ e bibliothecis eduxit, & primus jura in Italia Bononiæ professus est, & primus præterea interpretationem addidit. Ab hoc initio ad alias Civitates Italiæ & transmontana Galliarum propagata Jurisprudentia, posteaquam semel Innerius vexillum extulit. Hinc enim ex schola Innerii prodire Placentinus Bononiæ: in Gallia Mospelii, Joannes Bossianus, Martinus Cossias, ambo Crenonenses, Bulgarus Pisanus, Azo Accursii præceptor, qui ultimus Accursius superiorum Glossa in suas & plenissimas Joannis auditor transfudit, temporibus Friderici II. ante annos 435. integros, id est circa annum 1227.

Atque huic inquisitioni satis. Nisi quod & illud scire interest, sæculo demum superiore, posteaquam veteri historiæ linguarum & humanarum litterarum studium renatum est, simul & Jurisprudentiam meliori facto excitatam. Nam cum antea soloci filo, & jejuna atque aspera Interpretum opera Jus tractaretur, sine ullo Historiæ, aut Philologiæ cognitionis lumine, qua destituti ubique passim impingere, Accursii glossam, seu feudum Jurisprudentiæ sequi & enarrare tum contenti, textu jam pene neglecto, & abolitis pene libris Justinianæ: exorti certatim qui Jurisprudentiam ab his impolitiis vindicarunt, tum scriptis, tum ipso textu instaurato, & in his Pandectis Florentinis, editis: In his primi & potissimi Guilielmus Budæus, Andreas Alciatus, Gregorius Holoander, Antonius Augustinus, Lælius Taurellus, Zasius Viglius; & post omnes, ut taceam cæteros, domestica etiam decora, sed qui unus pro omnibus, qui e latericiâ jam auream fecit Jurisprudentiam.

JAC. CUJACIUS.

BIBLIOTHECA JURIS CIVILIS ROMANI.

Historiam Juris Civilis proximo pedato excipiat Bibliotheca, cujus notitia hoc initio pariter præstruenda venit: ut ita limine studiorum suæ deinceps artis instrumenta familiariter nosse tyro incipiat: Atque in his potissimum hærendum sibi, vel ubi aliquando ad recentiorum commentarios diverterit, huc omnino redeundum, hic pedem figendum sciat. *Bibliothecam* voco libros, de Jure Civili Romano, aliæque vetera monumenta & fragmenta, seu tabulas nafratio, quæ vel propriis consignata editaque libris, vel per varios sparsa liberos, clarorum Virorum industria hodie collecta habemus: Denique omnia ad jus civile spectantium librorum fragmina, quæ superiorum temporum injuria nobis fecit. Quæ omnia, etiam ea quæ aliquin vel minima videri posset, vel absoleta & antiquata nimis, vel etiam e Græculis, aut sequioris ævi scriptoribus consignata maximam tamen lucem Justinianæ libris vel illustrandis & explicandis, vel restituendis subinde inferunt.

CAPUT PRIMUM.

Pro-JUSTINIANÆ Veteris Juris Reliquiæ.

Primum igitur eas Juris Civilis reliquias apponemus, quæ spectant ad jus vetustius Justinianæ; Atque a publici monumentis & legibus initium faciemus.

I. Legum REGIARUM, (qui primus fundus Jurisprudentiæ Romanæ est) fragmenta primo loco occurrunt, quæ a Sexto Papyrio olim unum in corpus collecta fuerunt: ad quæ postea Granium Flaccum Jurisconsultum librum Commentarium scripsisse Paulus noster auctor est, in leg. 144. ff. de verbor. signif. Granius, inquit, Flaccus in libro de Jure Papyriano: quem ipsum Granium Flaccum Lacinium allegant Festus, Arnobius; quin & Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 11. locum integrum ex hoc jure Papyriano apponit. Verum utrumque opus cum ipsis legibus intercidit. Superfunt tamen ipsarum legum fragmenta nonnulla, quæ Antonius Augustinus, Contius, Balduinus, Flavius Ursinus Romæ in 4. Ann. Dom. 1583. Pandolphus Pratejus, Franc. Modius, Manutius, Lipsius collegerunt, partim ipsismet Legum Regiarum verbis consignatis: potissimam vero partem earum tantum sententia expressa. Sed magna Balduini confidentia fuit, qui usus est asserere, octodecim Romuli Leges se habere ex columna quadam antea Romæ in Capitolio erecta. Illud observandum, non nisi trium Regum leges occurrere, nempe Romuli, Numa, & Servii Tullii: (cujus 50. leges fuisse de contractibus, & delictis *κωδικοποιήσας* id est *κωδικοποιήσας* Dionysius Halicarnasseus disertè scribit l. 4., nullas Tullii Hostilii, Anci Martii, aut Prisci Tarquinii, ac minus Tarquinii Superbi, qui Tullianas aboleverat.

II. Leges duodecim TABULARUM, (qui secundus fundus & corpus Jurisprudentiæ Romanæ est), proxime sequuntur. Ad has sane veteres subinde Jurisconsulti interpretationes, seu Commentarios, & expla-

nationes scripserant: in his Sex. Aelius, L. Acilius, Lælius, Valerius Messala, Qu. Antistius Labeo: postremum omnium sub Marco Imperatore Cæsar. In ipsarum legum fragmentis eruendis, ut aliquammulti alii post alios, (etiam Cujacius *libris observationum*) ita colligendis quamplurimi operam navarunt, puta Aymarius, Ricallius Oldendorpius, & ex eo Fortiterus) Antonius Augustinus, Romæ in 4. 1583. Balduinus, Contius, Hotomannus, Ravardus, Calcagninus, Crispinus, Pighius Marcellus, Franciscus Pithæus, Dionysius Goth. p. m., Justus Lipsius, & alii. In disponendis varium singuli quippe ferme ordinem sectati. Jam aliquot anni abeunt, cum ipse varios errores ab aliis hac parte admissos observabam, ob aliquam multa omissa, alia interpolata, aliena etiam in hunc censum conjecta, puta Legis actiones nonnullas, & elicitæ per interpretationem ex ea, atque genus alia. Ordinem ut quisque ex arbitrio commentus est, ita ad verum proprius accessit Franciscus Pithæus. At genuinum duobus subsidiis restituissè mihi videor: Primum expressis Veterum quorundam in id autoritatibus, tum & sex Caji librorum ad xii. Tabulas ordine inspecto, quorum singulis duæ Tabulæ explicatæ fuerunt.

III. Leges subinde pro usu populi Romani latas, omnes quantum in se collegerunt, earumque catalogos confecerunt Antonius Augustinus, Zasius, Manutius, Hotomannus, Charondas.

IV. SINGULARES ex iis quasdam leges, earumque capita peculiari studio collegerunt, & singularibus commentariis illustrarunt nonnulli, tum Veteres Jurisconsulti, (quorum Index Pandectis Florentinis præmittitur, & in materias digestus a Joann. Pichardo), tum & novi. Ad legem *Vellejam* scripsit Ant. August. Ad legem *Juliam Majestatis*, Contius, ad leg. *Juliam de Adulteriis*, Brissonius: capitibus ejus xxix. editis, *Legis Vaconiæ, Falcidiæ, Julæ, Papiæ, Foppæ, Rhodiæ, Aquiliæ* capita collegit: iisque lucem intulit Balduinus, Basileæ in 8. An. D. 1556. Et nos aliquando legem *Papiam*, ejusque capita distinximus, suoque ordini restituere institimus. Nonnullarum præterea legum obscuriorum memoriam excitavit aliquam multi, veluti legis *Glicia* Cujac. 14. obs. 14.; Legis *Lætoris* Idem 19. obs. 33.; Legis *Cinciae* Ranchinus 2. variat. 7., & Burgius lib. 1. *Electorum* cap. 18.

V. SENATUSCONSULTA, de Jure videl. derivato a Tiberii Principatu ad Marci Imp. tempora, collegit Anton. Augustinus, Romæ in 4. Ann. D. 1583. *Orationes Principum* nonnullas, (quas Jcto sequebantur) singularibus commentariis illustravit Scipio Gentilis, puta *Orationem Marci de transactione super alimentis*, Hanoviz in 8. A. D. Item *Orationem Ant. Cavacallæ de donationibus inter verum, & uxorem*, in 4. Hanoviz, A. D. 1604.

VI. EDICTUM PERPETUUM, quod Hadriani Imp. auctoritate a Salvio Juliano Jcto conditum, atque in titulos digestum, (quodque tertium Jurisprudentiæ Rom. fundum & Corpus vocare licet, & vel potissimum deinceps) libris Manualium Eguinarius Baro-

colligere cœperat; verum probabili minus instituto, utpote qui sciens ea sæpius Edicta confingat, quæ numquam fuerunt, sed quæ sunt Jurisconsultorum placitis, moribus Romanorum, antiquis legibus, vel etiam novis Principum constitutionibus. Atqui multum interest, hæc non turbide misceri, sed probe distingui. Quare secuta industria Guiljelmus Ranchini, qui A. D. 1397. Parisiis in 8. Edictum Perpetuum, ejusque reliquias anxie collegit, alienis refecatis, eisdemque collectas concinavit ita quidem ut ipsa Edicti verba uncialibus litteris & majusculis excudi recte voluerit, cætera minutioribus. In hoc tantum subfedit ejus industria, quod non ad genuinum, verum ad Justinianæum ordinem capita Edicti disposuerit. Verum quod sibi tum defuisse etiam ultro Ranchinus fassus est, novæ alicujus operæ materia aliquando ea nobis futura, genuino videlicet ordine. Edicti Perpetui, instaurato, seu restituto, quem e Veterum Jurisconsultorum Commentariis Edictum (puta Juliani, Ulpiani, Pauli, Caji, & cæterorum) eruere proclive erit.

CAPUT II.

JURISCONSULTORUM Veterum ad Jus. Pro-Justinianæum reliquiae.

I. JURISCONSULTORUM OMNIUM. Veterum libros, e quorum scriptis Pandectæ concinnatae sunt, & sic in lacinias mire per Pandectas distractos, & particulas exinde errabundas, in unum, velut corpus rursus compegere, sed per indicem tantum, opæ inscriptionibus singulorum capitum, peculiaribus Indicibus Jacobus Labitius, Ant. Augustinus; Quo, ceu maximo Juris arcano, relata in unum quasi locum omnia capita ejusdem inscriptionis, Auctoris & libri, singulorum librorum cognitionem, confectionem, & argumentum Lectoribus exhibent: tum etiam in iis cujusque capituli quasi quædam antecendentia & consequentia, & sic causæ quodammodo legum ipsarum cernuntur. Denique vel hac ratione quadamtenus Jurisconsultorum Veterum libris, qui alioquin interciderunt, restituuntur. Unum tantum hoc superest hodie præstandum, ut capita ipsa non per indicem & numero tantum (quod a Labitio, & Augustino factum,) sed κατὰ λόγον, & verbatenus Lectorum oculis subiciantur, & ex collatione singulorum capitum singulis libris argumenta præscribantur. Qua ratione & longioris inquisitionis labore Lector deinceps levabitur, & judicium brevissime instruetur.

Huc referenda sit eorum quoque industria, qui singulares e superioribus Jurisconsultos, vel libros singulorum commentariis illustrarunt; ut Ant. Augustinus *Modestini librum de excusationibus*; Cujacius *Africanum*, *Papinianum* integrum, *Pauli ad Edictum* libros, *Quæstiones*, *Responsa*, *Juliani Digesta*, & libros ex *Minucio Natali*. Item *ad Ursej Ferois librum de ambiguitatibus*, *ad Responsa Scævola*, *Ulpiani*, *Marcelli*, *Nervatii*, *Modestini Responsa*, ejusdemque libros *differentiarum*: Balduinus *Scævolam*, seu *Mutianam Jurisprudentiam*: Jacobus, *Lectius Macrum*, & *Modestinum*, alique alia.

Et veterum tamen adhuc Jurisconsultorum fragmenta ipsa extra Pandectas nonnulla ad nos pervenerunt, quorum pretium injuria & fatum cæterorum incendit. Quæ veterum Prudentiam fragmenta uno volumine com-

prehendi utilissimum fuerit: quod & *Petrus Pithæus* ex parte jam præstitit; & plenius adhuc præstare instituerat, una cum Notis.

II. CAJI igitur primum fragmenta hodie nonnulla supersunt, sed Gothorum, seu Aniani manu deformata, & quidem e quatuor Commentariorum, seu Institutionum ejus libris: Quatuor enim scripsisse eum docet Index Pandectarum Florentinarum, & præjudicium insuper institutionum Justinianæarum, quæ Cajanarum exemplo composita sunt. Et sane titulum ix. & initium x. ex libro tertio desumpta esse ostendit *lex 2. ff. de obl. & action.* Quare deinceps titulus ita mutatur, *Caji Institutionum libri quatuor*; vel, potius *excerpta e Caji libris quatuor*; pariter ut Ulpiani fragmenta, Paulique sententiæ, de quibus mox, nonnisi excerpta sunt. Observandum enim est, cum per Gallias, & sub Regibus Visigothorum nominatim, vetus Jurisprudentia Romana una cum Codice Theodosiano obtineret; Alaricum Regem Gothorum per Anianum in suorum temporum usum nonnulla ex Codice Theodosiano, Gregoriano, Hermogeniano, ex Ulpiano, Cajo, Pauli sententiis excerpti voluisse: Eaque omnia in unum Corpus redacta, quod insequenti deinceps, *Corporis Theodosiani*, vel etiam *Legis Romanæ* appellatione allegare soliti. Hæc Caji fragmenta edidit in Germania Sichardus, & Almaricus Bouchardus in Gallia: Lovanii quoque etiam in 12. 1570. Eadem Hieronymus Alexander Junior. edidit cum commentario Venetiis in 4., apud Franc. de Francisc. Ciotri, A. D. 1600. Et alia tamen adhuc fragmenta Caji Institutionum colligi possunt, tum ex pandectis ipsis, tum ex auctore Collationis legum Mosaicarum, Boetio, Prisciano *sub fin. lib. 6.* & Diomedes *lib. 1.* Quæ in unum colligi e re fuerit.

III. ULPIANI quoque fragmenta, seu tituli xxix. ex corpore Ulpiani ab eadem Aniani manu supersunt, quæ Joannes Sichardus, mox Emarus Ranconecus, & Jac. Tilius Luteræ A. D. 1549. ediderunt, & a Cujacio Commentariis illustrata, qui postea quoque in meliorem Codicem, & authenticum exemplar incidit Jacobi Filii; vide eum *lib. 7. observ. 28.* in quibus veteris juris structura quamplurimæ sapient. Queritur autem, ex quonam Ulpiani libro Tituli illi sint? Neque enim ex Institutionum libris desumpti sunt, ut arguunt eorum librorum fragmenta, quæ per Pandectas sunt sparsa. Verosimile omnino sumptos e libro, seu corpore Regularum, (& ita Cujacius quoque prodidit *13. obs. 16. 27. obs. 128. 19. obs. 3.* itemque Petrus Pithæus.) ut docet *lex 17. de testibus*, quæ totidem verbis repetita extat *tit. 10. fragm. Ulpiani §. 5.* Ex quo Ulpiani libro Regularum nonnullos alios locos suppediat Collatio Mosaicarum, (de quo vide Petrum Phœum *ad tit. 2. Collationis, pag. 133.*) itemque Boethius *ad Topica Ciceronis*.

IV. ANNONIMI quoque cujusdam Jcti veteris fragmentum superest, unicum, & pluribus tamen sententiis constans: quod quidam Ulpiani ex libro ejus Regg., vel etiam Caji esse volunt, cujus argumentum est, de *Juris speciebus & manumissionibus*, desumptum ex Dosithei Græculi Magistri Homiliis, & Græcæ linguæ exercitationibus, seu Grammatica. Id olim quidem de Latino in Græco translatus: Verum quale hodie extat, de Græco in Latinum transfusum, Claudius Puteanus Senator Parisiensis primus eruit, Cuj. communicavit: (ut testis ipse *17. observ. 10.*) edidit tandem Pet. Pith. *sub finem Collationis legum Mosaicarum* A. D. 1552. in 4. Luteræ.

V. PAU-

V. PAULI Sententiarum receptarum libri quinque, id est, generaliorum & forensium axiomatum, seu aphorismorum, vel potius excerpta ex iis, ab eadem illa quam dixi, Alarici, seu Aniani manu, ad nos quoque pervenerunt: *Sententiarum* inquam *receptarum libri*, quos ad *Filium* conscripsit, ex quibus alioquin quædam in suas Pandectas Justinianus, quædam, ut dixi, Alaricus seu Anianus in suum illum Romanarum Legum Cod. & Breviarium retulit, interpretationibus aliquam multis subditis. Et hæc excerpta, una eum reliquis Codicis Theodosiani fragmentis, Ulp. & Caji; Codicis Hermogeniani & Gregoriani, in Germania primus in lucem revocavit Joann. Sichardus, sub Ferdinando I. Imper. Basileæ: in Gallia Almaricus Bouchardus, una cum Cajo ad Antoninum Præntem Galliarum Cancellarium: postea ab Emaro Ranconeceto, Tilio accepta Jacobus Cujacius, A. D. 1557. omnia illa pleniora & emendatiora protulit, (nisi quod Aniani interpretationes rejecit), notisque primus illustravit. Sed & alias sententias postea ex Codice quodam Versuntino idem Cujacius *libro observ. 21.* extulit. Ad ultimum Conradus Ritterhufius, (quod etiam Cujacius aliquando in animum induxerat suum) A. D. 1594. Norimbergæ, in 8. omnes ad unam sententias Pauli, ex illis inquam, excerptis Anianeis fragmentis per Pandectas sparsis, Codice Versuntino, Auctore Collationis Legum Mosaicarum, Papiniani Responsis, veteri consultatione (de quibus vide Cujacium *7. observ. 26.*) in unum corpus retulit, seu uno libello comprehendit, & indicem addidit, interpretationes Aniani restituit: Minus veritus, quod Cujac. fecerat, libros, qui in Indice Florentino *Sententiarum* siue *Factorum* inscribantur, eisdem cum libris *Sententiarum* facere. Similis huic editio, ejusdemque instituti prodit siue Avarici, siue Aureliæ in 12. A. D. 1599. ordo tamen alius subinde, & Index alius. Usus harum Pauli Sententiarum potissimus in eo, quod præter ea quæ cum Jure Justiniano conveniunt, quamplurimæ iis continentur ex jure veteri ante Justinianum recepto, a Justiniano, vel ante ipsum abrogato, quæ mirum quantum lucis innumeris Juris Justinianeis locis adferunt, ut quæ scribit *de Adsertoribus*, *de lege Falsa Caninia*, *de Senatusconsulto Claudiano*, *de Cognitoribus*, *de Crucis supplicio*, *dotalis prædii alienatione*, *de fidejussore liberato per electionem rei*, *de fiducia*, *furti actionibus quatuor*, *interdictorum uti possidetis & utiuli differentia*, *de Regulis nonnullis circa institutiones & legata*, *legatorum generibus quatuor*, *libertorum differentis*, *Mancipationibus*, *successionibus ab intestato*, *vicefima hereditatum*.

VI. MODESTINI quoque Regularum fragmentum unicum, ex libro ejus 3. (vel potius 9. *sub titulo de bonis libertorum*, & *de Testamentis* sumptum superest, ab eodem P. Pithæo editum *sub finem Collationis legum Mosaicarum*.

VII. STEMMA quoque, seu vetus graduum adgnationis descriptio Jurisconsulti cujusdam Cod. Theodosiano præfixa ab Emaro Ranconeceto, accepta *quemadmodum videlicet lege hereditates redeant*, incerta est circa A. D. 1560. a Cujac. 3. *observ. ultim.*, quem vide. Inseruit & Institutionibus suis Antonius Contius alterius generis perverstum Stemma, ex antiquis Græcis Manuscriptis, ex libro 4. *Sententiarum* Julii Pauli, *tit. de gradibus*. Edidit & Charondas, ex MS. Dionysiano Institutionum aliam descriptionem, seu formam graduum, ad Justiniani, veterumque Jurisconsultorum sententiam.

Vinnius in Instit.

VIII. CONSULTATIONE quoque veteris Juris. consulti mediæ ætatis de *Pactis*, cujus nomen incomptum, ab Antonio Oisello acceptam edidit, Cujac. de qua vide ipsum *7. observ. 16.* ubi videre est veterum Jurisconsultorum religionem & formam: Nempe ibi ipsa legum capita, & Auctorum verba, quibus suam suffulcit sententiam auctor ille, verbatenus proponit; una cum inscriptionibus ex Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, (tanta diligentia, ut etiam variis ex Codicibus varias repræsentet), Theodosiano, Sententiis Pauli, libris & titulis adnotatis. In cujus facti causam inquit Cujacius præfatione *ad Consultationes suas*: vide & quæ P. Pithæus notat, *notis ad Collationem Legum Mosaicarum*.

IX. NARRATIO quoque Historico-Juridica de *Legum Rhodiarum* apud Romanos confirmatione, (ab Imperatoribus videlicet Tiberio, Vespasiano, Trajano, Hadriano, Antonino, Pertinace, Severo) proculdubio sub ipsomet Severo Imperatore confecta, quæ præfixa est legibus Nauticis, huc pertinet: quam Simon Scharidius edidit A. D. 1651. Basileæ in 8., una cum Legibus Nauticis, Georgicis, & Militaribus Justiniani II. de quo vide quæ idem Scharidius scribit in *adnotationibus* pag. 271. 272. Postea a Leunclavio vel Marquardo Frehero, ex P. Pithæi exemplari edita accuratius in libro, cui titulum fecit *Jus Græco Romanum* A. 1596. t. 2. p. 265. In ea Narratione Historico Judica intextum est illud ipsum caput, quod ex *Lege Rhodia* retulerat Volusius Marciianus, & extat in *2. ad L. Rhod. de jactu*, quam nos peculiari hypomnemate illustravimus.

X. COLLATIO legum Mosaicarum Romanorum, ex integris Papiniani, Pauli, Ulpiani, Caji, Modestini, aliorumque veterum juris Auctorum libris, item ex Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano desumpta, & in tit. xvi. distributa, Tilio jam ante visa P. Pithæo Jurisconsulto ex Mandubiorum Bibliotheca edita, & Notis luculentis illustrata, A. D. 1572. Luteræ in 4., ad nos pervenit. Quem librum eodem anno 1572. L. Charondas manuscriptum se habere ex Bibliotheca Dionysiana professus est in *dedicatione Corporis sui ad Augustum Senatum Parisiensem*. Hujus collationis, seu parationis Auctor *Lucinius Rufinus*, a Tilio primum, mox & a Cujacio dicitur: Verum ex conjectura, an ex veteris libri fide, haud satis compertum. Sane non potest esse *Lucinius Rufinus* ille, qui Pauli coætanus fuit. Verissimum enim est, hanc collationem editam post Codicem Theodosianum, seu post A. D. 438. quandoquidem ex eo Codice quandam Constitutionem laudat *de impudicis*, & quidem (quod observandum) plenior, quam eo Codice, quem hodie habemus, extat, ac proinde ex integro non decurtato Codice Theodosiano. Ex præfatione sane tituli VI. & VII. colligere licet, professionem Jurisconsultum non fuisse. Tandem de hoc Auctore vide quæ Pithæus *initio Notarum*, quæ Marqu. Freherus *singulari capite 1. parerg. 4.* Utilitas hujus libri triplex; 1. quod perspicue repræsentat quid Tribonianus, quid quantum Collegæ in excerptendis, discerpendis veterum Jurisconsultorum scriptis sibi indulerint, 2. quod quamplurima prisca Juris fragmenta, tum ex Veteribus Jurisconsultis, tum ex tribus constitutionum Cod. contineat, quæ alibi nusquam, vel non ita plene occurrunt. Tandem ostendit: quomodo in titulos veterum Jurisconsultorum libri divisi fuerint spectandus in rem cumprimis *Tit. XV.*

XI. PAPINIANI liber Responsorum Titulis XL. constans, in hunc censum referendus est, ubi ex *lege Romana* (ut ipsemet loquitur) idest, ex tribus Codicibus, Caji Regulis, Pauli sententiis quamplurima referuntur; itemque ex corpore Novellarum Theodosii, Valentiniani, Majoriani, Leonis, & Severi: Pithæus Theodoricianum, seu Gotho-Romanum putavit. Sane liquidum fuisse ex aliqua earum nationum, quæ sub Regibus constitutæ Gallis jam insederant, cum & *Nationem suam*, & *Domini Regem* memoret tit. 3. & 7. Ego crediderim, *Burgundionem* fuisse. Nam si quis Legem Gundebaldicam conferat, eundem ordinem pene deprehendet, ac pene variare videbit. Hujus porro institutum fuit, infelicibus Romanorum reliquiis *Legem Romanam* proponere: Germanicæ quippe nationes cum Romanas Provincias, & Galliarum nominatim, potestati suæ subjecissent, hanc erga devictos humanitatem exercuere, ut liberum cuique relinquerent, qua lege, ac nominatim Romana, vivere vellent: De quo vide leges *Burgundionum tit. 6. §. 1. Sal. tit. 43. §. 1. Longobard tit. 57.*, & *veteres Formulæ Auctores*. In hunc ergo finem Corpus quoddam Juris *lege Romana* apud Gothos Anianus, apud Burgundiones Papinianus confecerunt.

XII. NOTAS JURIDICAS huc quoque referri oportet, usurpatas in monumentis publicis, Jurisque Civilis libris, in legibus, plebiscitis, actionibus, edicto perpetuo, quæ non ad libros Justinianæos pertinent, verum ad veteres Leges, Plebiscita, Actiones, Edicta perpetua. Juris civilis libros veteres; leges denique Romanas, & Codicem Theodosianum: In quibus videlicet Notæ antiqui juris, seu signa, a Justiniano abolita, explicantur; cujusmodi complures libellos, & in his M. Valerii Probi Grammatici vetustissimi (cujus apud Suetonium, Gellium & Macrobius meminit, quique sub Augusto fuit) item Magnonis sub Carolo Magno, Petri Diaconi sub Conrado I. Imperatore, & incerti auctoris vetustissimi, post varias aliorum Editiones, in unum tandem corpus coegit vir doctissimus Fridericus Leindorbius, cum Notis nonnullis, editione Lugdun. Batava in 8. Ann. Dom. 1559. Solius Probi libellum, ex MSS. auctorem longe edidit, notisque illustravit Henricus Ernestus Soræ in 4. Ann. Dom. 1674. Ubi tamen moneo, ibi non merum Probum extrare, sed multa addita alia, & posteriore longe manu. His addere licet INNOCENTIUM, ex cujus libris de litteris notis juris, Agrimenforii videlicet, nonnulla hodie extant: *Innocentium* Ammianus Marcellinus sub Constantio Imperatore fuisse memorat: idemque ille videtur, de quo Eunapius agit, cujus edendi consilium Sichardus jam olim ceperat. Tandem e Bibliotheca Palatina a Salmasio erutum edidit Nicolaus Rigaltius inter Auctores Finium regundorum, Lutetiæ in 4. Ann. Dom. 1614.

XIII. VOLUSIUM MÆCIANUM de *asse*, ejusque *distributione* (& in hæredum institutionibus, & in aliis multis, ut ipsemet loquitur, necessaria), neque ab hoc censu alienum putare debemus; quem Sichardus edidit primus Anno Domini 1528. Liber hic quippe (judicio Cujac. ad l. 21. §. 2. ff. de annuis legatis.) Juris studiosis prius addiscendus est, quam Institutiones: quod temere accedant ad Juris disciplinam, quibus non bene nota est distributio assis.

XIV. FINIUM REGUNDORUM Auctores Augustos nonnullos neque hinc abesse velim: in quibus Siculus Flaccus, (qui sub Domitiano, vel Trajano

scripsit, Julius Frontinus, libro de agrorum quantitatibus & controversiis eorum: itemque Aggeni Urbici Commentarius in eundem Frontini librum. Quos Turnebus primum, accuratius postea Nicol. Regaltius edidit, & notis luculentius illustravit, Parisiis in 4. A. D. 1614.

XV. NOTITIA Dignitatum omnium in partibus Orientis & Occidentis, sub Theodosio Juniore conscripta, circa Ann. Dom. 426., (quam & ideo Alciatus *Breviarium Theodosii Jun.* appellavit), unde maximum juri nostro lumen accedit, ad Dignitatum seu Magistratum, & Officialium notitiam, de quibus agitur primo libro Codicis, & posterioribus tribus: item ad notitiam Juris fiscalis & patrimonialis. Eam Alciatus excerptam primus edidit; secutus Rhenanus, qui totam edidit Basileæ in fol. Tandem a Guidone Pancirolo ex collatione duorum MSS. restituta plenius, notisque illustrata. Audio & Lutetiæ in illustri illa Regiaque Typographia nuper editam.

Hactenus Leges publicæ, veterumque Jurisconsultorum reliquæ, aliæque monumenta ad Jus antiquum Pro-Justinianum spectantia.

CAPUT III.

IMPERATORIARUM Constitutionum Pro-Justinianæarum reliquæ.

IMPERATORIÆ Constitutiones ante Justiniani tempora sequuntur.

I. HADRIANI primum Imperatoris Sententiæ & Epistolæ, (hoc est, brevior ejus Rescripta) ex lib. 2. Dosithei Magistri, qui veteri Glossario inserta, primum ab Henrico Stephano edita fuerunt, deinde ex Bibliotheca Sancti Galli apud Helverios, plenius visa a Cujacio 21. observ. 5. Sed tantum publice restituta, notisque illustrata a Goldasto, Genevæ in 8.

II. GORDIANI constitutio unica de nuptiis contra mandata contractis, & dote caduca, a P. Pithæo accepta, edita a Cujacio 1. observ. 17.

III. IV. CODICIS GREGORIANI, & HERMOGENIANI quoque reliquæ quædam hodie supersunt, a manu, ut dixi, Aniani, seu Gothorum. Quinimmo & B. Augustinus lib. 2. ad Pollentium cap. 8. cujusdam Constitutionis ex Cod. Gregoriano meminit: Addi possunt & ex, quæ exinde citantur ab Auctore Collationis Legum Mosaricarum, & Consultationis veteris Auctore, Quinimmo & quæ a Papiniano libro Responsorum. Quorum tam autem Imp. Constitutiones his Cod. comprehensæ fuerint, ostensum jam alibi.

V. CODEX THEODOSIANUS quoque superest, per gradus quosdam, necdum plane tamen, restitutus. Primum enim a Joanne Sichardo Breviarium Codicis Theodosiani, quale ab Aniani manu profectum, editum fuit, ante hos 100. & quod excurrit annos Basileæ, Ann. Dom. 1528. Postea Joan. Tillius libros octo posteriores integros, non jam ab Aniano decuratos extulit, & postremo tamen libro adhuc mutilo, Perisii in 8. Ann. Dom. 1594. Eum secutus Cujacius librum sextum, septimum, octavum integros eruit, una cum supplemento libri postremi a Stephano Carpino acceptos, Lutetiæ in fol. Ann. Dom. 1556. Constitutiones de Senatusconsulto Claudiano lib. 6. contulit Cujacianæ editioni Pat. Pithæus. Supersunt itaque adhuc eruendi quinque priores, & initium libri sexti, quorum Bre-

via.

viarium tantum ab Aniani manu habemus, quæ frustra hactenus a me quaesita sunt.

VI. NOVELLÆ Constitutiones, post Codicem Theodosianum promulgatæ, tum ab ipsomet Theodosio Juniore, tum & a Valentiniano, aliquot primum ex Aniani Breviario a Sichardo editæ: postea xxx. Novellis auctiores, a P. Pithæo e patris Bibliotheca An. Dom. 1571. Marciani quoque & Majoriani, itemque Sever. Novellæ ex eodem Breviario a Sichardo editæ. Majoriani Novellas Cujacianæ Editioni Antonius Oissellus contulit: sed una auctiores Pithæus reddidit: a quo etiam tres Anthemii Constitutiones primum erutæ, sicut in universum 34. Novellas Pithæus dedit.

CAPUT IV.

JUSTINIANÆ Jurisprudentiæ, ejusque variæ Editiones.

DE Justinianæis operibus monuit *Historia Juris Civilis*. De variis tamen eorum Editionibus, & quo progressu paulatim in melius nitidior cultu restituta ea fuerint, quid singulis editionibus præstitum, moneri expedit. Ut de anterioribus inconditis Editionibus taceam.

I. HALOANDRINA, sive Norica Gregorii Haloandri corporis Justinianæi editio An. Dom. 1531. prima censeri hoc in genere meretur, superioribus omnibus tersior emendatiorque: utpote Pandectas ex collatione Florentinarum manu Politiani olim facta, editis, restitutisque legum inscriptionibus: neque tamen ubique notas Politiani secutus, tum in textu, tum & quoad *hypotyposin*.

II. HERVAGIANA Basileensis decennio post Ann. Dom. 1541. secuta, a Joann. Hervagio Typographo Basileensi, Alciati, ut scribit, aliorumque Doctorum opera adjuto: in qua secutus Noricam Haloandri editionem, additis Modestini Legibus Græcis in tractatu excusat. tutor. & majoribus literarum formis expressis, quæ *materialiter* poni a Grammaticis dicuntur, Legum puta, Edictorum &c. verbis, Græcorum quoque interpretationem præstitit. In Codice supra Haloandrinam Editionem loci non pauci, neque momenti exigui restituti, quos & in Annotationes variarum Lectionum retulit.

III. HUGONIS a PORTA Editiones duæ; & posterior quidem limatior: decennio post Ann. Dom. 1552. infecuta Lugdun; Pandectis ad Archetypum Florentinum attentissime collatis: Inscriptionibus Legum restitutis: Græcis sanctionibus insertis, cum Latina Francisci Hotomanni interpretatione.

IV. FLORENTINARUM Pandectarum mox Editio secuta, Ann. Dom. 1553., de qua in *Historia Juris*.

V. RUSSARDI Editio Lugdun. primum in fol. 1561. dein Antuerpiæ, apud Plantinum secuta, Ann. Dom. 1567. in 8., ubi Pandectæ ad exemplar Florentinum editæ; notæ additæ ex Clarissimis illius ævi Jurisconsultis: Leges conjunctæ, Summaria Duareni addita: Codex ad XV. Exemplaria collatus.

VI. CODICIS Constitutiones Græco-Latinæ quamplurimæ ab Antonio Augustino editæ Herdæ in 8., additis Paratilis.

VII. CONTII editio in 16. Lugdun, apud Guilhelmu Rovilium, Ann. Dom. 1571., ubi Pandectæ ad Iotypum Florentinum totidem apicibus retentis ex-

pressa: Duæ Lucanæ sub tit. de *bonis damnatorum*, & sub tit. de *interdictis*, & *relegatis*, ope Basilicorum repleta. Codicis Constitutiones quamplurimas Græcas, earumve epitomas plus quam 150. ex Cujacii thesauro, ex Antonio Augustino, & de suo quoque nonnullas addidit. Græcorum Interpretationes in Pandectis Pisanis, sive Bulgari, sive Burgundionis addidit, summaria ex Bartholo per Chaphisium.

VIII. CHARONDÆ Editio in fol. Antuerpiæ, apud Plantinum Ann. Dom. 1565.

IX. X. XI. Mitto recentiores. Hotomanni, Pacii, postremum omnium Dionysii GOTHOFREDI p. m. editio, jam totius orbis & Augustissimorum Tribunalium consensu recepta est.

NOVELLAS seu Novellarum Justiniani *per 8. d. 1.* primus græce edidit Norimbergæ Gregorius Haloander ex descripto Bononiensi, Ann. Dom. 1531. apud Joannem Petreum; Mox Hervagius Basileensis Typographus, Alciati, ut scribit, aliorumque Doctorum opera adjutus, additis quibusdam, auxit Ann. Dom. 1541. Parisiensis editio tertia infecuta; in qua tamen adhuc multa desiderabantur: Tandem Henricus Scrimgerus Scotus Ann. Dom. 1558. in fol. apud Henricum Stephanum ex Bessarionis Cardinalis MS. Venetiis Novellarum Editionem accuravit, ordine earum restituto, numeroque aucto, quas quadriennio ante Georgius Tannerus Basileensis dederat excutendas. Et hæc de Græco Novellarum authentico.

LATINÆ Interpretationes Novellarum tres extant: *Vetus*, cujus auctorem sunt qui Bulgaram, vel Bulgari supparem sub Friderico Barbarossa, Cujacius vero 8. observ. ultim. Græcum fuisse censet, qui non multo post editionem Novellarum rogatus Occidenti Latinam interpretationem donaverit. Balduinus Mauricio Imperatore, & Gregorio Magno supparem conficit. Eruditionem ut aliquam Interpretis videre licet, majorem sane quam vulgo creditur (ut recte probavit idem Cujacius) ita verissimum, impolitum & stribiginis plenum esse, utpote ubi neque verborum constructio sæpe coheret, neque rerum sensus percipi potest. Quid quod in hac versione multæ Novellæ defunctæ, quas ex Græcis libris suppleverunt Haloander, & Scrimgerus. Itaque secuta Gregorii Haloandri Interpretatio, quæ Norimbergæ primum prodit Ann. Dom. 1531., deinde alibi recusa, ut Antuerpiæ in 4. (quam & postea Ludovicus Russardus ex Duareni emendatione recognitam edidit Ann. Dom. 1567.) Tandem successit Henri Agylæi ad Græcum Scrimgeri Exemplar Basileæ per Joann. Gervagium Ann. Dom. 1561. in 4. Et veram tamen Interpretationem maluit adhuc Contius: una cum veteri Haloandrinam Hervagius Ann. 1541., & quidem ex opposito Basileensis in fol. Ann. Dom. 1570. & Charondas Ann. Dom. 1575. in fol. junxit. Illud observandum, aliquot Novellas addidisse Contium, quas in deciman collationem conjecit (cum antea novem tantum essent) quas & olim Jacobus de Belviso collegisse, dicitur, & suo Codici adjecisse, hoc titulo *Extravagantium*. Formas Praefectorum seu tria *επαρχια* contulit Cujacius. Adeundus de his omnibus Index a Contio concinnatus, quo collationem Editionum instituit.

JDLIANI Antecessoris Constantinopolitani liber Novellarum sequitur, circa Ann. 570. confectus; quo is Novellas latine non quidem vertit integras, aut ad verbum, sed in Epiromen contraxit, resecatis prologis & ex-

8. ex-

& epilogis. Liber hic in duos libros distinctus, quorum prior pervenit ad *Novellam* 63. de Jurisdictione Præsid. Hac *Novellarum* Epitome sub *Novellarum* appellatione usi olim Irnerius, Balgarius, Azo, Joannes Accursius. Primum Nicolaus Boerius eum extulit una cum Legibus Longobardorum, etiam cum Scholiis aliquibus; Deinde Ludovicus Miræus eundem edidit Lugduni apud Joannem Tornesium Ann. Dom. 1560. Tertia editio est Goltzii, quæ exiit Brugis in 4. 1565. quam Ludovicus Miræus adornavit. Plenior & limatior exiit ab Anton. Augustino, Parisiis 1667., una cum Paratitlis sive Scholiis & variis lectionibus. Huic successit Fr. Pithæi editio Basileæ in fol. apud Petrum Pernam Ann. Dom. 1567. ex fratris Petri Bibliotheca, una cum nonnullis Justiniani & Justiniani Constitutionibus, addito Glossario sive Interpretatione obscurorum verborum Juliani. De utilitate hujus Epitomes vide Augustini *Præfationem*.

THEOPHILI Institutionum Græca Paraphrasis sequitur, cujus Angelus Politianus jam in Miscellaneis suis meminerat. Eum Vigilius Zvichemus Frisius ex Bessarionis MS. Venetæ Bibliothecæ, quem a Petro Bembo acceperat, ex altero exemplari Florentino, quod a Joann. Baptista Egnatio habuerat, primus edidit sub Carolo V. Ann. Dom. 1553.; Mox accuratius recusam anno proximo 1534. Parisiis; & ann. 1545. Jacobus Curlatius latine vertit. Ludovicus Miræus Lugduni edidit ann. 1581. Dionysius Gothofredus p. m. ad formam tripartitorum utiliter edidit in 4. Carolus Annibal Fabrotus Antecessor Aquifextiensis ex tribus MSS. Codicibus Bibliothecæ Regiæ Parisiensis recensuit, Græcis auxit; Idemque Jac. Curtii latinam interpretationem emendavit & Notas adjecit, Ann. Dom. 1638. non continentur, partim bene, partim male dicta: Immo est etiam ubi ab ipso textu recedit. Ut inde colligere liceat, posteriorem Justiniani sæculo fuisse, neque dubium mihi quin ille sit Theophilus, vel Theophilites, qui inter ceteros Basilicorum Interpretes memoratur, circa Ann. Dom. ferme 1000. De harum Institutionum utilitate doctissime præfatus est Viglius. Habet hic Auctor multa, quæ textu Institutionum præcipua hæc capita, Ordinis continuatio, Prothorix seu Evidentialia (ut loquuntur) ad faciliorem intellectum; Dictionum obscurarum interpretatio: Veterum morum solemnium explicatio, quorum nulla vel tenuis in Latinis Institutionibus mentio; Græca, quæ in Latinis, vel explicata vel integra: Typica vel Solemnia Juris veteris verba explicata: exemplis Regiæ illustrata; Definitiones expensæ, Rationes consignatae: Sed & quæstiones quoque varias inter Interpretes exinde decidi posse octo exemplis allatis idem Viglius comprobavit. Ex his jam omnibus statuere licet, Theophilum eo tempore fuisse, quo ceteri Jurisprudentiæ libri adhuc extabant.

JULIANI Antecessoris duas collectiones (circa Annum Domini 579.) ad opera Justiniani relatas extulit quoque P. Pithæus, sub finem. Collationis Legum Mosaicarum, quarum una inscribitur *Distatum de consiliariis*; eaque continetur consilium directum ad quemdam in officio publico constitutum, forte etiam Adlesorem & Consiliarium Judicis, quosnam videlicet Titulos potissimum ex operibus Justinianæ super materiis maximæ practicabilibus legere, atque se instruere necesse habeat. Altera collectio est *de tutoribus & tutela actiones*, ubi contrarietates quasdam juris distin-

ctionibus propositis solvit. In iis argumentum continetur nonnullarum Constitutionum, quæ in Justiniani Codice hæcenus desiderantur.

GEORGICÆ seu de re Rustica Leges Justiniani 2. (non nostri) ex libro 6. *Harmenopoli*, de quo postea, primo ingenii factu a Franc. Balduino, una cum Interpretatione & scholiis editæ Parisiis Anno Domini 1542. in 4. Plenius postea a Simone Sichardio ad exemplar potissimum Anton. Augustini, Basileæ in 8. Anno Domini 1591. una cum legibus MILITARIBUS & NAUTICIS. Annotationibus additis. Tandem inclusa in Corpore Juris Græco-Romani tom. 2. a Leunclavio, Francofurti Anno Domini 1596. ex Francisci Pithæi Bibliotheca. Observandum autem, in fine legum Nauticarum subjici sententiam DOCIMI, ex libro quodam ejus juridico, quando videlicet legibus Rhodiorum locus sit. Militares sane Leges ex *Ruso* desumptæ, e Francisci Pithæi Bibliotheca inclusæ tom. 2. *Græca Romani* pag 249.

CAPUT V.

POST JUSTINIANÆ JURISPRUDENTIÆ reliquæ, seu Jus GRÆCO-ROMANUM & ORIENTALE, ac primo NOVELLÆ Imperatorum post Justinianum.

NOVELLÆ primum Imperatorum post Justinianum variae earumque collectiones tenendæ: JUSTINI videlicet II. & TIBERII novellæ nonnullæ extant editæ post Justiniani Novellas. LEONIS item Philosophi Novellas seu Constitutiones CXIII. circa Annos Domini 890. legum Correctoriæ *παράδοξον* & *καθ' ἑαυτὴν*, quibus videlicet Leo quamplurima ex Jure Justinianæ corrigere instituerat: singula capita singulis fere constitutionibus includendo, eaque diligenter rationibus communiendo, quas Agylæus interpretatus est. De quibus Leonis Novellis observandum est, ne quidem Leonis ætate eas satis obtinuisse, exceptis iis, quæ de his Juris capitibus sunt, de quibus nihil aperte constitutum erat: hæc quippe receptæ in tritura forensæ novæ Romæ, veluti *Novell.* 29. 48. 57. 68. 71. 86. 102. 103. 104. quod testantur Græci Interpretes & Pragmatica Michaelis Ducæ & Attaliatæ apud Cujacium 17. *observat.* 31. Item Constantinus Harmenopolis lib. 2. tit. 6. §. 52. & seqq. Item Balsamon ad *Nomocanonem Photii tit. 2. & 3. de precibus*.

VARIORUM deinceps Imper. NOVELLÆ; Heraclii, Constantini V., Basilii Macedonis, Constantini VIII. Romani Lecapeni, Romani IV., Argyropuli, Isaac Comneni, Alexii Comneni, Joannis Comneni, Emanuelis Comneni, Alexii III. Comneni, Isaac Angeli, Joannis III. Ducæ, qui Sanct. Ludovici temporibus exiit ante 400. annos, variis Editionibus, neque ab uno, eruta & editæ, puta ab Ehimundo. Bonessidio Anno Domini 1573. apud Henricum Stephanum in 8., a Joanne Leunclavio in fine Synopsos Basilicos Basileæ, Anno Domini 1575. 8. in libro cui Titulus Jus Græco Romanum, quem edidit Frecherus Anno Domini 1596. Carolus Labbeus decem auctores & emendatores Parisiis in 8. Anno Domini 1606. Quædam recens Lugduni Batav. Anno Domini 1617., cum Notis, inter reliqua opera Constantini Porphyrogenetæ.

CAPUT VI.

NOVÆ JURISPRUDENTIÆ post Justinianum monumenta.

CUM trecentos circiter annos in Oriente steteret Jus Justinianæ & *πράξις* incorruptum, in novas formas mutari cepit.

BASILII Macedo cum filiis Constantino a Leone Philosopho interpolandi Juris Justinianæ auspiciis fecit, circa Annum Domini 870. Quare Eclogam seu *πρόχειρον νόμον* Juris Justinianæ, multis detractis, quæ inutilia putaret, titulis LX. comprehendit, de quo Prochiro V. Cujac. 6. *observ.* 9. Extat tomo secundo Græco-Romani a Leunclavio compilati, hoc titulo, *Libri Leonis & Constantini A. A.* Varie enim hic liber inscribitur in MSS. modo sub Basilii Leonis, modo Leonis & Constantini nominibus.

Ab hoc auspicio MANUALIA seu *πρόχειρα* Juris passim in Oriente conscripta, omnibus ferme causarum Patronis, sive Rhetoribus suum sibi Codicillum & quasi viæ comitem conscientibus, ut docet Paulus Aegineta in *Præfat.* apud Cujacium 6. *observ.* 10.

PARATITLA quoque Juris Justinianæ a Græcis inscripta, id est, supplementa cujusque Tituli ex aliis titulis & locis, in unam consonantiam redactis omnibus Juris Justinianæ partibus. Quorum *Paratitlorum* exemplar Antonius Augustinus habuisse videtur. Libri tres horum Paratitlorum tantum, iique Latini de Græcis facti, quibus materia Ecclesiastica continetur, cum Libris duobus Notariorum & Præfatione, quibus ratio Paratitlorum ostenditur, editi a Joanne Leunclavio Francofurti in 8. MICHAELIS PSELLI synopsis legum ad Michaelem Ducam circa Annum Domini 1065. ex jussu Patris & Imperatoribus versibus jambicis & pollicis, 1513. edita, cum versione & Notis a Fr. Bosqueto Narbonensi Jurisconsulto Ann. 1632. Unde Ant. August. quosdam laudaverat Ann. Dom. 1632.

NOMOCANON a Photio Patriarcha Constantinopolitano circa Ann. Dom. 880. conscriptus, qui & *Procanon* dictus, quia is liber Canonibus præponitur. *Nomocanon* autem ideo, quia veluti Breviarium est Juris Canonici Græcorum, collatione videlicet facta imperatoriarum Constitutionum Ecclesiasticarum cum Canonibus Conciliorum, & veterum Patrum Epistolis Canonici. Hunc Nomocanonem, sive Procanonem Constantinus Porphyrogeneta, idem ille, qui & Basilicorum libros, de quibus mox, repurgavit, ut docent Græci, ad leg. ultim. Cod. de custod. reor. apud Cujac. 6. *observ.* 9. Ad eum postea Commentarios edidit circa Ann. Dom. 919. ut Nicetas scribit in *Isauro Angelo*, jussu Manuelis Imp. Theodorus Balsamo Antiochenus. Nomocanonem cum Commentario ex Bibliotheca Tili primus eruit Gentianus Hervetus, & Latinum hæcenus de Græco fecit in fol. Ann. Dom. 1561. Successit altera interpretatio Henrici Agylæ. Tandem Græco Latine editus ex Bibliotheca Palatina a Christophoro Justello in 4. Ann. Dom. 1615.

BASILICORUM Libri LX. quod *ἐκλογὴ βιβλ.* succedant, quibus videlicet commixti unam in consonantiam libri omnes Justinianæ, sub eodem Legum ordine, refecatis superfluis, redacti fuere. Id opus a Basilio Macedone primum institutum, teste Cedreno &

Leone *Novellar.* 71. Leone VI. Philosophus Basilii Macedonis filius (idem ille, qui & *Novellarum* auctor) teste Cedreno, Harmenopulo & Balsamone, de quo vide Cujacium 6. *observ.* 9. Psello, Michaele Arrabate Blestare circa Annum Domini 880. operaque Sabbathii Protospatharii perfecit. Secutus Constantinus Porphyrogeneta Leonis F., idem ille, qui Nomocanonem repurgavit, is *ἀνατάξις*, seu nova repetitione repetitaque prælectione, circa Annum Domini 910. (vide Cujac. 9. *observ.* 10.) id edidit, unde *ἐκλογὴ* auctor a Lutprando assertus. Et nactum id opus varios Interpretes Græcos, qui Commentarios & Glossa in id scripserunt, non minore turba quam Justinianæ Latinos, circa idem ferme tempus, cujusmodi Theodoretus, Dorotheus, Thalclaus Cyrillus, Joannes Stephanus, Enanthiophanon Scriptor: De horum Basilicorum utilitate fidem fecit tribus exemplis prolatis, doctissima præfatione in *Theophilum* Viglius qui quinque ex his Basilicorum libros habuit, 38. 39. 40. 41. 42. Item Antonius Augustinus, sed Cujacius, & Consius cum maxime. Ex his LX. Basilicorum Libris vix decem cum hæc primum scriberem, supererant, iique Latini: A Gentiano Herveto editi septem, puta 28. 29. 30. 45. 46. 47. 48. Anno Domini 1556. & hi quidem quatuor ultimi integri, priores mutili. A Cujacio Lib. LX. sive Interpretationis Anno Domini 1565. Postremum a V. CL. Carolo Labbeo ex ejusdem Cujacii interpretatione editi sunt liber 38. & 39. Parisiis in fol. Anno Domini 1609., una cum indice titulorum Lib. XL. XLII.

Tandem ex Bibliotheca Regiæ auspiciis Illustr. Franciæ Cancellarii Petri Seguierii, Græca Basilica cum Interpretatione edidit Fabrotus ante triennium ferme, novendecim tamen libris mutila; Ita ut 41. tantum libri extant.

SYNOPSIS seu Ecloga horum Basilicorum quoque confecta; cujus libri auctorem quidem vaticinantur Romanum Juniores Lecapenum. Ea *αἰτὰ ἑλπίδων*, 12. est, secundum ordinem litterarum, & elementorum confecta fuerat, unde *Μικρὸν ἀπὸ οὐχέον* nuncupatum, quod etiam Budæus viderat; de quo vid. Cujacius 4. *obs.* 10. Eam Tarenti apud Calabros a Sambuco repertam edidit, & evertit Joannes Leunclavius Basileæ in fol. Ann. Domini 1575. Adnotationibus etiam additis, non eo tamen ordine, quo composita fuerat, id est, non *αἰτὰ ἑλπίδων*, sed juxta ordinem Basilicorum ipsorum.

ATTALIATÆ Michaelis quoque, Synopsis alia Basilicorum extat, cujus titulus *πῶς καὶ νομικῶς πρὸς μακρίαν*. Michaelis Ducæ Imperat. jussu anno ejus Imperii 3. circa ann. Dom. 1070. conscripta *Tomo secundo Juris Græco-Romani* inclusa Leunclavio, a Fabroto edita.

EUSTATHIJ Antecessoris libellus *περὶ χρονίων*, & *σηματῶν*, seu de intervallis temporum, vel ut alii loqui amabant, *de diversis temporalibus præscriptionibus*, a momento usque ad 100. annorum spatium, qui tam ad Justinianæ quam ad Basilicos libros refertur, editus primum a Simone Schardio Basileæ in 8. ann. Dom. 1561. Mox plenius a Cujacio: Tandem a Leunclavio Tom. II. Juris Græco-Romani.

CONSTANTINI HARMENOPOLI Judicis Thesalonicensis *πρόχειρον*, sive *ἐνχέριον* circa an. Dom. 1150. post promulgationem Basilicorum, idque non jam operibus Justinianæ adhærens, conscripsit, allegatis Novellis Imperat. usque ad Manuelem Comnenum, qui

qui imperavit ann. Dom. 1145. Eum extulit primus Sualembergius.

GLOSSÆ veteres Græcæ hoc agmen claudant, quæ docta & concisa brevitate ordine Alphabetico verborum, & vocum secretiorum Juris Romani, quæ in Justinianæis libris, & Basilicis occurrunt, interpretationem continent, seu præstant. Harum Glossarum nonnulla scriptis suis jam inferuerant, Alciatus, Cujacius, Briffonius, Pithœus, Fornerius. Edidit eas ex Regia Bibliotheca, simul & Notis illustravit Carolus Labbæus ann. Dom. 1626. Parisiis in 8. Sed

pleniores adhuc eæ extant apud Jacobum Sirmondum.

Et hætenus quidem quæ publici juris facta sunt hunc ad idem veteris Jurisprudentiæ monumenta: & postremum quidem Græciæ inclinantis. Multa alioquin alia extant adhuc in nonnullis Bibliothecis, Vaticanæ, Parisiensi, inedita ejusdem Græciæ: quorum notitiam confecit Josephus Maria Sauresius Præpositus Avenionensis, mox Episcopus Vasionensis ad Urbanum VIII., pr. m. scripto quodam, quod *Notitiam Basilicorum* inscripsit, quodque Basilicorum editioni nuper additum est.

F I N I S.

I N D E X

C A P I T U M

HISTORIÆ ET BIBLIOTHECÆ JURIS CIVILIS.

Historia seu progressus Juris Civilis
Romani.

Caput 1.	D E Jurisprudentia Regiorum Temporum.	Pag. xii.
2.	De Jurisprudentia Romana sub Libera Republica.	ibid.
3.	De Jurisprudentia sub Imperatoribus.	xiii.
4.	De Prima Epocha Imperatorum.	xiv.
5.	De Secunda Epocha Imperatorum.	ib.
6.	De Tertia Epocha Imperatorum.	xv.
7.	De Jurisconsultis, eorum Successione, Sectis Scriptis.	ibid.
8.	De Justiniani Operibus, seu Corpore Juris Civilis.	xvii.
9.	De Fato Justinianæ Jurisprudentiæ.	ibid.

Bibliotheca Juris Civili.
Romani.

Caput 1.	P ro-Justinianæi Veteris Juris Reliquiæ.	xix.
2.	Jurisconsultorum Veterum ad Jus Pro-Justinianæum reliquiæ.	xx.
3.	Imperatoriarum Constitutionum Pro-Justinianæarum reliquiæ.	xxii.
4.	Justinianæa Jurisprudentia, ejusque Variæ Editiones.	xxiii.
5.	Post-Justinianæa Jurisprudentia reliquæ, seu jus Græco-Romanum & Orientale, ac primo Novellæ Imperatorum post Justinianum.	xxiv.
6.	Novæ Jurisprudentiæ post Justinianum monumenta.	xxv.

I N D E X R U B R I C A R U M.

SECUNDUM LIBRORUM ET TITULORUM ORDINEM.

L I B E R I.

Tit. 1.	D E Justitia & Jure.	Pag. 4
2.	De Jure Naturali, Gentium & Civili.	10
3.	De Jure personarum continuatio.	25
4.	De ingenuis.	30
5.	De Libertinis.	32
6.	Qui & ex quibus causis manumittere non possunt?	35
7.	De Lege Fusia Caninia tollenda.	39
8.	De his, qui sui, vel alieni juris sunt.	40
9.	De Patria Potestate.	42
10.	De Nuptiis.	45
11.	De Adoptionibus.	62

12.	Quibus modis Jus Patriæ Potestatis solvitur?	68
13.	De Tutelis.	75
14.	Qui Testamento tutores dari possunt?	78
15.	De Legitima Agnatorum Tutela.	81
16.	De Capitis Deminutione.	83
17.	De Legitima Patronorum Tutela.	86
18.	De Legitima Parentum Tutela.	87
19.	De Fiduciaria Tutela.	ibid.
20.	De Attiliano Tutore, & eo qui ex Lege Julia & Titia dabatur.	88
21.	De Auctoritate Tutorum.	92
22.	Quibus modis Tutela finitur?	95
23.	De Curatoribus.	98
24.	De satisfactione Tutorum vel Curatorum.	103
25.	De	

25. De excusationibus Tutorum vel Curatorum. 107
26. De suspectis Tutoribus vel Curatoribus. 116

LIBER II.

- Tit. 1. **D**E Rerum Divisione, & acquirende ipsarum Dominio. 122
2. De rebus Corporalibus & Incorporalibus. 180
3. De Servitutibus rusticorum & urbanorum prediorum. 183
4. De usufructu. 194
5. De Usu & Habitatione. 206
6. De usucapionibus, & longi temporis Prescriptionibus. 212
7. De Donationibus. 225
8. Quibus alienare licet, vel non licet? 225
9. Per quas Personas cuique acquiritur? 244

10. De Testamentis ordinandis. 253
11. De Militari Testamento. 276
12. Quibus non est permittum facere Testamentum. 284
13. De Exheredatione Liberorum. 291
14. De Heredibus instituendis. 303
15. De Vulgari Substitutione. 319
16. De Pupillari Substitutione. 326
17. Quibus modis Testamenta infirmantur? 342
18. De Inofficioso Testamento. 355
19. De Heredum qualitate & Differentia. 397
20. De Legatis. 380
21. De Ademptione Legatorum, & Translatione. 429
22. De lege Falcidia. 430
23. De Fideicommissariis Hereditatibus. 436
24. De singulis rebus per Fideicommissum relictis. 450
25. De Codicillis. 454

ARNOLDI VINNII JC.

IN LIBRUM PRIMUM INSTITUTIONUM

IMPERIALIUM

COMMENTARIUS ACADEMICUS ET FORENSIS

CUM NOTIS AD TEXTUM.

PROOEMIUM.

De Confirmatione Institutionum.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

IMPERATOR CÆSAR FLAVIUS JUSTINIANUS, ALEMANNICUS, GOTHICUS, FRANCICUS, GERMANICUS; ANTICUS, ALANICUS, VANDALICUS, AFRICANUS, PIUS, FELIX, INCLYTUS, VICTOR AC TRIUMPHATOR, SEMPER AUGUSTUS, cupida Legum juventuti S.

IMPERATOR) nomine et si appellarentur omnes exercitus ductores, *οἱ στρατηγὲς, ἢ τῶν πειλόμενων ἡγεμόνες*, proprie tamen id tribui solebat iis, qui re bene gesta, hoc honoris titulo acclamatione militum vel decreto Senatus decorati essent. Post occupatam Rempublicam perpetuum Principis prænomen esse cepit ex SC. Hotomanus ex *Cic. Tacit. Sueton. Dion. Appian. VINN.* Sed tamen Byzantini Imperatores plerique hoc cognomen dimiserant ante Justinianum nostrum, qui illud primum revocavit in usum, primum postliminio veluti renuntiatus, *ῥωμαίων αὐτοκρατορ* uti testatur Agathias l. 6. p. 157. Ez. Spanhem. *de usu & præst. num. Tom. 2. Diff. 22. p. 403. HEIN.*

CÆSAR) Cognomen familiæ in gente Julia, quod post C. Julium factum est hereditarium Imperatorum. Procedente tempore, eodem nomine appellati, & qui vivo Imperatore designati augustæ majestatis heredes, l. 7. *Cod. de malef. & mathem. Spartian. in Ælio Vero*, ubi & hunc ipsum primum Cæsarem ea ratione appellatum testatur. Hodie *Reges Romanorum* vocantur. VINN. Ita quidem Spartianus in *Æl. Ver. c. 2.* contra Aurel. Viç. cap. 12. in *Traiano* ab Hadriani demum adoptione divisa esse, ait, Cæsarem & Augusti nomina. Neuter accurate. Omnes Principum liberi dicti sunt Cæsares, jam a Neronis temporibus. Domitianus, statim interfecto Vitellio, hoc tamen obtinuit, Tacit. *Hist. Lib. 3. c. 86.* Hinc nummi Titi & Domitiani Cæsarem apud Spanhem. *Tom. 2. pag. 351.* Ita & Vinnius in *Institut.*

Trajanus Cæsar consalutatus statim post adoptionem. Conf. *Pagi Crit. Bar. ad ann. 69. & 97.* Postea destinati imperio Candidati dicti sunt, *nobilissimi Cæsares*, quod nomen in nummis Philippi junioris primum occurrit; at ante eum idem legitur in marmore Maximo Maximini filio dicato apud Gruter. p. CLI. vid. Ez. Spanh. *de usu & præst. num. Diff. 12. S. 2. p. 457. & seq. HEIN.*

FLAVIUS) A Vespasiano Imperatore hoc nomen manavit, quem e Flavia gente nova & ignobili fluxisse, Suetonius auctor est.

JUSTINIANUS) Nomen hoc Imperatoris nostri proprium fuit; idque etiam habuit ante adoptionem: ex quo apparet, non esse productum a nomine Justiniani avunculi & patris adoptivi; ut quidam putant.

ALEMANNICUS: GOTHICUS, &c.) Agnomina a devictis, aut bello lacescitis gentibus ducta: Seneca l. 1. *de Clem. 14.* scribit, assentantem populum ambitiosæ majestati tribuisse, quidquid potuit congerere titulorum. VINN. Hunc morem devictarum gentium vocabula nominibus adscribendi jam pridem ante Justinianum servarant Imperatores. Solius Judaici cognomen ob religionis odium & gentis contemptum adspersum est uterque Vespasianus. Cæterum hæ gentes omnes notæ non sunt præter *Anticam*. Et sic plerisque interpretibus aqua hæsit. Verum non *Anticum*, sed *Ponticum* legendum esse, recte monuit *ὁ πόντος*, Spanhem. *ibid. Diff. 12. S. 14. pag. 504. Tom. 2. Laxos enim Abasgos & Thezanos ad Pontum Euxinum subegerat. Unde & alibi dicitur Lezicus Nov. 43. HEIN.*

FRANCICUS) Theodibertum Francorum regem gravissime tulisse refert Agathias, quod Justinianus, velut devicta gente Francorum, Francici titulum sibi sumpsisset, Postea etiam Gepidicum & Longobardicum se dixit, quod eas quoque gentes irritavit, *Cujac. & Grot. ex Agathia.*

PIUS) Prius hoc cognomen obtinuit Antoninus Hadriani successor, Capitol. in *Anton. c. 2.* Inde ad alios descendit, Justin. *Nov. 78. c. 5. Ἀντωνίου ὁ πρῶτος ἐξ ὧν βεβαίως ἐκείνους, ἐξ ἡνίκά τις ἡμῶν τῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν πόλιν αὐτῶν*

VINN. Conferendus omnino Ezech. Spanhem. Diff. 12. §. 6. pag. 434. seq. 2. T. 2. HEIN.

FELIX) Ultrapavit hoc cognomen Commodus, ut historiarum testantur, quem plerique successores imitati appellationem hanc Justiniano tradiderunt. VINN. Ast hujus cognominis, jam suo tempore Imperatoribus dati, meminit Seneca, Lib. 1. de Clem. cap. 14. HEIN. TRIUMPHATOR) Triumphasse legitur de Persis & Vandalis. Varro l. 7. de ling. scribit triumphare sic appellatum esse, quod cum Imperatore milites redeunt, clamitant per urbem in Capitolium cuncti, Io, triumpho, io.

AUGUSTUS: Nomen hoc primum Octavio a Senatu tributum: ductum ab eo, quod loca, in quibus augurato quid consecratur, augusta nominantur. Suet. in August. v. 7. Alii ab augendo Imperio dictum putant: unde illud hodieque Zu allen Zeiten Mehrer des Reichs. Wefemb. VINN. Eodem sensu Manasses in Politis; Αὐγύστης, inquit, ἀναγομένης Contra in Novel. 17. αὐγύστης, redditur semper adorandus. HEIN.

Ut Plato legislationis tres vult esse partes, Proœmium, Legem, & Sanctionem, ita hujus Constitutionis eadem deprehenduntur membra. I. Proœmium, quo suum legislationis studium commendat, usque ad §. 3. II. Legislatio, usque ad §. pen. III. Sanctio. Wefemb. hic.

De usu Armorum & Legum.

Imperatoriam majestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, ut utrumque tempus & bellorum & pacis recte possit gubernari: & Princeps Romanus non solum in hostilibus praeliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat, & fiat tam juris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator (magnificus.)

Armis decoratam) Imperator utrumque Reipub. tempus sine armorum ac legum præsidio recte administrare non potest: inquam sententiam præclara quædam hic adpersa ab Hotom. & Grot. ex Arist. Plat. Liban.

Legibus armatam) Munitam & instructam M. Tullius lib. 1. de Offic. scribit, Lacedæmoniorum imperium multo plus Lycurgi legibus & disciplinæ debere, quam aut Pausaniæ, aut Lylandri rebus gestis, Parvi enim, inquit, c. 22. sunt foris arma, nisi sit consilium domi, &c. Est autem hic χαραμὶς κατὰ τὸν τῶς ἰ-χέει τὸ πᾶν, tribuit armis decorati, legibus armati. Theoph. verbum pro verbo reddidit, ὁπλὺς καὶ νομοδαί, τομὸς, ἐπιχέειται.

Victor existat) Sensus est apertus, Imperatorem non ex armis tantum, sed etiam ex legibus gloriosam sibi victoriam comparare.

Legitimos tramites) Ea ratione, quam leges præscribunt, Theophilus convertit, νομίμους ἐπιμύτας, legitimis inventis. Imperator non tantum hostibus debellandis, verum etiam calumniatoribus coercendis, victoris nomen adipiscitur.

Calumniantium) Pars pro toto, improbitas, quæ in judiciis versatur, de quo proprie verbum calumniator intelligitur, pro omni, quæ in pacata civitate admittitur. Cicero 2. de Repub. Ut Carneadi respondetis, qui sæpe optimas causas ingenti calumnia ludibacari solet.

Juris religiosissimus) Juris ad summam religionem observantissimus. Dion. Halicarn. lib. 5. παρ' ὧν αὐτὸ βασιλεὺς δὲ δεινότητι καὶ ἐξ ἀκριβοῦς.

Magnificus) Abest hæc vox a veteribus libri testibus Cujac. & Hotom. nec Theophil. agnoscit.

De bellis & legibus Justiniani.

I. Quorum utramque viam cum summis vigiliis summaque provideantia, annuens Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub iuga nostra reducta cognoscunt, & tam Africa, quam aliæ innumera provincie post tanta temporum spatia, nostris victoriis a cælesti Numine præstatis, iterum ditioni Romanæ nostrisque additæ Imperio, protestantur. Omnes vero populi legibus tam a nobis promulgatis, quam compositis reguntur.

I. Utrumque viam) Justinianus & gloriam sibi peperit victis hostibus, & juris æquabilitatem inter circa, suos retinuit.

Barbaricæ gentes) Significat Persas in Syria, Vandalos in Africa & Italia, Gothos in Italia & Sicilia.

Redactæ) Vet. deductæ, & ita Cujac. & Hotom.

Innumera) Vet. numerosa, id est, multæ, sic enim locuti sunt Cassiod. Oros. Eutrop. & alii Scriptores αὐτοὶ δὲ, Theoph. tamen αὐτὸ ἐξέειπεν.

Post tanta temporum spatia) Post annos 95. quibus Vandali Africam tenuerunt, l. 1. Cod. de offic. præf. Afric. Adhuc Procop.

Ditioni Romanæ) Postquam sedes imperii Constantinopolim, quæ antea Byzantium, postea etiam nova Roma, translata fuit, Imperium Romanum a Constantino & Gallieno in duas partes divisum, orientalem & occidentalem, & utrique parti suæ provincie attributæ. VINN. Non a Gallieno, sed a Galerio: nec in duas, sed in tres partes. Galetius enim Orientem, Constantinus Transalpinas Provincias, Maxentius Italiam accepit. Eutrop. lib. 10. cap. 1. HEIN.

Promulgatis) Promulgatas suas, compositas alienas intelligit, id est, ex veteri jure in unum collectas & dispositas.

De Compositione Codicis & Paudestarum.

2. Et cum sacratissimas constitutiones antea confusas in leculentam ereximus consonantiam, tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina & opus desperatum quasi per medium profundum cunctes, cælesti favore jam adimplevimus.

2. In Luculentam ereximus consonantiam) Intelligit Codicem priorem, quem altero Imperii sui anno composui jussit 528. & anno insequenti edidit. In hunc, Principum Constitutiones vage per tres Codices, Gregorianum, Hermogenianum, Theodosianum, dispersas collegit, const. de nov. Cod. fac. & de just. Cod. confirm. Sed eum non habemus. Post Idem Codex iterum emendatus est, & multis locis recognitus, additis 50. decisionibus, quo hodie utimur. VINN. Prior ille Codex promulgatus VII. Id. April. anni DXXXIX. dictus est Justinianæus. Nov. 66. c. 1. §. 1. Paul. Diac. Lib. 1. cap. 25. Posterior, quo hodie utimur, dicitur Codex repetitæ prælectionis, Conf. de codic. emend. §. 3. publicatus. XVI. Kal. Dec. anni DXXXIV. HEIN.

Ad immensa vete. volumina) Quanto Imperii anno, Lampadio & Oreste Const. 530. Pandectas composui jussit, ediditque & confirmavit anno Imperii sexto, ipso III. Cos. eodemque anno composuit Institutiones & promulgata uno mense ante Pandectas: ut Pandectæ compositione priores sint Institutionibus, confirmatione posteriores. Codicem repetitæ prælectionis promulgavit anno proximo, ipso IV. & Paulino Const. 534. Hæc perspicua sunt ex constitutionibus ad juris compositionem pertinentibus. Novellarum liber diem non habet.

Immensa volumina) Innumera veterum scripta, quæ in bis mille libros & aliquot centena millia versuum excreverant, l. omnem, §. 2. de concept. Dig.

Per medium profundum) Per medias difficultates Liv. 3. cap. 1. Provideo animo in vastiorem me altitudinem ac velut profundum inveni.

De tempore, auctoritatibus, sine & utilitate compositionis Institutionum.

3. Cumque hoc, Deo propitio, peractum est, Tribonianus Viro magnifico, Magistro, & Exquæstore sacri palatii nostri, & Exconsule; nec non Theophilo & Dorotheo, Viris illustribus & antecessoribus, (quorum omnium scientiam, & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis acciegitur,) convocatis mandavimus specialiter, ut ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus Institutiones componerent, ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere, & tam aures quam animi vestri nihil inutile, nihilque perperam possum, sed quod in ipsis rerum obtinere argumentis, accipiant. Et quod priore tempore vim post quadriennium prioribus continebat, ut tunc constitutiones Imperatorias legerent, hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis a voce principali procedant.

3. Magistro) Scilicet officiorum, penes quem cura est totius pene aulæ & palatii. Gallis Prevost. de l'Hostel. Cujac. in lib. 3. C. de præpos. sac. cubic. lib. 12. VINN. Immo non tam aulæ, quam consistorio Principis præerat, dictus ideo gubernare officia palatina, l. 2. Cod. Theod. de judicis. Hinc in comitatu Principis erat, ad eumque referebat ex libellis Magistratum, vid. Gothofr. Notit. dignitat. ad Cod. Theod. pag. 326. Tom. 6. HEIN.

Exquæstore) Quæstor ætate Justiniani is erat, quem nostra ætas Cancellarium vocat, ut pass. in Cod. hoc est ad quem cura legum & juris pertinent. Custos legum & famæ publicæ appellatur in Nov. Valentiniani de homic. cas. sac. & a Cassiod. aliquot locis. Exquæstores & Exconsules a Justiniano dicuntur, qui a Latinis, Quæstorii & Consulares. VINN. Vid. omnino Cassiod. Var. 12. v. 14. HEIN.

Antecessoribus) Juris Interpretibus, ac Doctoribus ἀντιπαιδείας, ut pass. in præf. Pand. τῶν νόμων διασκευαστῶν l. 6. §. 12. ff. de excusat. tut. Qui forum sequebatur, Togati; qui scholas, Antecessores, & Professores dicebantur.

Prima legum cunabula) Prima legum fundamenta, αὐχένα, seu elementa, primam legum audientiam appellat in l. un C. de nud. jur. quirit. tollend.

Antiquis fabulis) Jus antiquum & obsoletum intelligit, quo referti erant veterum Jurisconsult. libri.

Rerum obtineat argumentis) Huc pertinet illud Aristippi apud Laetium, qui personanti cuidam, quæ

potissimum ad lecentibus essent discenda, respondit, quæ visus usui futura sunt.

Postquadriennium) Theophil. μετα τεταρτέτητος. Sed aut erravit ipse, aut corrupti Codices, ut patet ex præfat. ad antecess. Fabrot. in not. ad Theoph.

Digni tanto honore, tantaque reperti felicitate. Digni reperti tanto honore, tantaque felicitate. Theoph. τῶν νόμων ἀξέστητες, ὃ τῶν νόμων ἀνδραγαθίας, & dignati & assecuti.

Divisio Institutionum.

5. Igittur post libros quinquaginta Digestorum, seu Pandectarum, in quibus omne jus antiquum collectum est, quod per eundem virum excelsum Tribonianum, nec non ceteros viros illustres & facundissimos consecimus; in quatuor libros easdem Institutiones partiri jussimus, ut sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

4. Pandectarum) Pandectæ τὰ πᾶν δέχεται, quod omnis generis leges complectantur. Harmenopol. l. 1. tit. 1. §. 6. VINN. Eandem vocabuli rationem ipse Justinianus reddit, quod omnes disputationes & decisiones in se habeant legitimas, & quod undique fuit collectum, hoc in sinus suos receperint, l. 1. §. 12. Cod. de vet. Jur. Envel. Sed non Justinianus hujus tituli auctor. Pandectas enim & digesta jam scripserant Ulpianus, Modestinus, immo & Sabinus, Julianus, Alfenus Varus, Celsus, Marcellus, & alii. HEIN.

Collectum est) Libri veteres, teste Hotom. collatum est. Et ita Theoph. ἐν τοῖς ἰσοῖστον πατρά τῶν ἀρχαίων νόμοις.

Ceteros) Præter Tribonianum, Theophilum, Dorotheum, tredecim aliis usus est Justinianus, quos enumerat & nominat in præfat. Digest.

In quatuor libros) Apud Theophil. abundant verba, τὰς ἀπομνημονεύων ἀποδίδωμι. Fabrot.

Quid in Institutionibus contineatur?

5. In quibus breviter expositum est, & quod antea obtineat: & quod postea defuetudine innumbratum, Imperia li remedio illuminatum est.

5. Defuetudine) Theophil. ἀνωδεύει, quasi dicat infuetudine. Significat autem jura antiqua & antiquata, qualia multa in argumentis usurpationum, exheredationis liberorum, legatorum, successionum ab intestato, bonorum possessionum, satisfactionum, &c.

Illuminatum est) Theoph. ἐφωτίζει. Intelligit autem & defuetorum quorundam in usum revocationem, & aliorum vel interpolationem, vel abolitionem.

Ex quibus Libris composiæ sint institutiones? atque earum recognitio, & confirmatio.

6. Quas ex omnibus antiquorum institutionibus, & precipue ex Commentariis Gaii nostri, tam institutionum, quam rerum quotidianarum, aliisque multis Commentariis compositas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt, & legimus, & recognovimus, & plenissimum nostrarum Constitutionum robur eis accomodavimus.

6. Præcipue ex commentariis Gaii) Hoc ita esse vel ex reliquis scriptorum Gaii, quæ in Pandectis supersunt, cuius animadvertere licet; sapius enim hujus unius, quam ceterorum omnium verba in his libris proferuntur.

Nostri (Benevolentia significatio, ac sic plerumque prædecessoris qui nostræ fuerunt professionis, appellamus *Scavola noster* apud Paulum & Triphonium sæpe apud Pomponium *Gajus noster leg. pen. ff. de stip. serv.* Floruit sub Hadriano & Marco l. 7. ff. reb. de dupl. l. pen. ff. ad Sc. Tertul.

Recognovimus) id est, corrigendi causa diligenter & attente legimus. Cic. pro Balb. c. 5. Nos Cn. Pompeji iudicium de consilii sententia pronunciatum recognoscemus, Constitutionum robur eis accomodavimus.) His verbis indicatur Institutionum confirmatio. Unde hæc præfatio Theophil. δ-ἰταξίς βαλάντια καὶ ἰνστιτῦται.

Adhorratio ad studium juris.

7. Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmet ipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto posse etiam nostram Republicam in partibus ejus vobis credendis gubernari; D. CP. XI. Kalend. Dec. D. JUSTINIANO PP. A. III. COS.

7. Summa ope & alacri studio.) Epilogus exhortatorius, ut in suaviori usitatum, a spe, & expectatione præmiorum, Cic. de orat. cap. 8. Pergite, ut faciatis adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut vobis honori, & amicis utilitatis, & Reipub. æmolumento esse possitis.

D. CP. XI. Kal. DECEMB.) Id est, Data Constantino poli XI. Kalendis, Domino Justiniano perpetuo Augusto tertium Consule. In quibusdam libris, PP. quasi Patre Patriæ, quod ejus temporis consuetudo repudiat. Horum VINN. Quamvis ex hac subscriptione pateat, Institutiones prius, quam Pandectas confirmatas, auctoritas tamen utriusque libri ab eodem die 3. Kal. Jan. dependet, t. 2. §. penult. Cod. de Ver. nuc. Unde non semper Pandectæ derogant institutionibus: sed observandæ sunt regulæ B. Huber. in præf. ad h. l. §. 10. HEIN.

TITULUS PRIMUS.

DE JUSTITIA ET JURE.

Concord. Lib. 1. Tit. 1. Dig.

1. Partitio & series totius operis.
2. Justitiæ vulgata distributio explicata.
3. Etiam universalem justitiam disciplina civili propositam.
4. Utrum justitiæ in universalem & particularem distributio necessaria? sceptice.
5. Varia juris significata, & qua in significatione hoc verbum hic accipitur?
6. Summa eorum, quæ hoc titulo traduntur.

(1) DUO hæc in omni jure constituto insunt: jus ipsum seu lex, quæ jubet & constituit; tum res, quæ eo jure jubetur constituiturque: ac proinde universi juris tractatio duabus partibus continetur; quarum una est de jure constituyente, sive de legibus quæ naturalibus, quæ civilibus: altera de jure constituto, sive de eo, quod legibus sancitum cautumque est. Et quia prima natura quæstio est de jure constituyente: de eo etiam primo loco veteres tractaverunt: quod non modo in his Institutionum libris, sed etiam in Pandectis animadvertere licet. Nam prima quæstio pro-

ponitur atque absolvitur quatuor titulis in vestibulo sive ingressu Pandectarum: reliquo opere agitur de jure constituto. Idem & in Institutionibus nostris observatum est, siquidem duo priores tituli hujus libri primam quæstionem continent: reliqua parte operis altera quæstio, quæ multo latius patet, tractatur, atque ὅγῳ διακρίνεται absolvitur, initio facto a discretionem materiam sive subjecti hujus scientiæ, quæ divisio in hac quæstione omnium prima est generalissima. 3. Inscribitur hic titulus de justitia & jure. Aristoteli & plerisque moralis Philosophiæ professoribus justitia duplex est universalis, & particularis. Ad universalem pertinet tritum illud Poetæ gnomologi.

Ἐν δὲ διακρίσει οὐκ ὀφείλει τὰ δ' ἀρετὴν εἶναι.

(2) Comprehendit scilicet in se hæc justitia etiam aliarum virtutum omnium officia, peculiari tamen cum respectu quatenus nimirum illa necessaria sunt, aut conducunt ad perfectionem & conservationem civilis societatis, ut ne quid admittatur contra rationem aut honestatem, quod non admitti vel publice vel privatim interfit. Hæc eadem justitia & legalis dicitur, propterea quod non minus late pateat quam ipsæ leges, quæ etiam sunt regula & norma hujus justitiæ; unde a Cic. lib. 1. de legib. c. 15. definitur: Obtemperatio scriptis legibus & institutis populorum: ab Aristotele lib. 5. Eth. 1. Obsequium erga omnes leges. In summa hæc justitia a virtute in genere non differt essentia, sed habitu tantum, quod quando consideratur ut habitus animi, dicitur virtus simpliciter; quando ut civilis societatis conservatrix, justitia, auctore Michaelis Ephesino ad d. loc. Arist. Vitiū huic legali justitiæ oppositum dicitur, ἀντιστοιχία. Particularis justitiæ duas species constituunt, quarum alteram διαμεριστικὴν Aristoteles vocat, id est, distributivam; alteram αἰσθητικὴν καὶ ἀνταποδοτικὴν id est, commutativam. Distributiva respicit ἀξίαν quod quisque meretur, quod cuique convenit, sive id præmium sit, sive pœna, sive honor, sive onus. Commutativa suum cuiusque proprie sumptum spectat, & alio nomine melius ἀποδοτικὴν a Philosopho appellatur, nam ut possessor rei suæ eam mihi reddat, non est ἀντιστοιχία, & tamen ad eandem hanc justitiam pertinet. Illud quoque perpetuum non est quod plerique tradiderunt, a justitia commutativa respici proportionem simplicem, quam arithmetica vocant, a distributiva comparatam, quam appellant geometricam, quæ mathematici & revera sola proportio est; neque enī per se justitia commutativa a distributiva differt tali proportionum usu, sed objecto & materia circa quam versatur. Nam & contractus societatis expletur proportionem comparatam, & sic unus tantum aptus invenitur ad munus publicum obeundum, non alia quam simplici commensione attributio sit: & contra, si quis de suo legare velit, distributiva justitia uti solet, & merita considerare, l. 9. ff. pro soc. Sed & in delictis coercendis pœnarumque irrogatione modo arithmetica, modo geometrica proportio servatur: quod tamen totum est justitiæ distributivæ. D. Grot. 1. de jur. bell. & pac. cap. 1. n. 8. Vitiū peculiari justitiæ oppositum ἀντιστοιχία dicitur, cujus verbi vim Latini per vocem injuriæ fere exprimunt. (3) Disciplina civilis non dirigit internas animi functiones, sed potissime versatur circa justitiam particularem in ejus juris obedientiam animos formans, cujus executio in judiciis urgetur. Negari tamen non potest, quin interim quoque spectet justitiam universalem, quæ omnium virtutum officia complectitur. Docet

Docet enim juste videndum esse secundum omnes leges; ipsaque adeo juris præcepta omnem speciem virtutis & honestatis continent, certe quatenus eo spectant, ut juste vivatur, & civium inter se honesta sit societas, quod hic quærimus. Et vero si legibus & legumlatoribus proposita est universa virtus, ut sane est, cum beatitudo civilis sit universarum legum summa, teste Platone 5. de legib. etiam legum scientiæ & consultiis eadem proposita erit: neque enim minus late patet officium Jurisconsulti in legibus interpretandis, quam legislatoris in sancendis; totoque falluntur iudicio, qui officium Jurisconsulti cancellis forensium causarum circumscribunt. Utiq̃ue illa: *Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve vivito: rogum ascia ne polito, mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habente, & similia lege duodecim Tab. cauta, nullo modo ad justitiam particularem referri possunt.* Quod si quid in hujusmodi quæstione valere debet auctoritas Principis, ipse Justinianus Nov. 69. in pr. diserte ait: *justitiam illam quæ singulis virtutibus assistit, easque ad debitum finem perducit, etiam finem esse legum prudentiæ.* Temperare mihi non possum, quin illud hic subjungam, esse qui vulgatam illam justitiæ distinctionem negant esse necessariam: (& simplicius esse contendunt, si unum tantum justitiæ genus esse dicamus. Quod si verum est, sublata erit hæc disputatio. Hi ita differunt, ut singularum virtutum omnium, ita & justitiæ unum genus esse, ἀρετῶν πᾶσιν ἀδελφὸς ἀδελφῶν, sicut ex contrario nec duo injustitiæ genera sunt, sed unum tantum, sive πᾶσι δίκαιος dicas, sive πανόμοιος utrumque enim omnem comprehendere injustitiam, etiam ipsum Aristotelem docere: neque ἀντιστοιχία & ἀντιστοιχία genera esse opposita, sed hanc illius speciem, hoc item & Aristotelem fateri. Ad hæc non simpliciter verum esse, quod reliqua injustitiæ genera non tantum pugnent cum justitia, verum etiam cum alia virtute: πλεονεξία autem cum sola justitia: quo maxime argumento ad distinctionem suam probandam utitur Aristoteles. Possesse quidem in una actione cum alio vitiō injustitiam concurrere: cæterum nullas actiones injustas; quatenus injustæ sunt, cum alia virtute directio pugnare, sed cum justitia dumtaxat: sicut nec ex contrario alia vitia cum justitia, sed cum oppositis sibi virtutibus. Ut ecce: Qui adulterium committit, eum & injustum esse, quod alienum violat torum, & intemperantem propter expletionem libidinis. Jam vero violare torum alienum, quod est injustitiæ, non pugnare cum temperantia (quid enim, si quis quæstus sui causa id fecerit?) nec explere libidinem cum justitia non magis, quam si quis libidinis explendæ causa cum scorto congressus sit. Denique ex hoc etiam exemplo patere, posse & πλεονεξίαν eodem modo cum alia virtute committi: nam adulterium & πλεονεξία esse sive injurium, & interpretantem. Innumera vero afferri posse, quæ cum sint, ἀνομία & in speciem πλεονεξίας non cadant, cum nulla tamen alia virtute pugnent, quam cum justitia. Nam si quis e decem, quos habebat, sex servos testamento manumiserit, non dicta apud Concilium causa; utrumque injuste facere, illum contra legem Fusiā Caninianam, hunc contra legem Æliam Sentiam, neutrum tamen injurium esse, neutrum ignavo aut intemperanter facere. Si vir uxori quippiam donaverit: si fundum dotalem cum sensu uxoris alienaverit aut obligaverit: si scēmina intercesserit: si filiosam, pecu-

Vinnius in Institut.

nia mutuo data sit: si frater sororem adoptivam uxorem duxerit; hæc actiones omnes & similes injustas esse, & legibus aut senatusconsultis improbari; nec tamen qui istas faciunt, injurios dici posse, aut intemperantes, vel ignavos. Cæterum nihil in præsentia definitio. (5) Juris vocabulum πλεονεξία est: propria significatio una, minus propriæ plures. Proprie jus dicitur naturæ, aut Populi, ejusve, qui vicem populi sustinet, iustum. Arguit id etymon ipsius vocabuli, quod a jubendo dictum esse vel ex eo liquet, quod Veteres, auctore Festo, jura dixerunt *jussa*. In hac autem significatione passim usurpatur, veluti cum dicimus, Jure quid fieri; Juris rationem non pati; Contra jus esse; sic dicitur jus naturale, civile, prætorium. Cæteræ significationes minus propriæ, ut primo cum jus accipitur pro eo, quod jure continetur, & cuius tributur. Idque vel generatim, & indefinite, ut in hisce formulis aut id genus aliis, cum dicimus: Jus suum cuique tribuere. Neque mortalium jus suum detrahi oportere, eodemque modo haud dubie accipi debet, cum dicimus, Jura sanguinis, agnationis, naturalia & adoptionis jura, nempe pro beneficiis sanguini, agnationi, naturæ adoptioni jure tributis. Vel specialiter pro facultate & potestate jure tributa, quod sit quoties verbis faciendi jus adjungitur; ut in definitionibus itineris, actus, viæ, ususfructus, actionis, in quibus omnibus meronymia est continens pro contento. Secundo cum jus accipitur pro juris arte per eandem figuram converso modo, ut in l. pr. hoc tit. Tertio cum accipitur pro loco, in quo jus redditur, ut cum dicimus: In jus vocare: in jure confessos pro judicatis haberi: in quo idem ferre tropus est, μετὰ τὴν ἀδελφότητα adjuncti pro subjecto; leg. pen. cod. Quod si nunc quæramus: Qua in significatione jus hoc loco accipi debeat, propriam, an figuratam, constanter respondebimus; in propria. Arguit hoc ipsa materia, quæ & in hoc & in seq. titulo tractatur. Arguunt definitiones & divisiones, quæ utroque titulo & in π. eodem traduntur: ut mirum sit inventi qui serio contendunt, jus hic pro juris arte accipiendum. (6) Summa eorum, quæ hoc titulo tractantur, hæc est. Primum traditur definitio justitiæ & jurisprudentiæ, quaque ratione ac via tyronibus hæc disciplina proponenda sit, judicatur. Hinc jam ea pars, quæ est de jure constituyente, inchoatur, traduntque juris præcepta, juris civilis divisio, & subdivisio privati. Singula nunc videamus.

T E X T U S.

Definitio justitiæ.

Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.

N O T A.

AUCTOR hujus definitionis est Ulpian. leg. 10. ff. hoc tit. Voluntas) Meronym. pro habitu voluntatis sive ἰσχύϊ, ἢ αἰσθητικῇ καὶ δυνάμει, ut Paraphrast. ad 5. Nic. c. 1. Jus suum cuique) Objectum justitiæ est jus cuiusque suum: finis, ut id quisque obtineat, id est, ut cuique quod ei debetur, tribuatur. Delictis etiam debetur pœna. Athanas. in syn. 8. ἀποδοῦναι αὐτῷ τὸ ὀφειλόμενον. Plato

nas, ut ab alieno manus abstinemus, hoc est, res alterius non attrahemus aut minuamus; ut patiamur unumquemque rebus suis uti, ut reddamus quod alienum apud nos est. Cui explicationi consentaneum est quod scribit M. Tullius lib. 1. *Offic. cap. 5. justitiæ primum munus esse, ut ne cui quis noceat: deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut suis.* Plus iusto religiosi sunt, qui nec plura esse juris præcepta contendunt, nec pauciora. Nam & uno ex his tribus generaliter universum justitiæ munus comprehendere potest, ut in definitione justitiæ tertio præcepto duo propiora comprehensa sunt: possunt & quedam justitiæ munera aliis præceptis aut verbis specialius aut evidentius exprimi; ut *Deum colere, Parentes revereri, Pacta servare*, &c. Nemo melius hæc explicavit, quam Claudius Canticula in doctissima sua paraphrasi VINN. Sed & hæc Juris præcepta Stoica sunt. Honestum iis ex quatuor virtutibus Cardinalibus existeret videbatur, *prudencia, temperantia, fortitudo, & justitia.* Honestè ergo vivere ad temperantiam pertinet; neminem ledere ad fortitudinem: suum cuique tribuere ad justitiā. Prudentiæ tamquam virtutis intellectualis, rationem non habuerunt Jurisconsulti. Est hæc observatio viri eximii, Thomasi in Not. ad Instit. hoc tit. HEIN.

T E X T U S.

De Jure publico & privato.

4. *Hujus studii duæ sunt positiones; publicum, & privatum. Publicum jus est, quod ad statum res Romana spectat. Privatum est, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Dicendum est igitur de jure privato, quod tripartitum est: collectum enim est ex naturalibus præceptis aut gentium, aut civilibus.*

N O T Æ.

4. *Duæ positiones*) Id est, duo themata, partes, species, sup. *div.* ex Ulp. l. 1. §. 2. ff. *ead.* Alii tres fecere species, sacrum, publicum, privatum. Aufon. in *Idyll.* 15. Sed Ulp. d. loc. sub publico etiam sacrum comprehendit. Bud. VINN. Frequentes Jurisconsulti veteres eas species, quæ habent mixtam causam, negligunt, quasi confusas cum simplicibus, atque inde ejusdem rei modo tripartita, modo bipartita distributio est. Rem omnem confecit V. C. Ger. Noodt, Probab. 1. 12. qui & hoc ipsum exemplum huc refert. Obs. 11. 27. HEIN.

Quod ad statum rei Romanæ) Quod utilitate publicum est; non quod sola auctoritate; est enim hæc divisio a fine sumpta, non a causa efficiente.

Ad singulorum utilitatem) Quod privatim ad cuiusque civis rem pertinet familiarem. Quamquam & hoc per consequentiam publice, illud privatim utile.

Collectum ex naturalibus præceptis &c.) Jus quod privati in civitate utuntur, tribus quasi ex fontibus in Remp. defluxit, natura, gentium institutis, & inventis cuiusque civitatis.

C O M M E N T A R I U S.

1. Quot modis dicatur jus publicum?
2. Antoninus Orator citatus.
3. Aristotelica juris civilis distributio explicata.
4. Justinianus inmerito reprehensus a Rody. Agricola.
5. Ulpianus cum Gajo, &c. conciliatus.

6. Appellatione juris positivi quale jus significetur?
7. Optima juris privati divisio.

(1) *Hujus studii duæ positiones*) Studium figurate pro jure, cui studetur; nam studium nullum publicum est, sed cujuslibet proprium & privatum. Positiones, id est, *diversa*, partes, species, *div. div.* Est autem hæc divisio sumpta ab objecto ac fine principali; & fortasse rectius tres species poneretur, ut a Cicerone 1. leg. de legib. & Aufonio in *Idyll. divinum, publicum, & privatum*, aut si *div. div.* magis aridet, dividi commode potest in *divinum & humanum*; humanum deinde subdividi in *publicum & privatum*. Etenim vero Ulpianus hujus divisionis auctorem sub publico etiam divinum comprehendisse certum est: ait enim, *Jus publicum in sacris, Sacerdotibus & Magistratibus consistere*, l. 1. §. 2. hoc tit. Cæterum juris illius sacri, ut ethnici, & impii, tractationem in *π.* omiserunt Compositores Christiani. Quæ autem de hoc jure extant in Codice Christianorum Imp. constitutiones eatenus recipiendæ sunt, quatenus verbo Dei non repugnant. VINN. Studium pro arte itidem *σοφίας* dicitur, ut ostendit Merill. *Observ. Lib. 1. cap. 2.* Jus divinum humano oppositum, alioquin non est jus de rebus sacris, sed jus a Deo profectum: nec admodum concinna videtur illa *διχοτομία*, immo nec necessaria quidem, quum jus sacrum sine dubio sit pars nobilissima juris publici. HEIN.

Publicum Jus est) Juris publici nomen non uno modo accipitur. Id, ne quem turbet, sciendum est, jus publicum sæpe dici non a materia & fine, ut hoc loco, sed a forma aut causa efficiente; non quod utilitate publicum est, sed auctoritate. Ita accipitur in l. 8. de tutel. l. ex sententia 19. de test. tut. multisque aliis in locis. Item apud Terent. in *Phorm.* 11. 11. 65.

An de id quidem adipiscar ergo, quid jus publicum est) In l. quod 16. §. 1. ad leg. Falc. dicitur retentio Falc. jure publico competere, in leg. damni 8. §. 1. de damnis inf. Ufucapio jure publico contingere, hoc est eo jure, quod publice sive publica auctoritate constitutum est. Eodem sensu & testamenti factio juris publici esse dicitur, l. 1. qui test. sac. nimirum quia a lege est, seu publica legis auctoritate concessa leg. 1. pr. vers. 2. ad leg. Falc. l. verbis leg. 120. de verb. sign. Atque hæc omnia ad differentiationem ejus juris, quod cuique privatim acquiritur ex conventionibus, quippe quæ parem cum legibus auctoritatem non habent; quod Papinianus sic expressit, l. ult. de suis & legit. *Privatorum cautiones legum auctoritate non censentur.* Et quod passim legibus jus publicum privatorum pactis mutari aut infringi non posse, l. jus publicum 38. de pact. l. Neratius 20. de relig. l. 15. §. 1. ad leg. Falc. l. neque pignus 46. §. 3. de reg. jur. nihil aliud significat, quam ex eo jure aut forma esse juris, quod quacumque de re publice constitutum est; privatorum pactionibus nihil posse immutari, d. leg. nec ex 27. de reg. jur. Interdum & jus publicum accipitur pro jure, quod civium omnium ejusdem civitatis commune est. Nam quod Papinian. in leg. inter. §. 1. S. pen. de fidejuss. & Zeno in l. ult. C. de rest. in integr. comm. appellat, id eodem sensu publicum appellat Ulpian. leg. nihil consensui 16. §. 1. de reg. jur. itemque Imp. l. 2. C. ne ux. pro mar. ad distinctionem, ut videtur, juris singularis sive privilegii, quod certarum dumtaxat personarum proprium est. Hoc autem loco ab objecto & fine id solum jus publicum dicitur, quod ad utili-

utilitatem publicam, hoc est totius populi universum & conjunctim pertinet; non item ad singulos, nisi secundario & per consequentiam. Nam quod publice utile est, id non potest non utile esse privatim; quemadmodum ex privatorum utilitate publicum quoque per consequentiam existimamus, veluti cum dicimus, *Publice expedire, suprema hominum judicia exitum habere.* Interesse Reip. ne quis re sua male utatur, aliaque id genus.

Rei Romanæ) id est, *Reip. Romanæ.* Virg. 6. *Æneid.* vers. 8. 57.

*Hic rem Romanorum magno turbante tumultu
Sistit eques,*

de Marcello loquitur; Ennius;

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

Si vocem *Romanæ* detrahas, definitio erit generalis: sed hic adjecta ad differentiationem aliarum civitatum, quæ cum Romana collatæ, privatorum loco erant, l. 15. §. seq. de verb. sign. Vel porius, quia Justiniano tantum propositum est, jus Romanæ civitatis tractare, uti & Ulp. unde hæc sumpta sunt. Juris publici sunt, quæ pertinent ad religionis cultusque divini curam; ad pacis bellicque ordinationem; ad fines & magnitudinem; imperii ad jus legum ferendarum, privilegiorum irrogandorum, tributorum imperandorum; monetarum cudendarum; ad exercenda judicia; delicta coercenda; Magistratuumque creandos, per quos hæc expendantur.

Quod ad singulorum) Jus privatim in hac divisione est, quod singulorum civium causa recta & principaliter comparatum est: Itaque & testamenti factio, & retentio Falcidiae, & ufucapio, &c. hoc sensu sunt juris privati.

Dicendum est de jure privato) Juris publici tractatio difficilior atque sublimior Justiniano visa est, quam in syronibus proponi debeat; ideoque nec nos plura de eo dicemus. Cæterum ut illud obiter moneam, quod locus postulare videtur, apparet ex hac juris divisione, itemque ex definitione jurisprudentiæ, (2.) Antonium apud Ciceronem l. 1. de orat. c. 48. non Jurisconsultum, sed legulejum describere, *Qui legum & consuetudinis ejus, quæ privati in civitate utuntur, & ad respondendum & agendum & ad cavendum peritus sit.* Præstantissimam scilicet hujus artis partem, juris publici scientiam, consulto præterit homo Jurisconsultorum gloria subinvidens, & inique de hac scientia judicans. VINN. Immo *Legulejus* non videtur, solius jurisprivati peritus, sed qui legum tantum gnarus, earum & rationem ignorat & applicationem; quemadmodum, qui de sola applicatione & praxi, quam vocant, sollicitus, nullam accuratorem juris notitiam præmittit, *rabula* vocari solet. Ita Cicero hæc vocabula accipit Lib. 1. de Orat. cap. 46. & 53. HEIN.

Tripartitum est) Divisio e causis efficientibus, id est, auctoribus juris, natura, naturali ratione, & civitate. Quamquam hic non tam dividitur jus civile, quam principia ejus & origo indicatur, atque secernitur; ut ut verbo *Collectum* est) ostendit, & notat D. Wesemb. Cæterum non est adeo absurdum, ut multi existimant, jus civile tamquam genus constituere, cujus species sint, naturale, gentium, & civile in specie: dummodo jus civile, quatenus in ea distributione ut genus consideratur, accipiatur pro eo jure, quo quæque civitas in universum uritur; civile autem in specie, pro eo quod legislator a se constituitur, & positivum passim appellatur. (3.) Eodem namque sensu Philosophus §. Eth. 7.

dividit jus πολιτικὸν φυσικὸν ἢ νομικόν. Jus enim naturæ sive gentium communis omnium populorum fons est, unde hauriunt singuli quod ad suæ civitatis mores accommodent; quamvis id non uno omnes modo faciant, Atque huc pertinet quod Gajus scribit in leg. omnes populi 9. hoc tit. *Omnes populos partim communi omnium hominum jure uti, partim proprio.* quod Arist. d. loc. appellat νομικόν, & speciem facit τὸ πολιτικόν. (4.) Notat in Justinianum Rod. Agricola lib. 2. de invention. dial. quod dumtaxat jus privatim ex triplici illo jure collectum dicat, quasi hoc ipso negaret, jus publicum ex iisdem præceptis collectum esse. Sed hoc minime sequitur: Nam satis Justiniano visum est, causam & originem indicare ejus juris, de quo dicturus erat, nimirum privati insuper habito, an ex iisdem præceptis etiam originem, traheret jus publicum. Sed nec recte dixeris naturam, sive jus naturale, ut id in specie accipiunt Justinian. & Ulpian. pro jure cum brutis communi, causam esse juris publici, quod a Baro recte observavit. Nec tamen alieniendum Mynsingero, qui cum Alciato 1. parerg. 31. contendit, jus publicum tantum esse ex præceptis civilibus. Nam præterquam quod manifestum est, religionem erga Deum, l. 2. hoc tit. & imperia Magistratuum per ea, quæ Aristot. 1. polit. 3. esse ex jure gentium, constat ipsos Romanos sacra, caeremoniasque suas, atque omnia fere, quæ ad Magistratus, aliaque jura publica pertinent, a plerisque Italiæ populi ac præsertim Hetruriæ accepisse. De communi notitia de Deo locus est omni exceptione major apud Paulum ad Rom. c. 1. sunt & apud Cicer. 1. Tuscul. c. 46. & 2. de nat. Deor. c. 2. & 15.

Ex naturalibus præceptis aut gentium, aut civilibus) De numero gentium juris dissensisse Veteres videri possunt. (5.) Nam Ulpianus in l. 2. §. 2. h. t. quem hic sequitur Justinianus, tria genera ponit, naturale, gentium, & Civile. Cujus in l. omni populi 9. eod. duo tantum, commune, & proprium; neque Philosophi plura genera agnoscunt quam naturale & positivum. Sed tantum in tractandi modo, non in re dissensio est: revera enim duo tantum sunt summa juris genera, naturale & civile seu positivum: sed in hac bimebri divisione primum genus duas priores species tripartitæ illius complectitur, in quas etiam deinde subdividi potest. Ulpianus enim brevitatibus causa species unius generis cum altero genere unica divisione complexus est; quod ei familiare esse apparet ex l. 4. hoc t. l. 5. d. part. Nomina quoque generis docendi causa, cum propria deficerent, speciebus induit, jus naturale vocans, quod similitudine quadam homini cum cæteris animantibus commune est; gentium, quod humani generis proprium. (6.) Observandum autem est, non omnes, qui jus dividunt in naturale & positivum, hæc species eodem sensu opponere. Non sunt, qui appellatione juris naturalis intelligunt quidem tum jus, quod hominibus cum brutis commune est, tum etiam jus gentium, quod primævum vulgo appellant; sed jus gentium secundarium, speciem faciunt juris positivi, sicut & civilis; idque rationi magis consentaneum putant Wesemb. par. hoc tit. num. 15. Greg. Lopez. animad. cap. 3. D. Grot. 1. manduct. ad jurispr. Bat. cap. 7. item l. 1. de jur. bel. & pac. c. 1. n. 9. & seqq. Alii vero appellatione juris naturalis positivo oppositi complectuntur jus omne, quod non est a potestate civili, nec tantum jus gentium primævum, sed etiam secundarium: quod & Veteres interdum faciunt; ut videre est in l. 1. de acq. rer. dom. §. singulorum infra

infra de ver. div. Sed sæpius tamen & hi jus naturale ex adverso juri gentium secundario opponunt: ut in §. 2. tit. proxime sequenti infr. de libertin. in pr. l. 4. hoc tit. In divisione proposita etiam primario opponitur; quæ tamen oppositio vix ullum usum habet, ut demonstrabit tit. seq. Optima divisio erit, si dicamus: (7) Jus quoddam esse commune omnium gentium, aliud proprium cujusque civitatis. Quod commune est omnium gentium, partim nobis commune esse cum bestiis; partim proprium generis humani. Proprium generis humani, partim homini innatum, partim communi hominum consensu introductum.

TITULUS SECUNDUS. DE JURE NATURALI GENTIUM, ET CIVILI.

Summa eorum, quæ hic explicantur.

Hoc titulo species juris privati, in quas supra §. ult. præc. tit. divisum est, Imperator singulatim persequitur & explicat. Quo peracto, juris civilis Romanorum, quod solum suscepit, tractationem aggreditur. Ac primum illud dividit ex adjuncto in scriptum & non scriptum: scriptum deinde subdividit in suas species, quas ordine item explicat. Postea jus civile a naturali distinguit ratione diversi effectus. Ad extremum viam sternit ad rectam perceptionem juris constituti, proposita discretionis materiæ, circa quam jus omne, quo utimur, versatur.

T E X T U S.

De jure naturali.

Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam jus istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in celo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque feminae conjunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus enim cætera quoque animalia istius juris perita censer.

N O T A.

Omnia animalia docuit l. 1. §. 3. ff. de just. & jur. Dicuntur verum hæc *κατα φύσιν*, eo quod quæ hujus juris sunt, etiam bruta faciunt, solo quidem impetu naturæ, cæterum cum similitudine sensus ac desiderii humani: Cic. in *Lel.* cap. 8. Unde tales brutorum actus Arist. 9. de hist. anim. cap. 7. appellat *μυμνηστικὰ τῆς ἀνθρώπου φύσεως*. Proprie autem juris capax non est, nisi natura utens præceptis generalibus. Grot. 1. de jure bell. l. 1. *Νόμος ὃς δὲ καὶ τὰς ἀνθρώπων φύσιν καὶ τὰς ζῴων φύσιν*. Plutarch. Cat. maj. In bestiis tantum apparet juris aliqua imago. Salmas. de usur. cap. 9.

Maris atque feminae conjunctio Lactant. lib. 6. c. 2. 3. Cum excogitasset Deus duorum sexuum rationem, attribuit ipsis, ut se invicem appetere, & conjunctione gauderent, eaque ratione propagari & multiplicari genera possent.

Educatio Cic. 1. de off. cap. 3. Quemadmodum communis est animantibus conjunctionis appetitus, ita curæ quoque eorum, quæ procreata sunt. Nam, ut idem lib. 3. de fin. cap. 19. Hæc inter se congruere non possent, ut procreari quidem natura vellet, diligere autem procreata

non curaret. Huc vel maxime pertinet studium tuendi sui adversus vim illatam. Cic. 1. d. off. cap. 7.

Perita censer id est, haberi, pro peritis hujus juris, eorum numero adscribi. Theoph. ἐν τοῖς περὶ τῆς πόλεως νόμοις ἀναγράφονται; id est, his qui hanc legem observant adscripta; quidam malunt, *perita*.

COMMENTARIUS.

1. *Animantia bruta proprie juris capacia non esse*, & num. 4.
2. *Parentes alere quo Jure liberi teneantur?*
3. *Definitionem adversus vim illatam esse juris naturæ, & quatenus ea permissa remissive?*

(1) **A**nimantia bruta tam certum est esse juris expertia, quam certum est esse *ἄλογα*, sive expertia rationis. Nam inter quos jus est, inter eos & ratio, & æquum, & bonum, & justitia, & lex, & societas sit necesse est. Arist. 5. Eth. 10. In equis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero lib. 1. de off. Plutarchus in Canone Majore ait, *Νόμος ὁ δὲ καὶ τὰς ἀνθρώπων φύσιν καὶ τὰς ζῴων φύσιν*, & alius etiam beatitudo caderet in bruta, Bene igitur D. Grot. 3. de jur. bell. & pac. c. 1. n. 11. *Proprie juris capax non est nisi natura præceptis utens generalibus*. Neque quisquam Philosophorum, quod sciam, aut Jurisconsultorum jus aliquod in bruta cadere tradidit, præter unum Ulpianum, ex cujus Institutionibus hæc descriptit Tribonianus, ut apparet ex l. 2. §. de just. & jur. Quomodo ergo Ulpianum cum cæteris conciliamus? Simplicissima eorum sententia est, qui per quamdam auxilin & figuratæ hæc a Jurisconsulto dici scribant, propterea quod quæ hujus juris esse dicuntur, ea etiam bruta faciant, idque cum similitudine quadam sensus ac desiderii humani. Unde Aristoteles lib. 9. de hist. anim. v. 7. tales brutorum actus appellat *μυμνηστικὰ τῆς ἀνθρώπου φύσεως*, vitæ humanæ imitamenta. Cicero 2. de finibus, virtutum simulacra. Nam ut in brutis appareat simulacra quædam rationis, ita etiam juris, ut idem Cicero testatur, & pluribus ostendit Plutarchus in libello *πὸ τῆς τῶν ζῴων φρονήσεως*. Platonis quoque doctrina est, naturam rem unamquamque perfectissimam facere voluisse; ac proinde in plantis sensus, in brutis rationis, in hominibus divinæ mentis vestigia expressisse. Neque aliud sensisse videri debet Plutarchus in libello, cui titulus est, *τὰ ἄλογα ὅρα χρῆσθαι*, quod alioqui non careret contradictione. Eadem effectus est aliorum responsio, qui ajunt Jus naturale formaliter, id est, quoad rationem, non nisi in hominem cadere: materialiter autem, hoc est, quoad appetitum & instinctum naturæ, etiam in bruta: nempe, ut hæc explicant Covarr. in c. peccatum, de reg. jur. in 6. part. 2. rel. §. 1. num. 4. & Ant. Fab. jurisp. Papin. tit. 2. p. 1. jus naturale dici, quod circa ea versatur, quæ bruta solo instinctu & impetu naturæ faciunt; homines vero etiam cum ratione. Nam cum homo hæc facit, rationem in consilium adhibet, quam veluti ducem lucemque sequitur; cum bestia in iisdem agendis sola vi naturæ, & cæco impetu sine judicio ac ratione ducantur. Ad quem etiam modum disputat doctissimus Salmas. lib. de usur. cap. 9. eoque pertinet quod scribit Seneca lib. 1. de Ira, cap. 16. animalibus pro ratione impetum, hominibus pro impetu rationem esse. VINN. Solum Ulpianum jus naturæ homini cum reliquis animalibus commune fingere putat Vin-

Vinnius. Sed perperam. Fuit ea communis fere veterum Philosophorum doctrina. Jus naturæ exigere dicebant, ut secundum naturam vivamus. Natura est vel communis, vel homini propria. Ex illa jus naturale, ex hac jus Gentium derivabant. Præclare eam in rem ex mente Stoicorum differit Cicero de finib. l. 4. cap. 9. Eleganter quoque Euripides: *Communis hæc lex stirpis est mortalium, trahens & ipsos in sui assensum Deos* Fe osque, *ἀμὰρ, quidquid est ex se satum τὰ δὲ ἀνθρώποις, χρεώσθαι ἀλλήλων νόμους*. In rebus aliis jure non uno utimur. HEIN.

Maris & feminae conjunctio Huc pertinet quod in Lelio scribit Tullius; *Hoc apparet, inquit, in bestiis, volucribus, agrestibus, natantibus, vicinibus, feris, primum ut se ipsa diligant; (id enim pariter cum omni animante nascitur,) deinde ut requirant atque appetant ad quas se applicent ejusdem generis animantes; idque faciant cum desiderio & cum quadam similitudine amoris humani.*

Procreatio, educatio. Quemadmodum communis est animantium conjunctionis appetitus, ita cura quoque eorum, quæ procreata sunt, ait idem Tullius 1. de off. cap. 3. Justinianus in l. un. §. taceat, C. de res ux. ast. ipse, inquit, naturalis stimulus, id est, *σπέρμ* parentes ad liberorum suorum educationem hortatur. Et alibi: *Filium vel filiam alere pati necesse est propter ipsam naturam*. l. ult. §. ipsum C. de bon. quæ, lib. Et vero Hæc inter se congruere non possunt, ut procreari quidem natura vellet, diligere autem procreata non curaret ut scribit Cic. 3. de finib. cap. 19. (2) Referunt hic quidam & alituram parentum; sed male. Debentur quidem & parentibus alimenta, quod etiam proditum est vulgari proverbio *ἀντιταραπειν*; sed parentum alimonia non ex eo jure est de quo hic agitur, quod natura cætera quoque animalia docuit, inter quæ genitum gignenti alimenta non præbet. Verum ex alia naturæ lege, quæ humani generis propria est, & in proposita partitione jus gentium dicitur; nimirum ut causa gignens erga genitum afficiatur, ex communi naturæ instinctu est: ut genitum erga gignentem a naturali ratione, quæ pietatem & gratitudinem commendat, fac. l. 2. de just. & jur. l. nam & 15. de inoff. test. l. 7. §. 1. unde liberi. Ita cap. locum Ciceronis in orat. de resp. arusp. cap. 23. ubi ait; Parentibus nos primum naturam conciliare, quos non alere nefarium sit. Et Valerii, qui lib. 5. cap. 4. scribit, primam naturæ legem esse, diligere parentes. Quod autem de ciconia narratur, id ut singulare negligendum est. De quaestione quatenus parentes liberos, aut hi vicissim illos alere teneantur: & porro an frater fratrem, quæ hinc aliena consulantur. Schneid. hic n. 10. & seqq. D. Talden. & Perez. ad tit. cap. de alond. liber. Christin. vol. 3. dec. 143. ad. D. Grot. 2. de jur. Bell. & Pac. cap. 7. n. 4. & seqq. Pet. Fab. 2. Sem. 1. (3) Nullius autem rei studium altius insitum est a natura omnibus animalibus, quam studium tuendi sui adversus vim illatam. Hoc enim omni generi animantium a natura ante omnia tributum esse scribit M. Tullius 1. de Off. c. 4. ut se, vitam, corpusque taceatur, declinetque, quæ nocitura esse videantur. Unde liquet, fragmentum auctoris l. 3. de just. & jur. temere a Triboniano subiectum esse l. 2. eod. confusaque exempla juris naturalis & gentium, contra quam propositum erat. Quamquam quidam in defensione duo extrema spectanda ajunt, tuitionem, & propulsationem injuriæ, quarum illam ad jus naturæ, hanc ad jus gentium referunt. Credo ego

Florentinum jus omne finibus humani generis circumscriptisse. Quatenus & quibus conditionibus vim personis vel rebus nostris illatam propulsa e permittitur, ex recepta DD. sententia t. adit Schneid. hic n. 12. & seqq. Gail. 2. obs. 100. n. 13. & seqq. D. Talden. ad tit. C. ad leg. Corn. de sicar. n. 5. Summa hæc redit, ut ne vim propulsando ulcisci magis quam tueri non studeamus: deinde ut ne excedamus moderationem inculpatæ tutelæ. Tunc autem non excessisse intelligitur, cum aliter periculum evitare non potuimus, l. scientiam 45. §. per. ad l. Aq. l. 1. C. unde vi, & ibi Don. Add. D. Grot. lib. 1. de jur. bell. cap. 1. ubi n. 3. recte docet defensionis per se, ac primario nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, non ex injustitia aut peccato alterius, unde periculum est; & ideo si corpus vi impetatur cum præsentem periculo vitæ non aliter evitabili, licitum esse inferentem periculum interficere, etiam si ille peccato careat, puta insania aut infomniis agitur, ut evenisse quibusdam legimus. Neque enim eo tolli jus se tuendi, cum sufficiat, quod ego non teneor id, quod ille intentat, pari, non (4) magis, quam si bestia aliena periculum intentaret. Sed hæc & similia fortassis alibi latius. Illud repeto, quod superior dixi, si quando brutis animantibus justitia tribuitur; id fieri improprie ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio; ac propterea plerisque disputationem juris naturalibus finibus humani generis circumscribere. Vid. Pet. Fab. 2. ferm. 1. Salmas. de usurp. c. 2. Joann. Selden. l. 1. de jur. nat. & gent. juxta discipl. Hebræor. cap. 4. & 5. ubi etiam Hæbreos laudat, qui & ipsi non jure aliquo, (quod totum versari volunt circa licitum atque illicitum) sed e propensione atque inclinatione tantum ajunt animantium cæterorum actus evenire. Sane discrimen, quod Ulpianus facit inter jus, quod animantibus cæteris cum homine commune est, quod artiori significato appellat naturale, & illud quod hominum proprium est, quod sæpe jus gentium nuncupatur, vix ullum usum habet. Quoniam utrum actus ipse, de quo Jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio; an nobis proprius, ut cultus Dei; ad juris ipsam naturam nihil refert; §. pen. inf. eod.

T E X T U S.

Distinctio juris gentium & civilis a definitione & etymologia.

5. *Jus autem civile a jure gentium distinguitur, quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur.* Nam quod quisque populus sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile, quasi proprium ipsius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes gentes peraeque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sunt, suis locis proponemus.

N O T A.

1. *Quisque populus* Ex l. 9. de just. & jur. populus scil. alieno imperio non subiectus, alias juris condendi pote-

potestatem non habet, nisi quatenus ille cui paret, concessit, l. 9. *de leg. Rhod.*

Vocaturque jus civile) Nempe in specie, quod a se civitas constituit: qualia multa in duodecim tabulis. Nam jus civile sumptum pro universo jure civitatis etiam jus naturale & gentium complectitur; quo sensu Aristotel. 5. *Eth.* 7. dividit jus πολιτικόν in φυσικόν & νομικόν.

Naturalis ratio) Jus gentium non ex institutis populorum æstimandum est, seu ex eo quod justum esse ipsa naturalis dicitur ratio; id est, insita animis hominum notitia honesti & turpis, justi & injusti. V. G. Incesta, adulteria, furta, natura turpia & illicita sunt; etiam si gentes repertæ, in quibus hæc permixta aut non punita. Gell. 11. noct. Attic. 18. Alex. ab Alex. 1. *Gen. dier.* 24. Plato 1. *de legib.* Cic. 1. *de legib.* cap. 16.

Apud omnes populos) Aut certe moratior. Nam quid naturale sit, spectandum in his, qui bene secundum naturam se habent, non in depravatis, teste Arist. 1. *Pol.* 5. Videtur autem hic tantum definiti species juris gentium excellentium excellentior, quæ vulgo jus gentium primæum.

COMMENTARIUS.

1. Populum alterius imperio subiectum leges condere non posse, & quatenus statuta.
2. Divisio juris civilis in merum & mixtum explicata & illustrata exemplis.
3. Jus gentium quod hic definitur, & ipsum revera naturale esse.
4. Vulgaris distinctio juris gentium in primæum & secundarium defensa & applicata.

(1) **Q**uod quisque populus) Suis scilicet legibus & moribus vivens; nam si quæ civitas alterius imperio subiecta est, ea non plus juris habet in jure constituendo, quam ille, cujus imperio subiecta est, concessit. l. 2. *de leg. Rhod.* Hinc est, quod municipia meliore hac in re conditione erant, quam colonie; quia municipiis concessum erat, ut suis legibus & moribus uti possent; colonie autem jura institutaque omnia populi Rom. non sui arbitrii habebant, Gell. 1. 16. c. 13. Cæterum statutorum condendorum quemlibet Magistratum in suo territorio jus habere tradunt DD. in l. omnes populi 9. hoc tit. unde hic locus descriptus est. Quæ tamen statuta non aliter valeant, quam si non derogent juri communi: & ut valeant, sciendum tamen est, non valere jure legis, sed saluum semper manere Jus Superioris, ut pro auctoritate sua ea abrogare possit, l. 3. S. Divus 5. de sepult. viol. Usu quoque servari tradit Schneid. in S. constat 3. inf. eod. ut statutorum confirmatio a Superiore petatur; quod & juri consentaneum cum Hieron. de Cavallos censet D. Christian. vol. 2. dec. 55. n. 5. quamvis id necessarium non esse plerique tradiderunt. Apud nos sane Magistratus inferiores jus statuta condendi non habent, nisi quatenus id a Principe, aut qui vicem ejus gerit, imperarunt: alioqui necessaria est Superioris approbatio. D. Merul. l. 1. tit. 4. cap. 5. D. Grot. 1. *manud.* cap. 2. De statutis, præter alios, videri possunt D. Nic. Burgund. ad consuetud. Fland. tract. 1. Christin. vol. 2. dec. 2. 3. 4. 5. 54. 56. 57. & 59.

Vocaturque jus civile) In specie nimirum. Nam jus civile sumptum pro eo jure, quo in universum civitas utitur, etiam jus naturale & gentium, quatenus rece-

ptum est, comprehendit: eoque sensu obligationes, quæ ex contractibus juris gentium descendunt, dicuntur civiles; licet a legislatore civili nihil habeant præter approbationem, S. 1. inf. de oblig. Hoc igitur jus dicitur civile a causa efficiente, quæ est voluntas alicujus civitatis, aut ejus, qui jus legis ferendæ in ea habet, non communis gentium aut naturalis ratio. (2) Ab Aristotele legitimum dicitur; vulgo positivum. Potest vero hoc jus amplioris doctrinæ gratia sic distingui, ut aliud dicatur merum & simpliciter civile, quo continentur leges omnes, quæ ideo tantum justæ sunt & obligant, quia a civili potestate sancitæ; cujusmodi sunt jura adoptionum, usucapionum, donationum inter conjuges; senatusconsulta Macedonianum, Vellejanum, Trebellianum; leges Ælia Sentia, Junia Norbana, Fufia Caninia, Voconia, Furia, Falcidia, & in multis capitibus lex duodecim Tabularum: aliud κατὰ τὴν, quod mixtum recte dixeris, cum scilicet juri communi lex civilis aliquid addit aut detrahit, aut quod illo jure determinatum est, determinat. Quo sensu matrimonium, patria potestas, tutela, testamenta, successiones, actiones & id genus alia, juris civilis esse dicuntur; nempe quia certa & propria quadam forma a jure civili donata sunt, atque ita determinata, ut certus eorum usus sit, atque eorum cives tantum, exclusis ab eorum communione extraneis & peregrinis. Atque de hoc jure civili mixto accipiendum est quod scribit Ulpianus l. 6. de just. & jur. Cum additur aliquid aut detrahitur juri communi, jus civile efficitur: alioqui omnia fere, quæ constituta sunt, juris mere civilis & positivi dicenda forent. Illud in universum verum est, juris civilis nomen non mereri, quod directe pugnat cum ratione juris naturæ, d. l. 6. in pr.

Naturalis ratio) Aut Imperator jus gentium esse, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit. Unde sequitur, jus hoc non ex legibus aut institutis populorum æstimandum esse; sed ex eo quod justum esse dicitur ipsa ratio naturalis, id est insita animis hominum notitia de honesto & turpi, justo & injusto (3) Quam ob causam & ipsum quoque jus naturæ passim appellatur, & æquum & bonum, & naturalis æquitas, & natura. Id quod notandum est adversus eos, qui negant quidquam natura justum esse, sed tantum lege & consuetudine, contra quos disputat Cic. 1. *de legib.* c. 16. & Aristot. 5. *Eth.* 7. add. Platon. 1. *de legib.* Laert. in Pyrr. & Aristip. Exempli gratia, dicitur naturalis ratio, delicta, puta furta, adulteria, natura turpia esse & puniendæ, l. probrum 42. de verb. sign. l. 1. S. 3. de furt. Reperti tamen sunt, apud quos hæc flagitia permixta atque impunita fuerunt, vide Gell. lib. 1. cap. 18. Arnob. adv. gent. l. 8. Alex. ab Alex. lib. 1. c. 24. Alber. Gent. 5. de nupt. c. 7. Jure gentium incestum committit, teste Paulo in l. ult. de rit. nupt. qui ex gradu ascendendum aut descendendum uxorem ducit: quod etiam saniores omnes Philosophi agnoscunt: nihilominus, ut Ovidius lib. 10. v. 332.

— Gentes tamen esse feruntur,
In quibus & nato genitrix & nata parenti
Jungitur.

Harum, inquam, gentium barbari mores & pravum judicium efficere non possunt, ut id quod natura justum aut injustum, turpe aut honestum est, tale esse definat: quomodo & Socrates disputat apud Xenoph. lib. 4. memorab.

Omnes

Omnes Gentes) Aut certe moratior. Nam naturale recte dicitur, interprete Michaeli Ephesino ad Nicomachiam, quod apud plerosque non corruptos aut pravos, sed naturæ convenienter se habentes, obtinet. Et Arist. t. polit. 5. quid naturale sit, spectandum ait in his, quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis. Belle Salmas. de usur. pag. 243. & seqq. Videtur autem Imperator hic tantum definire voluisse speciem juris gentium excellentiorum, nempe jus gentium primæum, ut id DD. appellant. Neque enim hæc definitio æque accommodari potest juri gentium secundario, quod in S. seq. vers. nam usu, ita describitur; ut respectu juris primævi quodammodo positivum dici possit: quamquam cum etiam secundarium naturali ratione εξ ποσιν nitatur, neque id aperte constitutum, aut sanctione aliqua introductum sit, sed tacita tantum, communis tamen consensione gentium receptum, naturale quodammodo est, & a positivo secerni potest. Atque hoc etiam puto sentire Aristotelem d. l. 1. cap. 4. ubi ait, esse quoddam jus gentium κατὰ φύσιν. Ut autem paucis explicem, qua ratione (4) Doctorum illa juris gentium distinctio in primæum & secundarium nitatur, quod hic locus quodammodo flagitat; nata est ea distinctio ex duplici consideratione rationis, seu potius intellectus judicantis. Ut enim ratio, sicut Phisici docent, simplex est & pura, quæ sine discursu judicat, & Græcis ἡγεμονία dicitur: vel composita & comparata, quæ per discursum munus suum exequitur, ex collatione diversarum rerum aliquid colligens, Græcis διαμετρία & λογισμός, ita & duplex est jus Gentium. Unum, quod a simplici illa ratione fluit, seu intellectu κατὰ φύσιν, cuius juris sunt cultus Dei, reverentia parentum, neminem ledere, suum cuique tribuere, ab alieno manus abstinere, aliaque ejusmodi principia practica, quibus ultro sine argumentatione aut demonstratione assentimur, & justæ esse sine agitatione mentis intelligimus. Alterum, quod a composita, seu intellectu διαμετρία, quod discursum & rationationem habet, atque ex causa demum, aliqua aut hypothesi & comparatione alterius rei justum esse intelligitur, cuius generis sunt ea omnia, quæ ad vitæ communis commodum conjungendæque inter se Republicas & gentes a viris sapientibus excogitata in usum omnium gentium, aut plerarumque pervenerunt. Exemplam habemus in S. seq. vers. nam usu, & elegans in l. 1. ff. de contr. empt. Quod jus a simplici illo intellectu est, primæum DD. appellant: quod a composito, secundarium: primum immutabile; secundum mutabile.

TEXTUS.

Ab appellatione & effectibus.

2. Sed jus quidem civile, ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniense. Nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare jus civile Atheniense, non erraverit. Sic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritium, quo Quirites utuntur. Romani enim a Romulo; Quirites a Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cuius sit civitatis, nostrum jus significamus: sicuti quum Poetam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Jus autem gentium omni humano generi commune est.

Nam usu exigente & humanis necessitatibus, gentes humane jura quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates secutæ, & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, ut emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles.

NOTÆ.

Usu exigente) Hujus igitur ex parte causa est usus & indigentia. Aristot. 1. polit. Unde Div. Chrysost. orat. 76. hoc jus appellat & ἡγεμονία, Inventum, usus & temporis. Exemplo potest esse inventio nummi, cui causam præbuit difficultas permutationum, l. 1. ff. de cont. emp.

Necessitatibus humanis) Hic locus confirmat receptam juris gentium distinctionem in primæum & secundarium. Illud enim, de quo S. 1. non est cogitatum aut inventum usu exigente, sed nobiscum natum, qualia sunt: Deum colere, parentes revereri, neminem ledere, &c.

Naturali juri contraria) Ex hypothesi tamen & hæc naturalem rationem habent, puta si vim nobis illatam armis repellamus.

Omnes pene contractus) Quod pene additum est διὰ τὴν βίαν φιλοσόφου. Sunt enim quidam jure civili introducti, l. 5. ff. de just. & jur. veluti stipulatio, obligatio litterarum, donatio propter nuptias.

COMMENTARIUS.

1. Jus Romanum quasi gentium quoddam jus apud omnes coli.
2. Confirmatio distinctionis juris gentium in primæum & secundarium.
3. Etiam inter ea, quæ juris secundarii, distinctionis opus videri.
4. Bella & Belli effecta quo aspectu juri naturali contraria?

EX unaquaque civitate) Jus civile non retinet unum idemque nomen, sed a nomine ejus civitatis appellatur, quæ id constituit: ut in hoc quoque discrepet a jure gentium.

Solonis vel Draconis) Prior Draco leges Atheniensibus dedit, in quibus Arist. 2. *Pol.* 10. scribit, nihil memorabile præter pœnarum acerbicatem fuisse. Pœna namque capitis fraudes prope omnes multabat. Unde Demadus illud laudatur, ἐπὶ δὲ ἀμάρτας, & δὲ μὴ μανὸς πῶς νόμος ὁ Δράκων ἐπαράει. Draconis leges non atramento, sed sanguine scriptas fuisse. Plutarch. in Solone Solon deinde magna earum parte abrogata alias descripsit, quibus Athenienses felicissime sunt usi: vid. Aul. Cell. lib. 11. cap. 18. VINN. Ante Draconem Atheniensibus leges scripsit Triptolemus, de quibus Porphy. 4. de abst. & animal. p. 431. Postea circa Olympiad. 39. Draco, & Olympiad. 46. anno 3. Solon, leges tulērunt, de quibus Pandolph. Pratejus, Jo. Meursius Desheraldus. HEIN.

A Quirino Quirites) Plerique tradunt, pace facta inter Sabinos & Romanos placuisse, ut Romani etiam Quirites a Curibus, Tarii Sabinorum Regis patria vocarentur. Varr. 4. de ling. Diors. Halicarn. lib. 2. Plutarch. Romul. In aliis est; Romani enim a Quirino Quirites appellantur, Hotom. Cujac. Wesemb. Cur Romu-

Romulus dictus sit Quirinus, triplicem causam assertit Ovid. 2. Factor.

(1) *Nostrum jus*) κατ' ἐξοχην. De Romani juris excellentia differit M. Tullius in persona Crassi lib. 1. de orat. cap. 43. seq. Hodie jus civile Romanorum quasi gentium quoddam jus commune apud totam fere Europam observatur, utique in quibus causis propriæ leges aut consuetudines deficiunt.

(2) Sed & ad hujus juris normam dirigitur interpretatio quarumcumque constitutionum ac consuetudinum, quæ illi manifeste non repugnant: ac tametsi repugnent, tamen in ambigua facti specie ejusdem æquitatis mitigantur, & ita coercentur, ut commune hoc jus quam minimum lædant, de quo doctè & acutè D. Diod. Tulden. in comm. hic cap. 3. plene D. And. Gail. 2. abs. 33.

Ufu exigente) Hic locus confirmat receptam juris gentium distinctionem in primum & secundarium: quamquam vitio non caret, quod Triphonianus non apertius distinctionem proponit. Primum enim non ab hominibus excogitatum aut introductum est, sed nobis ingentum: quemadmodum & notitiæ illæ simplices, unde illud promanat, mentibus nostris divinitus insitæ, & in cordibus nostris insculptæ sunt, etiam Apostolo teste cap. 2. ad Rom. Secundarium autem, (quod Grotio 1. de jur. bell. cap. 2. n. 4. est voluntarium) ab hominibus inventum est, & mentis quadam agitatione, comparatis inter se aliis atque aliis rebus, excogitatum ad communem vitæ usum retinendamque gentium inter se societatem; ut hujus juris ex parte causa sit usus & indigentia teste Arist. 1. polit. Quamobrem rectè Div. Chrysostom. oration. 76. hoc jus ait esse ἀπὸ φύσεως καὶ νόμου. *Inventum temporis & usus*; & hinc Dionis Pruseonisi ἀρχαία νόμος appellatur, multumque ad probationem hujus juris utimur auctoritate illustrium Historicorum. Hoc igitur jus non tam rationis luce exortum, quam rationationis ductu collectum est, & usu exigente accommodatum non tam naturæ integræ bonitati, quam corruptæ necessitatibus, conjungiturque Respub. & gentes intrer se, quarum tacito quasi fœdere & conspiratione censetur. VINN. Rectius omnia coherent, si dicas, jus naturæ esse jus divinum per rectam rationem promulgatum. Ab eo tunc non differt jus Gentium, nisi applicatione. Eadem enim rectæ rationis dictamina prout vel negotiis hominum, vel integrarum gentium applicantur, modo jus naturæ, modo jus gentium appellantur. Quemadmodum vero jus naturæ vel absolutum est; vel hypotheticum: ita & gentium negotiis applicatum absolutum a Doctoribus primum; hypotheticum secundarium dicitur. HEIN.

Gentes humanæ) Non quod legis sancientiæ causa gentes omnes in unum convenerint: sed quia illud jus propter communem utilitatem tacito consensu gentium approbatum & ab omnibus receptum est.

(3) *Bella orta sunt*) Etiam inter ea, quæ sunt, juris gentium secundarii, aliqua distinctio faciendâ videtur. Nam initio simulatque societates humanæ constitutæ sunt, simul necesse fuit dominia distinguere, jura commerciorum Introdúcere: bella autem postea orta sunt, utpote quæ malitia hominum & habendi libido introduxit, & consequenter etiam bellorum jura. Scite Portius S. præced. n. 3. Bella, inquit, sunt ex jure gentium non dispositive, sed accidentaliter, distinctis dominis.

Juri naturali contrariæ) Bella, & hinc secutæ captivitates & servitutes, si per se spectentur, a ratione naturali prorsus aliena sunt: neque enim, quod utilitas omnium gentium exigit, societatem humanam bella tueantur, sed oppugnant atque evertunt. Ex hypothese tamen & hæc rationem naturalem habent. (4) Etenim si vim & injuriam nobis aut sociis nostris illatam vi & armis defendamus, aut etiam vindicemus captus hostes etiam in servitutem nostram redigamus, ut metu talis pœnæ improbi ab injuria in posterum absterneant, nemo, opinor, est, qui negabit hoc summa cum ratione fieri; de quo iterum & latius tit. seq.

Omnes pene contractus) τὸ πᾶσι additum δὲ ἀναγκαῖον φησὶ οὗτος, & est temperamentum Jurisconsultis familiare, qui passim hujusmodi particulari adjectione sibi cavere solent, quando quid generaliter enunciant, aut definiunt; propterea quod in jure generalis definitio plerumque periculosa est, l. omnis definitio 202. de reg. jur. quod & Justinianus hic facit, respiciens haud dubie ad l. 5. de just. & jur. ubi Hermogenianus scribit, quosdam contractus a jure civili introductos esse: quinam autem isti sint, non definit. Vulgo quidem putant esse hos quatuor, stipulationem, obligationem litterarum, contractum emphyteuticum, & sponsalitiæ largitatem: sed quam rectè suis locis videbimus. Illud interim hic affirmare ausim, nullam obligationem dici posse simpliciter & absolute esse juris civilis, sed κατὰ δύναμιν dumtaxat, quatenus nimirum non nisi sub certo modo & forma ex consensu obligatio jure civili producitur.

Emptio & Venditio, &c.) Hæc certa auctoritate juris Auctorum probantur. Quamvis in quæstionibus, ubi rei veritas exquiratur (qualis hæc est, An aliquid sit juris gentium, nec ne?) non tam Auctores, quam rationum momenta in disputando quaerenda sunt; ut scribit Cicero 1. de natur. Deor. cap. 5. & posita hæc sunt extra potestatem legislatoris.

T E X T U S.

Divisio Juris in scriptum, & non scriptum; & subdivisio Juris scripti.

3. Constat autem jus nostrum, quo utimur, aut scriptum, aut sine scripto: ut apud Græcos τὸν νόμον ἢ μὴ τὰ ὑποτάκται δὲ τῷ νόμῳ. Scriptum autem jus est, lex plebiscitum, senatusconsultum, principum placita, magistratum edicta, responsa prudentum.

N O T Æ.

3. Quo utimur) Abest a l. 6. §. 11. de just. & jur. unde hæc sumpta, nec Cujac. Hotom. Welsemb. agnoscunt.

Scripto aut sine scripto) Distributio juris civilis a forma & modo constituente ex dict. leges 6. §. 1. alterum enim expresse sancitur & scripto promulgatur, alterum tacito consensu utentium introducitur, l. 22. pr. ff. de leg.

Apud Græcos) Plat. lib. 7. de legib. & apud Laert. Arist. 1. Rethor. qui & 3. Eth. meminit legum κατὰ φύσιν & κατὰ νόμον.

Scriptum) Subdivisio juris in sex species. Papinianus leg. 7. ff. de just. & jur. quinque tantam enumerat; sed ille archius jus civile accipit; eique prætorium ut speciem universam opponit. Mox tamen Mar-

cia.

cianus jus honorarium vivam appellat vocem juris civilis, l. 8. ff. eod.

COMMENTARIUS.

1. Scripturam non pertinere ad legis essentiam;
2. A quo tempore lex obligare incipit?

JUS scriptum in divisione proposita non opponitur omni juri non scripto; nam & jus naturale, ac gentium est ἀπὸ φύσεως sed tantum ei juri, quod moribus & longa consuetudine introductum est; eodem enim sensu jus dividitur in legem & consuetudinem, legis voce latius accepta pro quavis parte juris scripti. Desumptus hic locus est l. 6. §. 1. & l. seq. de just. & jur.

(1) *Scripto aut sine scripto*) Distributio juris civilis ex accidenti & causa instrumentali. Nam formalis differentia legis sive ejus juris, quod opponitur juri non scripto aut consuetudini, non est scriptura, sed expressa voluntas & sanctio civilis potestatis: sicut e contrario consuetudo aut jus non scriptum formam & essentiam suam habet a tacita voluntate & consensu utentis populi, §. sine scripto 9. inf. eod. l. de quibus 32. de leg. Hujus rei evidentissimum argumentum est, quod nec consuetudo in scripturam redacta lex sit, nec lex non scripta consuetudo. Lacedæmonii scriptis legibus uti non sunt, legibus tamen uti sunt, atque una τὸν καὶ μὴ τὸν τῶν νόμων hæc erat, πῶς ἂν ἔδεικετο ὅτι τῶν ἀρχαίων scriptis legibus non uti. Plutarch. in Lycurg. p. 47. Atque ut e Romana Republica exemplum petamus, numquid lex erat, cum rogante Magistratu, Velitis, Jubeatis, Quiritibus, &c. populus in tabellis respondisset, Uti rogas? Quod autem rei jam in esse suo constituta ex accidente supervenit, id de illius rei essentia non est. Est enim, inquit, sine quo lex non obligat, id utique est ei essentiale: sine scriptura autem non obligat, cum sine ea in notitiam populi pervenire non possit, arg. l. leges sacratissimæ 6. C. de leg. Ut de propositione nihil in præsentia dicam, falsam esse assumptionem evincit, tum exemplum prolatum, tum leges, quas diximus Lacedæmoniorum. Ratio quoque assumptionis falsa est. Quid enim? an non voce præconis quoque lex promulgari potest? & proinde certum est in l. humanum 8. Cod. de legib. faciliorem tantum promulgandi rationem proponi. Cur igitur legem appellamus jus scriptum? Quia nimirum postquam lata esset, scribi solebat, & scripto promulgari, aut in tabulis incisa publice proponi, quo & cognosceretur facilius, & minore negotio probaretur. Moris quoque erat apud Romanos, ut qui legem ferre vellet, eam trinundino promulgaret, id est, de sua lege ad populum diceret, eamque scriptam publice propositam haberet, quo potestas fieret populo cognoscendi otiose, & ut inde liceret libris describere, si qui vellent Legem apud se habere, ut liquet ex 2. Agraria. Plane si non alio modo promulgandi civitas utatur, quam per scripturam; potest dici, scripturam ad vim legis necessariam esse: neque enim ante lex vi sua constat, civesque ad observationem vel pœnam obligat, quam populo innotescere potuerit; quod sine promulgatione, sive publicatione aliqua fieri non potest, l. 7. cum 2. seqq. C. de legib. Perex ad C. de leg. n. 18. (2) An igitur lex statim ut publicata est, obligat? Maxime: eoque jure utimur, extra quam si certum tempus non statim lege comprehensum sit, ex quo vim capiat, ut fit interdum, Nov. 57. in fin. Nov. 116. c. 1. Extat sa-

ne constitutio quædam ἐκ τῶν νεωτέρων, quæ indulget spatium duorum mensium a die publicationis observandum in omnibus novis legibus, Nov. 66. c. 1. Verum ea constitutio rectè sic a plerisque accepta est, ut profit hoc spatium ad allegationem ignorantie, atque hæc interrim præsumatur, non quia lex promulgata citius obstringat eum, in cuius notitiam ante pervenit. Quod si quis post lapsum ipsius temporis ignorantiam allegat; esse quidem adhuc audiendum, sed hac conditione, ut causam ignorantie, quam allegat, prober, per l. ult. de decr. ab ord. sac. Gudelin. §. de jur. nov. c. 2. add. Christ. vol. 2. dec. 52. n. 2. & seqq. VINN. Scriptum jus revera idem est, ac promulgatum: non scriptum ac non promulgatum. Loquutio a Græcis descripta, quibus γράφειν νόμον non est leges scribere, sed publicare. Hinc & Lycurgum γράφειν νόμους ait Liban. p. 476. Tom. 1. quum tamen Lycurgi leges scriptura vulgaras non esse, satis constet. Plutarch. in Lycurg. p. 47. Hinc & jus civile a prudentibus inventum sine scripto venire & consistere dicitur, l. 2. §. 5. & 12. ff. de Off. J. non, quod literis consignatum non fuerit, sed quod non solemniter publicatum. Eodem modo Plato, apud Laert. lib. 3. νόμον dividit in γράμματα καὶ ἔργον & hunc esse ait τὸν κατὰ τὸν νόμον, qui in more vel consuetudine positus est. HEIN.

Scriptum autem jus) Subdivisio juris scripti, quæ quidem ad juris præsentis auctoritatem non multum pertinet: omnia enim, quæ in libris nostris continentur, auctoritate Justiniani nituntur, l. 1. & 2. C. de vet. jur. emul. Sed quoniam hæc confirmavit Justinianus, quia in veteri jure erant, ideo & hic & in * extare voluit testimonia ex jure priorum temporum, ut juris constitutioni historia intelligeretur.

T E X T U S.

De lege & plebiscito.

4. Lex est, quod populus Romanus senatorio Magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat. Plebiscitum est, quod plebs plebejo Magistratu (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem a populo eo differt, quæ species a genere. Nam appellatione populi universi cives significantur, connumeratis etiam Patriciis & Senatoribus. Plebis autem appellatione sine Patriciis & Senatoribus ceteri cives significantur. Sed & plebiscita, lege Hortensia lata, non minus valere, quam leges ceperunt.

N O T Æ.

4. Lex est) Legis nomen hic distinctissime accipitur, alias jus omne scriptum significat, opponiturque consuetudini, ut passim in libris nostris, & apud Ciceronem de oblig. cap. 6. Sæpe etiam non minus late extenditur, quam vocabulum juris; ut & νόμος apud Græcos.

Interrogante) Mallem rogante, ut quidam. Rogabant Magistratus populum his verbis, Velitis, Jubeatis, Quiritibus, &c. Populus respondebat in tabella vel A. id est Antiquo, vel U. R. id est, Uti rogas.

Veluti Consule) Item Dictatore & Prætor, non etiam Censore. Addit Hotomanus & Interregem: sed perperam. Nam interregibus comitia habere ferendis legibus non licuit; ut patet ex 3. in Rullum. Vid. Nic. Gruch. 1. de comit. Rom. 3.

Plebiscitum) Απὸ τοῦ σκίζειν, ὁμοῦ δὲ καὶ quod est discernere & constituere, non ἀπὸ τοῦ σκίζειν. Fabrot.

Veluti Tribuno) Alium Magistratum plebejum rogationem ad plebem tulisse, nemo prodidit.

Quo species a genere. Rectius dixisset, quo pars a toto. Populus enim est *πῶλος* τῆς quod ex partibus suis plebe & Patriciis constat. Interdum tamen populum pro plebe dixerunt. Gloss. gr. lat. *πῶλος*: populus, vulgus.

Lege Hortensia) Primum lege Horatia secessione in Aventinum; deinde lege Hortensia, secessione in Janiculum. Cujacius ex Liv. & Plin. add. Gell. 15. c. 27. VINN. Immo tres ordine leges eam in rem latae sunt. Horatia anno U. C. 306. Liv. III. 55. Publica an. U. C. 416. Liv. VIII. 12. Et denique Hortensia an. U. C. 466. Epit. Liv. I. 11. Gell. XV. 26. HEIN.

COMMENTARIUS.

1. Legis variae significationes.
2. Non omnibus Magistratibus senatoriis legibus ferendis comitia habendi jus fuisse.
3. Patricios genere semper, non ordine a plebeis distinctos.

Sequitur singularum juris scripti partium explicatio: cui nos lumen aliquod ex antiquitatis memoria afferemus; cujus ignoratio crassos errores peperit.

(1) *Lex est*) Legem a legendo dictam, scribit Cicero l. 1. de leg. c. 6. Quoniam in lege inest vis delectus: jubet enim quae honesta sunt, prohibetque contraria. Unde vocabulum legis non minus late patet, quam juris; tam enim dicimus, lege naturae quid concessum aut vetitum esse, quam jure, ut apud Ciceronem passim: frequentissime autem legem appellamus, quae scripto sancit, quod vult: eaque popularis est hujus vocis significatio, teste eodem Cicerone d. l. 1. de legib. cap. 6. Neque tamen omnis scripta sanctio arcto significato lex est, sed ea tantum, qua universus populus obstringitur: nec alia de causa plebiscita initio leges dicta non sunt, quam quod partem tantum civium obligabant. At post legem Hortensiam plebiscita non minus proprie leges appellata, quam quae populus centuriatim jussisset.

(2) *Senatorio Magistratu*) Lex ferebatur comitiis centuriatis a Magistratibus, penes quos erant majora Reipublicae auspicia, puta a Consule, Dictatore, vel Praetore; non autem ab omnibus Magistratibus senatoriis aut curulibus, non a Cenfore, Interrege, aut Aedilibus curulibus. Interreges quidem Magistratibus creandis centuriata comitia habere poterant: sed legibus ferendis habere iis non licuit: ut apparet ex 3. in Rul. lum, nimirum quia in interregno nihil prius cum populo agi licebat, quam subrogati essent ordinarii Magistratus. Sed neque Cenfores centuriatis comitiis legem tulisse usquam legimus; cumque leges censorias apud Auctores reperimus, pro Cenforum subscriptionibus, ut Cicero pro Cluentio appellat, aut locationibus Cenforibus factis, ut 7. in Verrem, accipi debent. Populi tamen vocandi jus habuisse, ex iis, quae de lustris condendi ratione Livius commemorat, ostendi potest. Postremo nec Aediles curules ulla comitia habuisse usquam invenias, qui nec alias jus agendi cum populo habuerunt, praeterquam in multae certatione; de quo vid. Nic. Gruch. t. 1. de comitiis Rom. c. 3. & leg. 2. cap. 3. VINN. Praeter Consules, Dictatores & Praetores leges etiam tulerunt Magistratus majores extraordinarii reliqui, veluti Tribuni militum consulari potestate, & decemviri. De Cenforibus subfisso, ob legem

Ceciliam de fullonibus, a Cenfore quippe latam, si credendum Plin. Hist. N. XXXV. 17. HEIN.

Interrogante) Rogabat Magistratus his verbis; *Velitis, Jubeatis, Quirites*, &c. Populus respondebat in tabella vel per litteram A, id est, *Antiquo*, vel per U. R. id est, *Uti rogas*, quod ex antiquorum plerisque locis intelligitur, vid. Agell. l. 10. cap. 20.

Veluti Tribuno) Tribuni & Aediles plebei proprii plebis Magistratus erant: sed Aediles rogationes ad plebem tulisse nemo prodidit. Plebiscita comitiis tributis, leges centuriatis aut curiatis ferebantur; quae de re antiquitatis studiosi consulant Car. Sigonius, & Nic. Gruchius, qui ex professo de comitiis Romanorum, & quae res, quibus comitiis tractari solita, scripserunt; quaedam & nos notavimus sub S. 1. inf. de testam. ord. VINN. Saepae tamen & leges tributim latae esse exempla docent quamplurima. Nam & majores magistratus senatorii tribus in suffragia mittebant. Exemplum est in lege Quinctia apud Frontin. de aqueduct. & Reines. Inscript. class. 7. S. 10. HEIN.

Quo specie a genere) Rectius dixisset. Quo pars a toto. Est quidem & genus quoddam totum; sed universale, & species pars generi subiecta; sed tale totum non est populus, sed *πῶλος* τῆς quod ex patribus suis, plebe & Patriciis constituitur.

(3) *Sine Patriciis & Senatoribus*) Haec ad rationem priorum temporum proponi videntur, quibus honores & dignitates omnes soli Patricii sibi vindicabant. Nam ex quo etiam plebi aditus ad Magistratus populi & in Senatum esse coepit, senatores plebejis opponi desierunt. Sane Patricii gente sive genere a plebeis semper distincti fuerunt. Dico genere: nam quod ad ordinum pro censu cujusque distinctionem attinet, certum est, multos e Patriciis familiis, puta qui equestrem aut senatorium censum non habebant, in ordine plebejo, & contra plurimos ex plebejis gentibus in ordine equestri aut senatorio fuisse. Quin olim etiam antequam ex censu maximo Senatores esse coeperint, quod postrenis temporibus factum esse scribit Plinius in praem. lib. 14. ipsi senatores, qui minimi census erant, inter pedites enumerabantur, & suffragium si ferre vellent, in quinta classe suffragium dicere debebant, vide Gruch. l. 1. de comit. Rom. cap. 4.

Lege Hortensia) Tribunitiis rogationibus initio pars tantum civium, non omnes adstringebantur. Primi L. Valerius & M. Horatius Consules, cum velut in controverfo jure esset, tenerentur patres plebiscitis, legem centuriatis comitiis tulerunt, ut quod tributum plebs jussisset, populum teneret. Id factum anno ab urbe condita 304. secessione secunda in Aventinum, Liv. leg. 3. Idem postea confirmatum lege Hortensia lata a Q. Hortensio Dictatore secessione tertia in Janiculum, anno ab U. C. 367. Et iterum a Dictatore Q. Publilio anno ab U. C. 413. vid. Liv. lib. 8. Flor. in epit. 11. lib. 15. cap. 27. VINN. Ordo temporum hic plane perturbatus. Diximus supra ad Notas h. S. HEIN.

Non minus valere, quam leges) Ita factum est, ait Pomponius lib. 2. S. deinde 8. de orig. jur. ut inter legem & plebiscitum species interesset constituendi: potestas autem eadem esset. In summa ut plebiscita etiam leges revera & essent & appellarentur.

TEXTUS.

De Senatusconsulto.

7. *Senatusconsultum est, quod Senatus jubet atque constituit. Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sancienda causa; equum visum est, Senatum vice populi consuli.*

NOTAE.

5. *Auctus esset populus*) Ita & in l. 2. S. deinde 9. ff. de orig. jur. An autem haec causa fuerit, an potius ambitio & astutia Caesarum, melius, & Tacit. 1. annal. cap. 15. & Sueton. in Tiber. cap. 30. discas. Quibus modis Senatusconsultum fieret, vide Varronem apud Gellium lib. 14. cap. 7. In notis SC. D. Senatusconsultum decrevit. Grot.

COMMENTARIUS.

1. *Quando & unde Senatus Juris condendi auctoritatem acceperit?*

Constat, jus legis ferendae, stante adhuc Repub. solius populi, non senatus fuisse: cui quidem, ut consilio publico, permittum erat de iis rebus, quae ad constituendam Reipub. pertinebant, cognoscere atque decernere; sed ita, ut quae majoris momenti viderentur, non aliter rata essent, quam si ea aut populus aut plebs confirmasset. Polyb. lib. 6. cap. 12. Dion. Halic. l. 4. & 7. nec ullo senatusconsulto aut novum introductum aut vetus sublatum legimus: ac ne Julio quidem & Augusto imperantibus ulla hujusmodi senatusconsultorum mentio, sed legum tantum aut plebiscitorum. Ac proinde verissimum est, quod Bodinus l. 1. de repub. cap. 10. scribit, Senatui Romano ab exactis urbe Regibus usque ad Tiberii Caesaris dominatum leges jubere non licuisse, sed decreta tantum annua, quae tamen nec populum, nec plebem tenerent, & manifeste fallitur D. Connan. l. 2. c. de senat. Senatui Romano tribuens perpetuum legis condendae potestatem. Nam Dion. Halic. d. l. 4. expresse scribit, senatusconsultum nullam vim legis habuisse, nisi plebs ea probaret; & quae populus probaverat, annua tantum fuisse, nisi rogatione ad populum vel ad plebem vim legis adipsicerentur. Quid igitur est, quod Jurisconsultus scribit in l. non ambigitur 9. de leg. Non ambigi Senatus jus facere posse? Non potuit integra adhuc Repub. sed tum demum posse coepit, cum comitia e campo ad Patres translata sunt; quod a Tiberio primum factum esse testatur Tacit. l. 1. annal. c. 15. Quippe Caesar Dictator, auctore Suetonio, in Jul. c. 41. jus comitorum non in totum populo ademerat, sed cum eo partitus erat. Atque idem jus bellis civilibus diu intermissum reducerat Augustus, sic enim accipio quod idem Suetonius c. 4. in Aug. scribit; Augustum jus pristinum comitorum reduxisse; eumque Suetonii sensum ex Dione adstruit Just. Lipsius, ego etiam ex verbis Taciti. quae mox subjicit: Nam ad eam diem, inquit, etsi potissima arbitrio Principi, quaedam tamen studiis tributum fiebant. Ex eo igitur tempore legibus & plebiscitis quiescentibus senatus jus facere coepit: quamquam non tam propria auctoritate, quam convincta quadam & indulgentia in Institut.

gentia Principum, quod vel unus Tacitus nos doceret potest, & arguunt orationes Principum in Senatu haberi solita, in quas senatusconsulta fiebant. Tandem translato in Orientem imperio, mutataque penitus reipubl. forma, haec potestas Senatus exolevit, atque a Leone Philosopho etiam nominatim Senatu adempta est. Nov. Leon. 78.

Nam cum auctus) *ἀντὶ τοῦ* at *πρὸς αὐτὸν* ὡς αὐτὸν Nam ex Livio l. 1. c. 17. Dionys. Halic. l. 2. & p. 392. discimus, senatusconsultorum primordia vetustissima esse: legemque jam inde ab urbe condita fuisse, quae omnia in Senatus potestate ponebat, praeter Magistratum creationem, legum rationem, & belli inferendi deponendique arbitrium. Sed fortassis hoc dicere Justinianus voluit; quod & Pomp. in l. 2. S. deinde 9. de orig. jur. aucto populo in eum modum ut difficulter jam omnes convenire possent, necessitatem eo rem deduxisse, ut aequum visum fuerit etiam de iis rebus Senatum consuli, de quibus antea ad populum ferri solebat. Sed & hoc ipsum falsum esse, ex iis, quae paulo ante diximus manifeste liquet, Potestatemque populi ad Senatum translata astutia Caesarum, qui ut Tranquillus in Tiberio scribit c. 29. & seqq. Senatus potentiam augendo, suaseriebant.

TEXTUS.

De Constitutione.

6. *Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem, quam lege regia, quae de ejus imperio lata est, populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcumque ergo Imperator per Epistolam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto praecepit, legem esse constat. Haec sunt, quae constitutiones appellantur. Plane ex his quaedam sunt personales, quae nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc Princeps vult: nam quodalicui ob meritum indulget, vel si quam penam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non transgreditur. Aliae autem cum generales sint, omnes procul dubio tenent.*

NOTAE.

6. *Lege Regia*) Ex l. 1. ff. de constit. princ. Lex Imperii dicitur l. 3. C. de test. De lege regia cognosce ex indice leg. Roman. Hotomani.

Per Epistolam) Epistola est rescriptum Principis, quo de jure consulentibus respondet; Ut passim in Cod.

Decrevit) Decretum Principis dicitur, cum ipse de causa cognoscit, & partibus auditis pronunciat; ut in l. 3. ff. his quae in test. del. *ἀπὸ τοῦ βασιλέως* in Gloss. Basilic.

Edicto praecepit) Edictum est, cum Princeps motu proprio & sine alicuius auctoritate, aliquid constituit ad honestatem & utilitatem subditorum. Theoph. & l. 3. Cod. de legib. & fere ad praefectos praetorios hujusmodi constitutiones diriguntur: ut in l. 6. Cod. de secund. nupt. & similib. VINN. Immo & ad Praefides dirigebantur edicta, ut L. unic. Cod. Theod. de Strator. Lib. 6. tit. 31. quin & ad provinciales, veluti L. 17. C. Th. de tiron. Lib. 7. tit. 13. HEIN.

Personales) Haec sunt, quae privilegia Latinis dicuntur, eo quod veteres priva dixerunt, quae nos singula dicimus. Gell. 10. cap. 20. Fest. in voce prius, & ibi Jos. Scal. in annot. alias jus singulare, l. 16. ff. de legib. Hujusmodi sunt privilegia militum, doctorum, auditorum, &c.

